

İçindekiler

DIŞ MEKAN

KUTSAL TOPRAKLAR

HENRY VAN DYKE

NEW YORK

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

RESİMLER

GEZGİNLERİN SEVİNCİ

DAVET

II. SİNEMA FİLMLERİ

III RANDEVU

UZAK YOLUN BİR MEZMURU

II. KUDÜS'E ÇIKIŞ

"SHARON'IN SAYINLARI"

II "TEPELERİN GÜCÜ"

KARŞILAMA ÇADIRININ MEZMURU

III SİYON KAPILARI

Bir tepenin üzerine kurulmuş bir şehir.

II. ZEYTİN BAHÇESİNDEKİ KAMP

III. KUDÜS SOKAKLARINDA

BÜYÜK ŞEHİRLERİN MEZMURU

IV MİZPA VE ZEYTİN DAĞI

I. SAMUEL'İN HÜKÜM KÜRSÜSÜ

II. İSA'NIN SEVDİĞİ TEPE

III. GETSEMANE BAHÇESİ

TESLİMİYETİN MEZMURU

V. BEYTLEM VE HEBRON'A BİR GEZİ

BEYTLAHİM

II HEBRON'A GİDEN YOLDA

III. İBRAHİM'İN ÇADIR ALANI

DOST AĞAÇLARIN MEZMURU

VI. TAPINAK VE MEZAR

1. KAYA KUBBE

II GOLGOTA

GÖRÜNMEYEN SUNAKIN BİR MEZMURU

VII. YERİKO VE ÜRDÜN

"JERİCHO'YA İNİYORUM"

II İYİ SAMARİTAN YOLU

III "ÜRDÜN ÜZERİNDEN GEÇİŞ"

NEHİRLERİN MEZMURU

VIII. JERASH'A YOLCULUK

GİLEAD ÜLKESİNDEN GEÇTİM

II. JABBOK DERESİ ÜZERİNDE

III. GERASA HARABELERİ

HARABELER ARASINDA BİR MEZMUR

IX. SAMARYA DAĞLARI

JORDAN FERRY

II. EFRAM DAĞI VE YAKUP KUYUSU

III NABLÛS VE SEBASTE

IV DÔTHÂN VE SAMARİTANIN İYİLİĞİ

YARDIMCILARIN MEZMURU

X GALİLE VE GÖL

I. ESDRAYON OVASI

II KENDİ ŞEHİRLERİ NAZARET

III. GALİLE'NİN KANANA ŞEHRİNDE BİR DÜĞÜN

IV TİBERYA

GÖLLE İLGİLİ ANILAR

İYİ ÖĞRETMENİN MEZMURU

XI. ÜRDÜN PINARLARI

NAFTALI'NIN TEPELİK BÖLGESİ

II. MEROM SULARI

III. ÜRDÜN'ÜN YÜKSELİŞİ

IV. SEZARYEN FİLİPİ

BİR YABANCININ MEZMURU

XII. ŞAM YOLU

DRUSELER ÜLKESİNDEN GEÇTİM

II. RÂSHEİY VE AMERİKANİZMİ

III. KÜLÜBNAN ANTİSİ VE ABANA NEHRİ

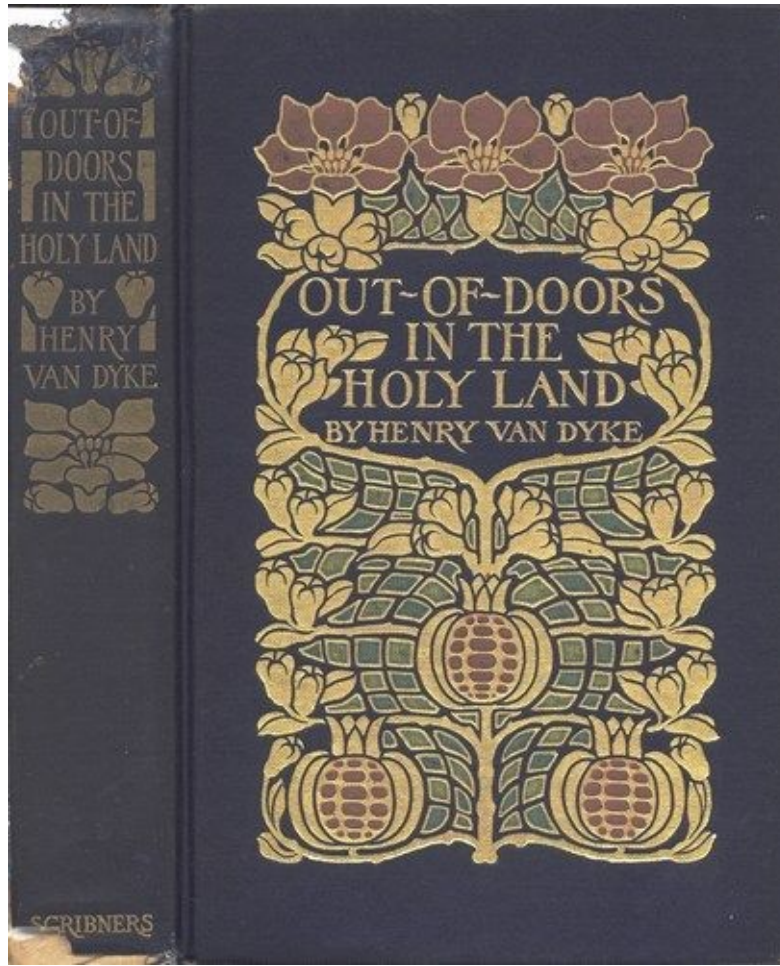
IV. KÜÇÜK BİR NEHRİN YARATTIĞI ŞEHİR

Transkripsiyon görevlisinin notu:	Birkaç yazım hatası düzeltildi, özellikle yer adlarındaki tutarsızlıklar. Bunlar metinde şu şekilde görünüyor ve fare imleci işaretli pasajın üzerine getirildiğinde açıklama görünecektir.
-----------------------------------	---

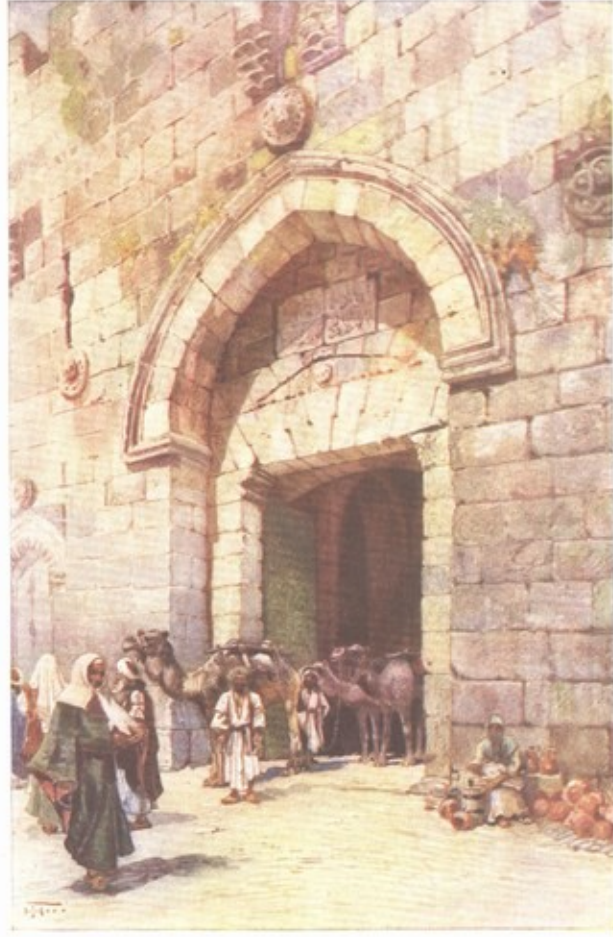
DIŞ MEKAN

İÇİNDE

KUTSAL TOPRAKLAR

Ön Kapak.

Davut Kapısı, Kudüs.

DIŞ MEKAN

İÇİNDE

KUTSAL TOPRAKLAR

SEYAHAT İZLENİMLERİ

BEDEN VE RUH OLARAK

İLE
HENRY VAN DYKE

RESİMLİ

NEW YORK

CHARLES SCRIBNER'IN OĞULLARI

MDCCCXVIII

Telif hakkı, 1908, Charles Scribner's Sons'a aittir.

Kasım 1908'de yayınlandı.

İle

HOWARD CROSBY BUTLER

MERWICK'İN USTASI

SANAT VE ARKEOLOJİ PROFESÖRÜ

BU YOLCULUKTA KİM BİR DOSTTU?

BU KİTAP İTHAF EDİLMİŞTİR

ARKADAŞI TARAFINDAN

YAZAR

ÖNSÖZ

Uzun bir süre , gençliğin umudu ve özgüveniyle, Filistin'e gitmeyi hayal ettim. Ancak para ve zaman yetersizliği nedeniyle bu hayalim gerçekleşmedi.

Sonra, gençliğin sertleşen zorlukları içinde uzun bir süre Filistin'e gitmekten korktum; yolculuğun hayal kırıklığı yaratacağından ve dini inançlarımın sarsılacağından, belki de yok olacağından endişeleniyordum. Ancak bu korku, ölümün kapılarına yaptığım küçük bir yolculukla ortadan kalktı; orada bana, gerçekliğin dokunuşuna dayanamayan hiçbir inancın korunmaya değer olmadığı açıkça gösterildi.

Acı ve keder dolu o yılda, İlahi İradeye tam bir teslimiyet sayesinde, gençliğin umudu ve özgüveni bana geri döndü. O zamandan beri, sabahları günün yeni, harika ve hoş bir şey getirebileceği hissiyle uyanmak ve geleceğe dolu ve mutlu bir kalple yolculuk etmek yeniden mümkün oldu.

Ben buna gençleşmek diyorum; yıllar geçse de, yükü hafifliyor ve hayatın bir gün boş bir hapishaneye götüreceği korkusu, Mükemmel Sevginin gelişle ortadan kalkıyor.

Sonunda bir arkadaşım bana, dergisi için seyahat izlenimlerimi paylaşmam şartıyla Filistin'e gitme fırsatı sunduğunda, gitmekten memnuniyet duydum. Kısmen, orada bitirmek istediğim bir eser vardı; kısmen de böyle bir yolculukta her günün gerçekten yeni, harika ve hoş bir şey getirebileceği beklentisiyle; ama en çok da İsa'nın ülkesinde bir süre yaşamak, hayatının geçtiği, kaybedildiği ve sonsuza dek kurtarıldığı topraklarda O'nun hayatının anlamını daha iyi öğrenmek istediğim için.

İşte size bu küçük kitabın tarihi, sevgili okuyucu: ve eğer sayfalarına daha yakından bakmak isterseniz, hayallerimin ve umutlarımın ne kadar gerçekleştiğini kendiniz görebilirsiniz.

Bu, ruhsal uzun bir yolculuğun ve bedensel kısa bir seyahatin kayıdır. Burada daha hafif izlenimlerle daha derin izlenimlerin iç içe geçtiğini görürseniz, bunun nedeni hayatın kendisinin gerçekten de bu zıt ipliklerden örülmüş olmasıdır. Hac yolculuğunda bile küçük maceralar yaşanır. Sina'daki İsrail ileri gelenleri hakkında şöyle yazılmıştır: "Tanrı'yı gördüler,

yediler ve içtiler"; ve Havari Pavlus, Troas'ta bıraktığı pelerinini, kitaplarını ve parşömenlerini getirtmek için görevine çok fazla dalmış değildi.

Eğer burada okuduklarınız sizi Kutsal Topraklara gitmeye teşvik ederse, çok sevinirim; ve doğru yoldan giderseniz, kesinlikle hayal kırıklığına uğramayacaksınız.

Ama kitapta kaçırmanızı istemediğim iki şey var.

Birincisi, en azından benim için yeni olan şu inançtır: Hristiyanlık açık havada yaşanan bir dindir. Beytlehem'deki mağarada doğuşundan (Yusuf ve Meryem'in handa yer olmadığı için sığındıkları yer) şehrin surlarının dışındaki Kalvari tepesindeki ölümüne kadar, tüm önemli olayları açık havada gerçekleşti. Kudüs'teki üst odadaki konuşma hariç, dağdaki vaazdan havarilere verilen son göreve kadar tüm büyük sözleri açık havada söylendi. Onu özgür gökyüzünün altına taşımadan ve doğanın eşliğinde yorumlamadan nasıl anlayabiliriz?

Burada bulmanızı istediğim ikinci şey, İsa'nın kendisinin büyük, yok edilemez bir mucize olduğu duygusunun derinleşmesidir. Sözleri ruh ve yaşamdır. Karakteri, Mükemmel Sevginin vahiyidir. Filistin'de bana gelen yeni, harika ve hoş bir şey buydu: Tanrı'nın insan yaşamına dair daha basit, daha net, daha kesin bir bakış açısı.

HENRY VAN DYKE.

A VALON,

10 Haziran 1908 .

İÇİNDEKİLER

BEN	<i>Gezginlerin Sevinci</i>	1
II.	<i>Kudüs'e çıkmak</i>	23
III.	<i>Siyon Kapıları</i>	45
IV.	<i>Mizpah ve Zeytin Dağı</i>	67
V.	<i>Beytullahim ve Hebron'a Bir Gezi</i>	83
VI.	<i>Tapınak ve Mezar</i>	105
VII.	<i>Jericho ve Ürdün</i>	125
VIII.	<i>Jerash'a Bir Yolculuk</i>	15

IX. <i>Samarya Dağları</i>	1 19
X. <i>Celile ve Göl</i>	1 21
XI. <i>Ürdün Pınarları</i>	7 25
XII. <i>Şam Yolu</i>	9 29 1

RESİMLER

<i>Davut Kapısı, Kudüs</i>	Ön sayfa
<i>Yafa</i>	Karşı sayfada
<i>Kral Süleyman'ın sedir ağacından kirişlerini karaya çıkardığı liman</i>	14.
<i>Tapınağın inşası için Lübnan'dan.</i>	
<i>Ramleh'deki Kırk Şehitlerin Yüksek Kulesi</i>	28
<i>Kudüs'te bir sokak</i>	60
<i>Beytüllahim'de bir sokak</i>	86
<i>Beytüllahim'deki Pazar Yeri</i>	90
<i>Aziz George Büyük Manastırı</i>	136
<i>Jerash Harabeleri, Batıya Bakış</i>	184
<i>Propil ve Tapınak terası</i>	
<i>Nasıra'daki Bakire Çeşmesi</i>	232
<i>Bâniyâs'a Yaklaşım</i>	276
<i>Lîtânî Nehri Üzerindeki Köprü</i>	282
<i>Şam'da Küçük Bir Çarşı</i>	316

I

GEZGİNLERİN SEVİNCİ

BEN

DAVET

Filistin'e kim gitmezdi ?

Dramanın sergilendiği o küçük sahneye bakmak...

İnsanlık, bu unutulmaz sahnelerde merkezlenmiştir; pek çok kahraman ve acıklı figürün yolculuk ettiği engebeli yolları ve eski otoyolları takip etmek; her şeyden önemlisi, gözlerle olduğu kadar kalple de görmek.

"O kutsal alanlar

O mübarek ayaklar kimin topraklarında yürüdü?

Bin dokuz yüz yıl önce çivilenmiş olan

"Acı dolu çarmıhta bizim avantajımız için"—

Bu şeyler uğruna kim uzaklara yolculuk etmez ve birçok zorluğa katlanmaz ki?

Filistin'i bulmak kolaydır. Akdeniz kıyısının güneydoğu köşesinde, "ulusların ortasındaki deniz"in Küçük Asya ile Mısır arasında büyük bir dirsek oluşturduğu yerde bulunur. Yaklaşık 150 mil uzunluğunda ve 60 mil genişliğinde, karlı Hermon ve Lübnan dağlarının eteklerinden Sina'nın kızıl kayalıklarına kadar dört şerit halinde uzanan küçük bir toprak parçasıdır: denizin kenarında verimli bir ova şeridi, yüksek ve engebeli dağ sıraları şeridi, çukur nehir vadisi şeridi (gri ve sarı), Arap çölüne doğru uzanan yüksek dağlar şeridi (mor). Sizi oraya götürecek bir düzine buharlı gemi hattı; "Filistin'e lüks bir dini *sefer* " olarak adlandırdıkları şeye sizi götürecek yirmi kadar iyi donanımlı acente vardır.

Ama Kutsal Toprakları nasıl bulacağız? İşte bu bambaşka bir soru.

Azılı ve güçlü uluslar, yüzlerce insan kabilesi, yeryüzünün o imrenilen köşesini ele geçirmek için mücadele ederek çiğnediler; ve savaşlarının öfkesi, tarlaları ateş gibi sardı. Tapınaklar ve saraylar, tepeden düşen çadırlar gibi yok oldu. Yıkımın sabanları, lüks bahçelerin içinden geçti.

Şehirler, eski şehirlerin kalıntıları üzerine yükseldi ve yıkıldı. Dindar efsanelerin katmanları derin vadilerin üzerine oluştu; ve gelenek, "her yüksek tepede ve her yeşil ağacın altında" sunaklarını kurdu. Kutsal yerlerin rakip iddiaları, din adamları ve bilginler tarafından şiddetle tartışılıyor. Tek bir doğum yeri ve tek bir mezarı olan peygamber ne kadar da zavallıdır.

Ve şimdi, karmaşayı tamamlamak için, modern merakın aceleci, gergin, rahatına düşkün ruhu Filistin'e de girdi; Yafa'dan Kudüs'e, Karmel Dağı'ndan Celile Gölü'ne, Beyrut'tan Şam'a demiryolları, Şekem, Nasıra ve Taberiye'ye asfalt yollar, tüm "önemli ilgi noktalarında" oteller ve Filistin'i on günde gezmek için her türlü imkanla, piyasa haberlerinden, masa *başı dedikodularından* ve uygarlık dediğimiz o tuhaf, dikkat dağıtıcı alışkanlıklar kompleksinden uzaklaşmadan.

Ama görmeyi arzuladığım Kutsal Topraklar, ancak bu şeylerden kaçarak bulunabilir. Onlardan uzaklaşmak istiyorum; uzun geçmişe, aynı zamanda gizli şimdiki zamana dönmek ve orada biraz kaybolmak istiyorum ki, kendimi tekrar bulabileyim. O kadar çok tuhaf, unutulmaz ve sonsuza dek güzel şeyin yaşandığı o toprağın ruhuyla tanışmak istiyorum: o derin ve parlak gökyüzünün etkisi altında, o tepeleri ve vadileri saran ruhla birlikte, fazla tartışma veya konuşma olmadan, sessiz ve alçakgönüllü bir şekilde yürümek istiyorum. Dağlarından, çayırlarından ve akarsularından yayılan o tarifsiz cazibeyi hissetmek istiyorum: çölde İsrailoğullarının süt ve bal akan bir ülke gibi özlemesine neden olan; Mısır'daki büyük Prens Yusuf'un kardeşlerinden, babasının koyunlarını otlattığı Şekem'in sessiz vadisine kemiklerini gömmeleri için yemin etmelerini sağlayan; ve Babil nehirlerinin kıyısında Yakup'un kızlarının, Siyon'u hatırladıklarında gözyaşlarını müziklerine karıştırmalarına neden olan o cazibeyi.

O topraklarda mutlaka bir şey vardı, peygamberler ve mezmur yazarları tarafından bilinen ve sevilen, ve en çok da sofrasını yeşil çimenlere kuran, hışırtılı buğdayların arasında bel hizasına kadar batmış dar patikalarda öğrencilerine ders veren, gölde sallanan küçük bir tekneden sevgi mesajlarını ileten, dağ yamacında dua sığınağını bulan ve zeytin bahçesinin ay ışığıyla aydınlanmış sessizliğinde dostlarıyla veda saatini geçiren O'nun tarafından sevilen, kişisel ve tanımlanamaz bir yer ruhu. İşte o yer ruhu, Kutsal Toprakların o ruhu, onu sevgiyle yorumlayan O'nun hatırına hac yolculuğumda karşılaşmayı çok istediğim şeydir. Ve onu nerede bulacağımı çok iyi biliyorum: açık havada.

Filistin'de bir çatının altında uyumayacağım, her gece gezgin çadırımı bir çeşmenin yanında, bir koruda veya bahçede, boş bir harman yerinde, Suriye yıldızlarının altında kuracağım. Belirlenmiş güzergahları hakkında çok fazla tartışma yaparak acele eden etiketli turistlerden oluşan herhangi bir gruba katılmayacağım, bunun yerine yalnızlığın tadını birlikte çıkarabileceğimiz üç denemiş ve güvenilir yoldaşı yanıma alacağım. Herhangi bir arkeolojik

keşif yapmaya veya herhangi bir teolojik teoriyi kanıtlamaya çalışmayacağım, sadece Yahudiye yaylalarında, Ürdün vadisinde, Gilead dağlarında, Samarya'nın zengin ovalarında ve Celile'nin çimenli tepelerinde dolaşarak, sıradan insanların yüzlerine ve davranışlarına, tarladaki çiftçinin emeğine, tepedeki çobanın nöbetine, pazar yerindeki çocukların oyunlarına ve hasat zamanına bakacağım.

"Sessiz bir gözün hasadı"

"Kendi yüreğinde kederlenir ve uyur."

Biliyorum ki, bu çalkantılı ve şaşkın topraklarda yaşanan tüm değişimlere rağmen dört şey değişmeden kalmıştır. Şehirler toz olup gitti; ormanın ağaçları devrildi; milletler dağıldı. Ama dağlar değişmez hatlarını koruyor; sıvı yıldızlar aynı ışıkla parlıyor, aynı yollarda hareket ediyor; dağlar ve yıldızlar arasında ise değişmeyen, kırılgan ve ölümsüz iki şey daha var: her bahar mevsiminde yeryüzünü kaplayan çiçekler ve umutların, özlemlerin, sevgilerin ve arzuların ölümsüzce çiçek açtığı insan kalbi. Eğer benimle Kutsal Topraklar'da dışarı çıkmak isterseniz, size özellikle bu şeylerden ve onlara yeni bir anlam veren O'ndan bahsedeceğim, okuyucu.

II

HAREKETLİ RESİMLER

İki nokta arasındaki en kısa mesafeyi arayan birinin tüm hızı ve doğrudanlığıyla yapılan bu yolculuktan, hafızada sinematografik filmlerdeki gibi canlı ve yarı gerçek birkaç hareketli görüntüden başka pek bir şey kalmaz .

Önce uzun, hızlı bir gemi geliyor, *Deutschland* , Atlantik'in kasvetli Mart dalgaları üzerinde titreyerek ve yuvarlanarak. Sonra sabah güneşi, iki batık buharlı geminin asılı olduğu Lizard'ın sivri kayalıklarına ve Plymouth'un yeşil burunlarına ve gri kalelerine vuruyor. Sonra Cherbourg'un mendireği, kasvetli evleri, kiremitli çatıları, uçurumları ve sisli tomurcuklu ağaçları üzerinde yumuşak, pembe bir gün batımı. Sonra sabah saat ikide Paris: alt mahalleler hala uyurgezer bir yaşamla kıpır kıpır, ışık hatları boş bulvarlarda sakin bir şekilde parıldıyor. Sonra bir otomobille Bois'da bir tur , neşeli küçük bir arkadaş grubuyla Versailles'da bir kahvaltı, rehber

kitapsız ve kaygısız kilometrelerce resim galerisinde tembel bir yürüyüş. Sonra İtalya'ya giden gece ekspresi, gün doğarken Alpler'in bir görüntüsü, her tarafımızda kar, Cenis Dağı tünelinin yoğun karanlığı, İtalyan baharının parlak güneşi, teraslı yamaçlar, budanmış ve tepeleri kesilmiş ağaçlar, uyanan bağlar ve bahçeler, Torino, Cenova, Roma, yıkılmış su kemerlerinin kemerleri, Güney Apenninler'in üzerindeki kar, Capua'nın çiçek açan tarlaları, şemsiye çamları ve gümüşü kavaklar ve nihayet, oteldeki balkonumdan, Napoli Körfezi'nin muhteşem kıvrımlı panoraması, bulutsuz Vezüv Yanardağı ve geniş deniz kalkanı üzerinde uzanmış masmavi bir aslan gibi Capri. Böylece, evden on gün sonra çekilen ilk film serisi sona eriyor.

Yirmi dört saatlik bir aradan sonra, ikinci sezon, on yolcusuyla birlikte sakın, safir mavisi Akdeniz'de ilerleyen devasa bir yat olan beyaz gemi Oceana'da başlıyor ; orkestra ise her zamanki gibi günde üç kez müzik çalıyor. Ardından Afrika kıyısının alçak çizgisi, İskenderiye deniz feneri ve beyaz, modern şehrin üzerinden görünen Pompey Sütunu'nun tepesi geliyor.

Denizin oldukça açıklarında, dalgaların savurduğu, altı kadar küçük kayıkla karşılaşıyoruz: balık avlıyorlar: bakın! Adamlardan biri oltasına bir şey takılıyor, oltasını elden ele, çok yavaş bir şekilde çekiyor, bu sırada buharlı gemi hızla geçiyor. Kenara eğilip geminin kışına koşuyorum izlemek için—yaşasın, neredeyse bir metre uzunluğunda gümüş renkli bir balık çekiyor. Bol şans, Mısırlı balıkçı kardeşim!

Şimdi, (on dört yıl öncesinin anılarını hatırlatan) kalabalık ve hareketli İskenderiye limanına bir bakış ve İskoç subayları, İtalyan kamarotları, Maltalı doktoru, Türk denizcileri ve Tanrı'nın dilediği yerlerden gelen yük taşıyıcılarıyla dolu küçük Khedivial vapuru *Prens Abbas'a yavaş bir* aktarma. Yükler çeşitli ve üçüncü sınıf yolcular da karmakarışık bir kalabalık.

Ön güverteye şöyle bir bakıldığında beyaz pamuklu giysiler içindeki Mısırlılar, kırmızı fesli Türkler, beyaz ve kahverengi giysili Araplar, kömür karası Sudanlılar, sıradan Levantenler, kürk mantolu ve kuzu yününden şapkalı Ruslar, mavi işlemeli ceketli Yunanlılar, bol pantolonlu ve siyah peçeli kadınlar, bebekler, kediler ve papağanlar görülüyor. İşte uzun boylu, saygıdeğer bir dede, gözlüklü ve uzun gri sakallı, kapüşonlu siyah bir cübbe ve sarı bir eşarp giymiş; ciddi, ataerkil, sakın: küçük torunu, çiçek gibi yüzlü ve parıldayan gözlü, sevimli bir çocuk, yük ve bagaj karmaşasının arasında oradan buraya dans ediyor; Fakat akşamın soğuğu çöktüğünde, kadın onun dizlerinin arasına, uzun cübbesinin kıvrımlarının altına sığınır ve o da ona ekmek ve tatlılar yedirirken, etrafındakilere sürekli laf sokar ve güler; yaşlı Baba İbrahim'in yüzündeki tarifsiz ciddiyet, zaman zaman karşı konulmaz bir gülümsemeyle aydınlanır.

İşte çölün bronzlaşmış iki Arap'ı, çizgili burno ve beyaz kaftanlarıyla, rengarenk halılarının üzerinde geceyi geçirmek için uzanmışlar. Aralarında, Ohio'da üretilmiş, yepyeni, patentli bir halı süpürücü duruyor; kim bilir Başan tepelerinde nereye gidiyor.

Geceleyin, yolculuk sırasında bir çocuk ölüyor; sabahleyin, Süveyş Kanalı'nın ağzında demir atmışken, marangozun küçük bir çam tabut çaktığını duyuyoruz. Pazar günü boyunca, Port Said'in tarif edilemez trafiği etrafımızdan geçiyor; her milletten gemiler gelip gidiyor; Hindistan'dan yeni dönmüş, khâki giymiş askerlerle dolu, bando çalan, bayraklar dalgalanan büyük bir Alman Lloyd gemisi; sırtlarında kömür çuvallarıyla, inanılmaz derecede kirli, paçavralar içinde adamların iskelelere koştuğu, kasvetli, öküz gibi görünen devasa tarama gemileri; gemilerle, antika dükkanlarından, otellerden, iş yerlerinden ve ahlaksızlık yuvalarından oluşan, kalabalık, geçici, modern kasaba arasında gidip gelen kayıklar; yüksek pruvallı, alçak kenarlı, uzun yelkenli Mısır yelkenlileri, kanal girişinde sıralanmış. Gün batımında , uzakta dalgakıranın üzerinde duran ve dramatik bir jestle dünyayı değiştiren hendeğini işaret eden Ferdinand de Lesseps'in büyük heykelinin yanından geçiyoruz . Ardından sarı dalgaların üzerinde, dolunay ışığında Filistin'e doğru dans ederek ilerliyoruz.

Sabahın erken saatlerinde güverteye tırmanıp şiddetli bir fırtınanın içine girdim: vahşi batı rüzgarı, dalgalanan deniz, sağanak yağmur, kıyadaki kum tepelerinin üzerinde asılı duran alçak bulutlar: göz alabildiğince uzanan, limansız bir kıyı, okyanusa koy veya körfez ile hiçbir taviz vermeyen, aksine "Buraya kadar geleceksin, daha ileri gidemezsin; gururlu dalgaların burada duracak" diye haykıran bir kara parçası. Düz çatılı evler, portakal bahçeleri, minare ve yuvarlak kaya tepesini taçlandıran Yafa deniz feneri orada. Kıyıda bir mil uzakta demir atmış halde sallanıyoruz. Bu fırtınada tekneler bizi karşılamaya gelecek mi, yoksa elli mil ötedeki Hayfa'ya mı gitmeliyiz? Söylentilere göre polis teknelerin denize açılmasına izin vermeyi reddetmiş. Ama bakın, işte geliyorlar, her birinde bir düzine güçlü, yalın bacaklı, esmer kürekçinin bulunduğu yarım düzine açık balina avı teknesi, dağınık kayalıklar arasında yol alıyor, tepeli dalgaların üzerinde yüksekçe zıplıyorlar. Mürettebat şefleri gemiye tırmanıyor, farklı turizm acentelerine tahsis edilmiş yolcuları tespit ediyor, bagajları ayırıp teknelere indiriyorlar.

Yafa.

Kral Süleyman'ın tapınağın inşası için Lübnan'dan sedir ağacından kirişleri karaya çıkardığı liman.

Biletlerim şimdiye kadar büyük Cook tarafından sağlandı ve baş kayıkçısının, esmer tenli, enerjik bir şeytanın sorumluluğuna düştüm. Sallanan merdivenden kaygan bir şekilde aşağı indim, iki güçlü kürekçinin kollarına atladım, ıslak oturma yerlerinde tökezledim ve kendimi teknenin kış güvertesinde buldum. Genç bir Hollandalı, ağırbaşlı bir şekilde arkamdan geldi. Ağlayan iki İtalyan beyefendi, yolun yarısından fazla inmeyi reddetti, geri tırmandılar ve Hayfa'ya götürüldüler. Kafeste bir papağanı olan Alman bir kadın geldi ve papağan için duyduğu endişe, korkmayı unutturdu. Sonra küçük bir Polonyalı kadın geldi, belli ki bir gelin; gözlerini sıkıca kapattı ve solgun, sessiz, çılgık atmamaya kararlı bir şekilde tekneye düştü: kocası da aynı şekilde solgun bir şekilde onu takip etti ve kadın, gözleri hala kapalı, kayıtsızca eline ve benim elime tutundu, beyaz cesaretin güzel bir görüntüsü. Tekne hareket etti; Kürekçiler uzun kürekleriyle dalgalara vurup "Halli—yallah—yah hallah" diye bağırıyorlar; kıçtaki dümenci anlaşılmaz (ve korkarım ki küfürlü) talimatlar bağırıyor; köpüren kayaların arasında, dalgaların tepesinde sürükleniyoruz, su püskürtmeleri ve uçuşan yağmurlarla ıslanıyoruz: sonunda küçük iskeleye yanaşıp ıslak, kaygan taşların üzerine çıkıyoruz.

Sinematografik çekimler sona erdi, çünkü 1 Nisan'da Filistin'deyim, evime sadece on beş gün kaldı.

III

RANDEVU

Acaba arkadaşlarım beni burada karşılayacak mı , diye merak ediyorum. İtiraf etmeliyim ki, Filistin'in kutsal topraklarına ilk kez ayak basarken beni en çok meşgul eden soru bu. Bunun olması gerektiği gibi olmadığını biliyorum. Seyahatin tüm gelenekleri, hacının tuhaf bir merak ve heyecan, derin bir duygu, İtalyan bir yazarın tanımladığı gibi "uzun zamandır hayal edilen, uzun zamandır beklenen ve neredeyse umutsuzluğa düşülen bu topraklara yaklaşırken en büyük ıstırap" yaşamasını gerektirir.

Fakat seyahatin gelenekleri her zaman kalbin gerçekleriyle örtüşmez. Bir yeri ilk gördüğünüz an, o yer hakkındaki ilk algınız olmayabilir: bu algı daha sonra, sessiz ve beklenmedik bir anda ortaya çıkabilir. Duygular bir zaman çizelgesine uymaz; ve bu kitapta yalan söylemeyi düşünmüyorum. Yafa'ya girerken en güçlü hissim, seçtiğim yol arkadaşlarımın belirlenen saatte buluşma noktasına gelip gelmediklerini, birlikte uzun yolculuğumuza başlayıp başlamadıklarını öğrenme arzusudur.

Bu uzak ve belirsiz bir birleşme, kabul ediyorum. Yetmiş yaşında, uzun boylu, ince yapılı, Kaliforniya'daki Altın Kapı'nın yanında evi olan Patrik, en son kendisinden haber aldığında Sicilya harabeleri arasında dolaşıyordu. Puget Sound kıyılarında yaşayan Rahip ve eşi, Walla Walla Leydisi, Sina Yarımadası'nı develerle geçiyor ve Nil Nehri'nde vapurla yolculuk yapıyorlardı. Onlara gönderilen mektuplar, telgraflar güvenli bir şekilde teslim edildi mi? Birleşmemizin bağlı olduğu yüzlerce bilinmeyen unsur, başarısı için gizlice birlikte çalışıyor mu? Teklifimiz en üst düzey yetkilinin emrine uygun muydu ve üç kıtadan 1 Nisan'da Jaffa'daki Hotel du *Parc'ta buluşmak için acele ettiğimiz tüm yollar açık tutuldu mu?*

Evet, işte üç arkadaşım, otelin şirin küçük bahçesinde, mor çiçekli begonvil sarmaşıklarının, mis kokulu portakal ağaçlarının, sarkık palmyelerin ve tünelerinde uyuklayan uzun kuyruklu kakadu kuşlarının arasında. İnsanlar birbirlerini gerçekten tanıdıklarında, yabancı bir buluşma yeri, buluşmaya eşsiz bir samimiyet ve neşe katar. Ne kadar uzun ve dikkatlice planlanmış olursa olsun, içinde bir sürpriz vardır. Konuşulacak binlerce şey vardır, ama ilk başta bir araya gelmenin mucizesinden başka bir şey gelmez. Yeni bronzlaşmış tenlerinin altında değişmemiş arzu edilen

yüzlerin görüntüsü, kişiliğin bir rüya olmadığını gösteren mutlu bir güvencedir. Sıcak ellerin dokunuşu, dostluğun bir gerçeklik olduğunun ani bir kanıtıdır.

Şu anda, bir araya geldiğimiz bu yerde harika bir şey olduğunu yavaş yavaş fark etmeye başlıyoruz ve nerede olduğumuzu belirsiz bir şekilde, eminim ki çok belirsiz bir şekilde, ama yine de belli bir saygı duygusuyla anlıyoruz.

"Dün geldik," diyor Leydi, "ve öğleden sonra, Havari Petrus'un kaldığı söylenen Derici Simon'un evini görmeye gittik."

"Gerçek eve benziyor muydu?"

"Ah," diye yanıtlıyor gülümseyerek, "nereden bileyim? İki tane olduklarını söylüyorlar. Ama ne önemi var ki? Burada olduğumuz kesin. Ve sanırım Aziz Petrus da bir zamanlar buradaydı, yaşadığı ev hâlâ ayakta olsun ya da olmasın."

Evet, bu oldukça kesin; ve burası, her türden ve her koşuldaki insan için tasarlanmış bir din hakkındaki garip vizyonunu gördüğü yerdir. Ayrıca, Süleyman'ın Tapınağın inşası için Lübnan'dan sedir kirişlerini indirdiği limanın burası olduğu, İmparator Vespasian'ın şehri yağmaladığı ve Aslan Yürekli Richard'ın Haçlı Seferi sancağını kalesine diktiği de kesindir. Ama bu bahar sabahında, rüzgarın palmiye ağaçlarının yapraklarını savurduğu, güneş ışınlarının bahçenin üzerinden uçtuğu ve kırık gök gürültülü fırtınanın son bulutlarının batıya, mavi gökyüzünde Yahudiye yaylalarına doğru hızla ilerlediği şu günlerde, her şey ne kadar uzak ve rüya gibi görünüyor.

İşte yeni dostumuz, "Telhami" lakaplı, Beytüllahimli tercüman George Cavalcanty, portakal ağaçlarının gölgesinde yanımızda duruyor: kemerli khâki takım elbisesi ve kahverengi deri binicilik çizmeleriyle, düzgün ve tetikte bir figür.

"George, yolculuk için her şey hazır mı?"

"Avalon'dan gönderdiğiniz talimatlara göre her şey hazır. Çadırlar Latrûn'un biraz ötesinde, yirmi mil uzaklıkta kuruldu. Atlar Ramleh'te bekliyor. Öğlen kahvaltınızı yaptıktan sonra, arabalarla oraya gideceğiz, atlara bineceğiz ve gece düşmeden kendi kampımıza varacağız."

UZAK YOLUN BİR MEZMURU

Uzak bir ülkede dostunun yüzünü gören insan ne mutlu!

Kalbinin karanlığı, içten gelen bir sevinçle eridi.

Bu, çok uzun zaman önce duyulmuş ve yarı yarıya unutulmuş bir müziğın sesi gibi:

Bu, kışın çıplak bıraktığı bir ormana kuşların geri dönmesi gibidir.

Çölde akan pınarın tatlılığını ancak onu bulduğumda anladım:

Bir dostun değeri, ıssız bir diyarda karşılaşılana kadar anlaşılamaz.

İnsanlığın çokluğu beni şaşırtmış ve ezmişti:

Ben de Tanrı'ya, "Dünyayı neden bu kadar geniş yarattın?" dedim.

Ama arkadaşım gelince dünyanın genişliği artık korkutucu gelmedi:

Çünkü bizi tanımayan insanlar arasında bir arada olmaktan mutluluk duyuyorduk.

[sayfa 22] Yavaş yavaş, garip bir dilde yazılmış bir kitabı okuyordum:

Ve birdenbire kendi alışık olduğum dilde yazılmış bir sayfaya rastladım.

Bu, beni sessizce anlayan arkadaşımın kalbiydi:

Anlamı tek bir kelimeye gerek kalmadan apaçık olan açık kalp.

Ey Tanrım, sevgin bütün hacılarını ve yabancıları takip eder!

Uzak bir yolda yoldaşların verdiği teselli için sana şükrediyorum.

II

KUDÜS'E ÇIKIŞ

BEN

"SHARON'IN SAYINLARI"

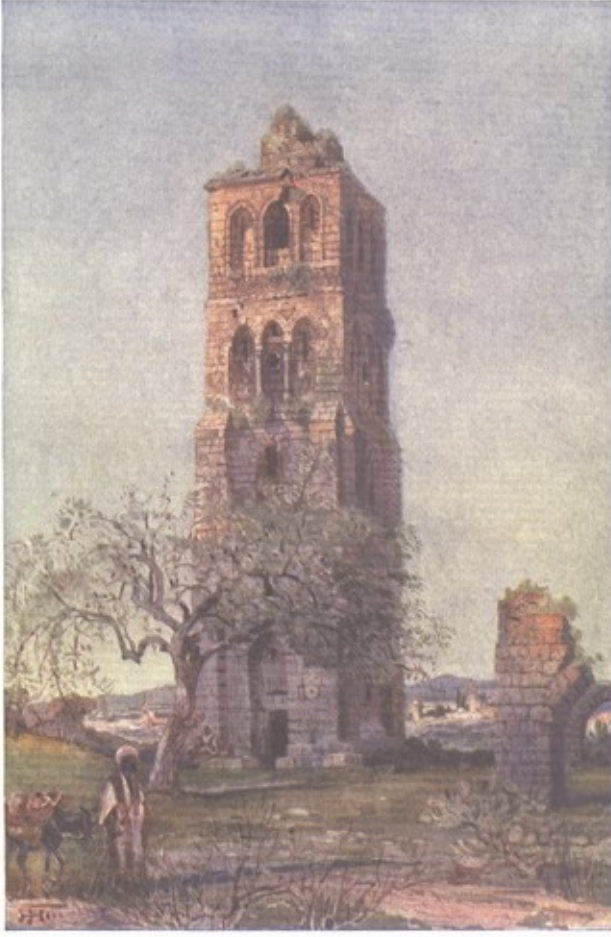
Anlayacağınız üzere , yolculuğumuzun bu ilk aşamasında önümüzde çok basit bir durum vardı. Yafa'dan Kudüs'e demiryoluyla 80 kilometre, karayoluyla 92 kilometre mesafe var. Her yıl binlerce hacı ve turist bu yolu kat ediyor; ve bunların çoğu şimdi trenle yaklaşık dört saatte gidiyor, Lydda'da üç dakika, Ramleh'de sekiz dakika, Sejed'de on dakika gibi ilan edilen duraklamalar ve lokomotifin rahatlığına bağlı olarak ilan edilmeyen gecikmelerle. Ancak biz Filistin'i ilk kez bir araba penceresinden görmek ya da yolculuğumuza mekanik bir şekilde başlamak istemedik. Bir yolculuğun ilk tadı, çoğu zaman yolculuğun sonuna kadar etkisini gösterir.

Eskiden olduğu kadar sık kullanılmayan eski ana yol, Ramleh'e kadar oldukça iyi durumda; ondan sonra ise biraz bozuk ve engebeli olsa da araçlar için hala geçilebilir. Bu nedenle planımız, yolun düz ve sıkıcı olduğu ilk on mili arabayla gitmek ve ardından yolun geri kalanını bisikletle kat etmektir. Bu sayede, demiryolunun vaat edilen hızından ve belirsiz gecikmelerinden kaçınarak, ikinci günün sonuna doğru tepelerden sessizce geçerek Kudüs'ün kapılarına ulaşacaktık.

İki Victoria arabası, Yafa sokaklarında, alçak, düz çatılı Doğu evlerinin, tuhaf küçük açık dükkanların, çiçek açmış portakal bahçelerinin, bahçe duvarlarının üzerinden sallanan palmiye ağaçlarının yanından geçerek, verimli, hafifçe dalgalanan Şaron Ovası'nın geniş ana yoluna çıktı. Her iki tarafta da, Tapınak Şövalyeleri mezhebine mensup Alman kolonistlerin düzenli, iyi işlenmiş tarlaları ve sebze bahçeleri vardı. Onlar, eski teolojiye ve modern tarıma sahip bir halktır. Gerçek Hristiyanlığın Yeni Ahit'te değil, Eski Ahit'te bulunacağına inanarak, dünyanın sosyal ve dini reformuna Küçük Peygamberlerin programına geri dönerek başlamayı öneriyorlar. Ancak bu arada, tarım faaliyetlerini çok karlı bir şekilde yürütüyorlar. Tahıl tarlaları, meyve bahçeleri, sebze bahçeleri bakımlı ve düzenlidir ve "Siyon Hazinesi" adını verdikleri mükemmel bir şarap üretiyorlar. Ancak bunların manzara üzerindeki etkisi gelenekseldir.

Ancak Tapınak Şövalyelerinin varlığına ve refahına rağmen, geçtiğimiz manzaranın ruhu esasen Doğu'ya özgüydü. Dev kaktüslerden oluşan dağınık çitler, sıra sıra dizilmiş gür okalıptüs ağaçları, tomurcuklanan incir ve dut ağaçları, ona yarı tropikal bir hava katıyordu ve otoyol boyunca, rahat, dağınık, vakur Doğu'nun parçalarıyla karşılaştık: grotesk develer, inanılmaz yükler taşıyan düşünceli eşekler, şişman kuyruklu koyun ve sarkık kulaklı keçi sürüleri, uçuşan elbiseler içindeki bronzlaşmış köylüler ve yüzleri örtülü beyaz elbiseli kadınlar.

Ramleh'deki kırk şehidin (Müslüman mı Hristiyan mı, isimleri unutulmuş) yüksek kulesinin altında arabalardan indik, bagajlarımızı üç katırın üzerine yükledik, eyerli atlarımıza bindik ve dünyanın en verimli bahçelerinden ve tarihi savaş alanlarından biri olan ovayı geçerek yolumuza devam ettik. Burada İsrailoğulları ve Filistliler, Mısırlılar ve Romalılar, Persler ve Araplar, Haçlılar ve Sarazenler orduları yürümüş ve savaşmışlardı. Ancak Nisan öğleden sonrasının güneşli ve yağmurlu sağanaklarından geçerken, her taraf huzur ve güzellikle doluydu. Dalgalanan tarlalar sayısız çiçekle işlenmişti. "Şaron gülü" olarak bilinen nergisler solmuştu. Ama orada küçük mavi "vadi zambakları", pembe ve safran rengi ebegümeci çiçekleri, sarı ve beyaz papatyalar, mor ve kar beyazı sarkık siklamenler, altın sarısı genestalar, turuncu-kırmızı pimpernellere ve hepsinden daha güzeli, sayısız anemonun parıldayan kızıl renkleri vardı. Geniş tarlalardaki genç buğday ve arpa, rüzgar dalgaları kısa, ipeksi yapraklarının arasından geçerken ışıқта parıldıyordu. Zeytin bahçesi veya kurumuş kabuklu yuvarlak tepeli keçiboyunuzu ağaçları dışında çok az ağaç vardı.

"Ramleh'deki Kırk Şehit Kulesi."

Yahudiye yaylaları doğu ufku boyunca uzanıyordu; mavi ve mor renkli tepelerden oluşan bir çizgi, bulut gölgeleri üzerlerinden geçerken renk değiştiriyor ve adeta nefes alıp hareket ediyormuş gibi görünüyordu; gözün görebildiği kadar kuzeye ve güneye uzanıyordu. Birkaç Müslüman azizin türbesinin etrafına dikilmiş meşe veya sakız ağacı kümeleri dışında, engebeli ve ağaçsız olan bu yaylalar, yamaçları baharın narin otlarıyla kaplı olmasaydı, hatları derin vadiler ve mavi boğazlarla çeşitlenmeseydi ve tüm görkemli surları gün batımının opalimsi parıltısıyla kraliyetçe süslenmeseydi, ürkütücü görünürdü.

Soldaki yeşil ovanın bir çukurunda, ejderhayı öldüren ve İngiltere'nin koruyucu azizi olan Kapadokyalı Aziz George'un mezar yeri olduğu düşünülen Lydda'nın beyaz evlerini ve sarı kilise kulesini görebiliyorduk. Sağdaki konik bir tepede ise, Firavun'un kızının Kral Süleyman ile evlendiğinde çeyiz olarak aldığı antik Gezer şehrini kazıyan İskoç kaşifin çadırları parlıyordu. Şehir mi dedim? O çimenli tepede en az dört şehir üst üste yığılmış durumda, en eskisi çakmaktaşı çağına kadar uzanıyor; yine de yerlerini inceleyip kalıntılarını ölçerseniz, hiçbirinin bizim "fakir küçük

kasaba" diye adlandırabileceğimizden daha fazlası olamayacağından emin olursunuz.

O öğleden sonra, Filistliler topraklarını birkaç saat içinde rahatça geçerken, Eski Ahit'i gerçekten de olması gerektiği gibi, yani Doğu atmosferinde yazılmış, Doğu'nun cazibesi, imgeleri ve ihtişamıyla dolu bir kitap olarak hiç okumadığımızı yavaş yavaş ama karşı konulmaz bir şekilde fark ettik. Bilinçsizce, onu sanki Almanya'nın Heidelberg şehrinde veya Massachusetts'in Boston şehrinde üretilmiş bir belge koleksiyonuymuş gibi okuyorduk: kesin, kelimesi kelimesine, bilimsel.

Filistileri güçlü bir ulus, topraklarını ise görkemli şehirlerle dolu ve güçlü hükümdarlar tarafından yönetilen geniş bir bölge olarak hayal ediyorduk. İsrail ile olan çatışmalarının öykülerini, tüm istatistiklerini doğrulamaya özen gösteren ve tüm olayların ayrıntılı bir şekilde betimlenmesinde titiz davranan Batılı bir savaş muhabiri tarafından yazılmış gibi anlamaya ve yorumlamaya çalışıyorduk. Bu bakış açısı, şiirin derinliklerine indikçe anlatının gerçeğine daha da yaklaşıcağımızı fark ettiğimizde, yavaş yavaş ve şaşırtıcı bir şekilde eriyip gitti. Ahlaki ve dini anlamı, Kudüs'ü çevreleyen dağlar kadar sağlam ve sarsılmazdır; ancak bu dağlar önümüzde gün batımının belirsiz ihtişamıyla yücelmiş, yükselmiş ve mücevher gibi parıldamış olarak yükselirken, tarihin biçimi de Doğu'nun mecazi ruhuyla genişledi ve renkleri ışıldadı.

Ayaklarımızın dibinde, akşam havasının güzelliğiyle yıkanmış halde, Yeşu'nun "Amoritlerin beş kralı" ile savaştığı, onları bozguna uğrattığı ve kovaladığı Aijalon Vadisi uzanıyordu. "Krallar", dağınık köylerin ileri gelenleri, vahşi ve düzensiz kabilelerin reisleriydi. Ancak savaş zordu ve Yeşu, vahşi kabile üyelerini Beth-horon tepesinden üzerlerine doğru götürürken, zaferi kazanmak için günün çok kısa olabileceğinden korktu. Bu yüzden, adamlarının yüreklerini Yaşar Kitabı'ndan eski bir savaş şarkısıyla neşelendirdi.

"Güneş, Gibeon'un üzerinde sabit dur;

Ve sen, ay, Aijalon Vadisi'nde.

Güneş durdu, ay da yerinde kaldı.

"Ta ki millet düşmanlarından intikamını alana kadar."

Acaba bu, bize güneşin hareket ettiğini ve o gün rotasının durdurulduğunu öğretmek için mi yazılmış? Bu savaş uğruna tüm güneş sisteminin yerinden oynatıldığına mı inanmalıyız? Hikayeyi böyle anlamak, onun hayati ruhunu yanlış anlamaktır. Bu, şiir, hayal gücü, kahramanlıktır. İsrail halkının kalbine liderlerinin şarkısıyla gelen yeni cesaret sayesinde, Rab çatışmayı güne uygun hale getirdi ve gün batımı ve ay doğumu, Aijalon Vadisi'nin İsrail'in düşmanlarından temizlendiğini gösterdi.

Çamurdan yapılmış, perişan haldeki Latrûn köyünden (Tövbekar Hırsız'ın doğum yeri olduğu söylenir) geçerken, çimenli pazar yerinde uzun elbiseli bir düzine Arap, belediyeyi ilgilendiren bir konuyu ciddi bir şekilde tartışıyordu. Sağımızdaki bataklığın kenarında felsefi bir şekilde geçit töreni yapan, siyah beyaz, ağırbaşlı tüyleriyle leylekler kadar ciddiydiler. Alacakaranlıkta, önümüzde birkaç çakal gizlice yolun karşısından geçti. Uzun boyunlu develerden oluşan bir *kafîle* ovada dalgalanıyordu. Tepeden aşağı inerken, kaktüs çitlerinin ve zeytinliklerin üzerine gölgeler daha da ağırlaştı.

Vadide gece çökmüştü. Büyük, titrek yıldızlar gökyüzüne saçılmış, dağların loş tepelerinde duruyor ve uzun yolun su birikintilerinde düşmüş mücevherler gibi parlıyordu. Latrûn'un ışıkları, eğer varsa, çoktan arkamızda gözden kaybolmuştu. Atlarımız yorgundu ve tökezlemeye başlamıştı. Kamp neredeydi? Bakın, yolda bize doğru gelen bir ışık var. Sadık baş kahyamız Yousouf, bizi karşılamak için bir fenerle gelmiş. Çamurda birkaç adım daha ilerledikten sonra, bir akasya çitinin ve eski bir kuyunun yıkık kemerinin yanından bir köşeyi döndük. Orada, küçük bir çiçek tarlasında, minicik bir derenin yanında, çadırlarımız açık kapılarıyla bizi bekliyordu. Masada mumlar yanıyordu. Kilimler serilmiş ve yataklar hazırlanmıştı. Dört kişilik yemek masası kurulmuştu ve parlak bir ışık vardı.

Ortasında bir demet çiçek var. Şaron'un mükemmelliğini gördük ve ay, Aijalon Vadisi'nde bizim için parlıyor.

II

"TEPELERİN GÜCÜ"

hiç de zor değil . Evlerin pencerelerinden gün ışığı çoğu zaman istenmeyen bir haberci gibi kapıyı çalar, uyuyanı ani bir çağrıyla uyandırır. Ama çadırın çatısından ve duvarlarından nazikçe ve karşı konulmaz bir şekilde içeri girer, sizi yumuşak kollarıyla kucaklar, göz kapaklarınıza pembe dokunuşlar bırakır; ve rüyanız kaybolurken uyanık olduğunuzu ve günün çoktan geldiğini bilirsiniz.

Çadırlarımızdan dışarı çıktığımızda, güneş doğu tepelerinin üzerinden yeni yeni yükseliyordu ve etrafımızdaki tüm alan, kocaman çiğ damlalarıyla parıldıyordu. Kampın yanındaki yıkık kemerin tepesinde, geçerken Latrûn

köyünden işe aldığımız Arap bekçimiz, uzun paçavralarına sarınmış, uzun tüfeğini dizlerinin üzerinde tutarak hâlâ hareketsiz bir şekilde bekliyordu.

" *Selamün aleyküm, selamün aleyküm!* " diyorum ve Arapçam şüphesiz şaşırtıcı derecede kötü olsa da, ne demek istediğimi anlıyor; çünkü ciddi bir şekilde, " *Aleyküm selamün aleyküm!* —Size de selam olsun!" diye cevap veriyor.

Kudüs'e yolculuğumuzun tamamlandığı gerçekten de huzurlu bir gün. Çadırları ve eşyaları aşçı Yusuf ve Şukari'ye ve katırcılara bırakarak, saat yedide atlarımızın sırtında, Vadi Ali'nin dar girişine doğru yol alıyoruz. Tepelerin kalbine uzanan uzun ve dik bir vadi burası. Yamaçları kayalıklarla kaplı ve aralarında siklamenler bolca yetişiyor. Vadinin dibinde birkaç zeytin ağacı serpilmiş ve İmam Ali'nin türbesinin yanında büyük ağaçlardan oluşan bir koru var. Geçidin zirvesinde yarım saat dinleniyoruz, atlarımıza nefes alma alanı tanıyoruz ve gözlerimizi batıya doğru uzanan Şefelah'ın engebeli arazisi, parıldayan Şaron Ovası, kıyıdaki kum tepeleri ve Akdeniz'in geniş mavisi manzarasıyla tazeliyoruz. Kuzeye, güneye ve doğuya doğru Yahudiye'nin kayalık zirveleri ve sırtları uzanıp gidiyor.

Şimdi, Mezmurların yazarının "tepelerin gücünü" Yehova'ya atfetmesiyle ne demek istediğini anlıyoruz; ve şarkıya yeni bir ışık geliyor:

"Kudüs'ün etrafı dağlarla çevrili olduğu için,

"Yehova halkının etrafını kuşatmıştır."

Gri kireçtaşından oluşan bu doğal duvarlar ve teraslar, antik sınır surları ve gözetleme kulelerinin havasını taşıyor. Gerçekten de "kayalardan yapılmış mühimmat" gibiler. Savaş arabaları ve atlılar, bu engebeli ve dik arazide manevra yapacak bir alan bulamıyorlardı. Ovadan yukarı tırmanmak zorunda oldukları bu derin ve kıvrımlı vadilerde sıkışıp kalan işgalciler, dar geçitlerden geçerken üzerlerine büyük taşlar yuvarlayan ve dik yamaçlara doğru nefes nefese tırmanırken ani ve şiddetli saldırılarla saflarını dağıtan dağların hafif piyadelerinin insafına kalacaklardı. İsrailoğulları, Kudüs'ün savunmasında bu tepelerin gücünü kullandılar ve bu sayede Filistlilere karşı koyabildiler ve onları asla tamamen yenemediler.

Yolumuza devam ederken, tepenin yamacında, dağlık bölgelerdeki halklarla ovalardaki halklar arasındaki eski kabile savaşlarının bir hatırlatıcısını görüyoruz. Kalın zeytinlikler ve nefis yeşil bir vadinin üzerindeki kayalık bir sırtın üzerine kurulmuş o gri köy, Yehova'nın Sandığı'nın yirmi yıl boyunca saklandığı eski Kiryat-Yearim'dir. Filistliler, Eli'nin oğulları üzerindeki zaferlerinin bu tehlikeli ganimetini, ele geçirdikten sonra gelen veba ve felaketlerden korkarak geri göndermişlerdi. Sandığı ilk olarak geri alan Beth-shemesh halkı, onu saklamaktan korkmuştu, çünkü onlar da bu korkunç sandığa bakmaya cesaret ettiklerinde ölümle cezalandırılmışlardı. Ancak Kiryat-Yearim halkı daha

cesur ve daha akıllıydı, bu yüzden "gelip Yehova'nın Sandığını aldılar ve onu tepedeki Abinadab'ın evine getirdiler ve oğlu Eleazar'ı Yehova'nın Sandığını korumakla görevlendirdiler."

O küçük tepedeki kulübede, genç adamın bu kıymetli, tehlikeli, yaldızlı sandığı koruduğu sırada ne garip nöbetler tutuluyor! Saul ise, İsrail'in Yüce Tanrı ile olan antlaşmasını unutarak, kan, keder ve delilik içinde krallığını kazanıp kaybediyor! Sonunda Kral Davut, yeni kazandığı Siyon kalesinden, halkın inancının kayıp sembolünü hevesle aramak için geliyor. "İşte, onu Efrata'da duyduk; ormanın tarlasında bulduk." Böylece tepedeki gri taş kulübe kutsal hazinesini teslim etti ve Davut onu şenlikli müzik ve danslarla götürdü. Ama acaba Eleazar, uzun nöbetinin sona ermesinden memnun muydu, yoksa üzgün müydü?

Birinden ayrılmak bazen bir arkadaşı kaybetmek gibidir.

İtiraf etmeliyim ki, bu eski tehlike ve macera öykülerini (hatta yüz yıl önce bu köyün haydut reisi Ebu Guş'un modern tarihini bile) bugün bize gerçekmiş gibi göstermek zor. Etrafımızdaki her şey çok güvenli ve sakin, ve yeniliğine rağmen çok tanıdık. Yol, uzun kıvrımlar ve dolambaçlarla dik bir şekilde Beit Hanîna Vadisi'ne iniyor. At sırtında, arabada ve yaya olarak birçok yolcuyla karşılaşılıyor ve selamlaşıyoruz; yerliler ve hacılar, Alman kolonistler, Fransız rahipler, İtalyan keşişler, İngiliz turistler ve kaşifler. Yaklaşan bir hacının bakışlarından "*Guten Morgen* ", "*Buon' Giorno* " veya "*Bon jour , m'sieur* " ile mi selam vermeniz gerektiğini tahmin etmek keyifli bir oyun. Köylüler selamınıza güzel bir ifadeyle karşılık veriyor: "*Nehârak saîd umubârak* —Gününüz mutlu ve mübarek olsun."

Vadinin dibinde, Kalônîyeh'de, Alman Yahudilerinin yaşadığı müreffeh bir yerleşim yeri var; bahçeler ve meyve bahçeleri yemyeşil. Ayrıca, etrafında terası olan, kaba bir taş binadan yapılmış küçük bir yol kenarı hanı da var; ve orada, yanımızda açan kayısı ve erik ağaçlarının arasında, öğle yemeğimizi *açık havada yiyoruz* ve kamp ve bagajlarla dolu uzun kervanımızın tepeden aşağı kıvrılarak inip, Kudüs'e doğru tıktılar çıkararak yanımızdan geçişini izliyoruz.

Burası çok samimi bir yer; buradan ayrılmak için hiç acelemiz yok. Güneyde birkaç mil ötede, yuvarlak bir tepenin eteğinde, Vaftizci Yahya'nın doğduğu köy olan Ayn Kerim'in uzun servi ağaçlarını ve sessiz bahçelerini görebiliyoruz. Uzaktan bakıldığında eşsiz bir çekiciliğe sahip ve dünyanın en tatlı hikayelerinden biri onunla ilişkilendiriliyor. Çünkü genç gelin Meryem, orada büyük kuzeni Elizabeth'i ziyaret etmişti - Floransa'daki Uffizi'de Albertinelli'nin "Ziyaret" adlı enfes resmini hatırlarsınız - ve bu iki kadının kalbindeki annelik sevinci, bir çan ve yankısı gibi birbirlerine seslenmişti. İsa'nın doğumu, İsa'nın kişiliği, Meryem gibi bakire ve umut dolu bir kadının, O'nun gelişini şarkısıyla karşılamaya hazır ruhu olmasaydı mümkün

olur muydu? "Ruhum Rab'bi yüceltiyor ve ruhum kurtarıcım Tanrı'da sevinç duyuyor." Daha üstün bir erkekliğin ortaya çıkışı, her zaman daha asil bir kadınlığın umudunu ve özlemini beklemez mi?

Yol kenarındaki dinlenme evinin korunaklı ortamından ayrılıp yukarı doğru yolculuğumuzun son etabına başlarken, Aziz John çanlarının çan sesleri vadinin üzerinden hafif ve gümüşü bir şekilde yankılanıyor. Yol dik bir şekilde yükseliyor. Solumuzdaki vadide, kötü bir şöhrete sahip, yaşlı ve harap haldeki Liftâ köyü yer alıyor.

"Bu insanlar yirmi yıl önce bütün topraklarını sattılar," diyor tercüman George, "bütün tarlalarını, bahçelerini, zeytinliklerini sattılar. Şimdi o köyde herkes kirli ve tembel, hepsi hırsız!"

Tepenin zirvesinin üzerinden, Kudüs'ün ilk evlerinin kırmızı kiremitli çatıları görünmeye başlıyor. Bunlar, merhamet evleri gibi görünüyor: biri akıl hastaları için bir sığınak, diğeri yaşlı yoksullar için bir ev. Bunların yanından geçerken, okullara, hastane binalarına ve Rothschild'lerin kendi halklarına yönelik hayırseverliğinin diğeri kanıtlarına rastlıyoruz. Etrafımızda villalar, konsolosluklar ve Yahudi kolonistler için yeni inşa edilmiş evler sıralanıyor.

Bu, Kutsal Şehri ilk gördüğümüzde hayal ettiğimizden tamamen farklı. Buradaki her şey yarı Avrupalı, romantik olmayan, pek de pitoresk değil. Belki "Yeni Kudüs" değil, ama kesinlikle modern bir Kudüs. Burada, bu rahat ve sıradan evlerde, şehrin mevcut nüfusunun neredeyse yarısı yaşıyor; ve her tarafta yeni evler yükseliyor.

Ama güneye doğru eğimli yola bakın. Hayal ettiğiniz ve görmeyi özlediğiniz manzara orada: kahverengi surlar, badanalı evler, düz çatılar, ince minareler, Davut'un, Süleyman'ın, Hezekiya'nın, Herod'un, Ömer'in, Godfrey'in ve Selahaddin'in kadim şehrinin çok renkli kubbeleri—ama asla Mesih'in değil. O büyük siyah kubbe Kutsal Kabir Kilisesi'dir. Onun ötesindeki ise Ömer Camii'dir. Şehrin ötesindeki o altın renkli kubbeler ve sivri uçlar, Zeytin Dağı'nın yamacındaki Aziz Meryem Magdalen Yunan Kilisesi'dir; ve yüksek sırtın tepesinde, büyük bir çanın derin bir karşılama notası çıkardığı Rusların büyük sivri kulesi yükseliyor.

Her yönde Hristiyanlığın farklı mezheplerine ait misafirhaneleri, manastırları, kiliseleri ve sarayları görüyoruz. Sokaklar insanlarla, arabalarla ve yük hayvanlarıyla dolu. Etrafımızda toz bulutları yükseliyor. Atlarımızın sert yolda çıkardığı tak tak tak seslerinden yorulduk. Şehrin karmaşasına girmeyelim, sessizce sola doğru, Şam Kapısı'nın dışındaki büyük zeytinliğe doğru gidelim.

Burada beyaz çadırlarımız ağaçların arasına kurulmuş, üzerlerinde sevgili vatanımızın bayrağı dalgalanıyor. Burada, şaşırtıcı şehre gitmeden önce,

kalplerimizi birleştirmek ve dűřüncelerimizi dingin bir uyum içine getirmek için huzur ve sükunet bulacağız. Burada büyük yıldızlar gümüş yaprakların arasından bize nazikçe bakacak ve insan kargaşası ve çekişmesinin sesleri bizi rahatsız etmeyecek. Zeytin Dağı'ndaki çanın uzaktan gelen gürlemesi gece saatlerini işaret edecek ve koruluğun kenarındaki küçük caminin minaresinden müezzinin uzun ve hüzünlü çağrısı bizi güneşin doğuşuna uyandıracak.

KARŞILAMA ÇADIRININ MEZMURU

Bu, yorgunların şükran günüdür:

Dinlenmeye hazır olanın şarkısı.

Gün batarken sevinmek güzeldir:

Güneşin batışı ise bir barış sözü gibidir.

Yıldızlar, yolculuğın sonuna doğru şefkatle bakarlar:

Günün yürüyüşü bittiğinde çadır, "Hoş geldiniz" diyor.

Şimdi, yükleri bırakma zamanıdır:

Sıcaklara katlananlara serinlik vakti geliyor.

Çalışma ve macera bana büyük sevinç verdi:

Gücümü harcadıkça kalbim genişledi.

Şimdi her şey gitti ama ben yoksullaşmadım:

Ancak bu şekilde huzur hazinesine sahip olabilirim.

Ellerimi açmayı ve parmaklarımı gevşetmeyi öğreten Rabbimize şükürler olsun:

O, yolculuk tozundan arınmış ayaklara da rahatlık verir.

[sayfa 44] Akşam vakti yemeğimi lezzetli kılan Rabbimize şükürler olsun:

Ve akşam kadehimi neşe şarabıyla doldurur.

Sessiz kalmaktan mutluluk duymamı sağlayan Rabbimize şükürler olsun:

Tıpkı annesinin kucağına usulca gelen bir çocuk gibi.

Ey Tanrım, sen yorulmazsın, gücün de yorgunluktan tükenmez.

Ama yorgun olmamız bizim için iyidir ki, senin bize bahsettiği dinlenme armağanına kavuşalım.

III

SİYON KAPILARI

BEN

BİR TEPE ÜZERİNE KURULMUŞ BİR ŞEHİR

karmaşası içinde , denizden bir ada gibi yükselen bir gerçek göze çarpıyor: Burası yükseltilmiş bir şehir. Nehir yok; liman yok; etrafını saran korular ve bahçeler yok; öyle ıssız ve öyle yüksek bir yer ki, yalnızlığın ve gururlu özgüvenin ruhunu yansıtıyor.

"Yükseklerde güzel, tüm yeryüzünün neşesi"

Siyon Dağı, kuzeyin yamaçlarında yer almaktadır.

"Büyük Kralın şehri."

İbrani şair böyle şarkı söyledi; ve onun şarkısı, tüm gerçek şiirler gibi, en berrak görüşün doğruluğuna sahiptir. Çünkü Kudüs'ü taçlandıran tek güzellik tam olarak budur: yüksek bir yerin ve ona ait her şeyin güzelliği: berrak gökyüzü, ferahlatıcı hava, güzel bir manzara ve insanın yıldızlara biraz daha yaklaştığında kalbine dolan o tarif edilemez coşku duygusu.

Deniz seviyesinden 2500 fit yukarıda olmak büyük bir yükseklik sayılmaz; ancak bu kadar yüksekte duran başka bir antik ve dünyaca ünlü şehir düşünemiyorum. Yahudiye'nin dağlık platosu boyunca, Filist kıyı ovası ile Ürdün'ün çukur vadisi arasında, kutsal yerler dizisi vardır: Beerşeba, Hebron, Beytlehem, Beytel, Şilo, Şekem. Her biri, bir sunağın etrafında bir şehrin kurulduğu yeri işaret eder. Bu kutsal şehirler zincirinin merkez halkası Kudüs'tür. Şekli ve hatları, manzaraya ve toprağa olan ilişkisi, en büyük ihtişam günlerinden beri değişmemiştir. Tapınağının ve saraylarının ihtişamı, ordularının parıltısı, bol zenginliğinin zengin rengi ve ışıltısı yok olmuştur. Ancak giysileri yıpranmış ve hava koşullarından etkilenmiş olsa da, yoksul ve tozlu bir kraliçe olsa da, yine de gururlu duruşunu ve tavrını koruyor; Ve Yahudiye tepeleri boyunca uzanan eski yoldan ona yaklaştığınızda, Sennacherib'in, Nebukadnezar'ın ve Romalı Titus'un görmüş olabileceği şeye benzer bir manzara görüyorsunuz.

"Kuzey yamaçları", birçok kulesi ve kapısıyla şehrin devasa gri duvarına doğru hafifçe eğimli bir şekilde iner. Otuz sekiz fit yüksekliğinde ve iki

buçuk mil çevre uzunluğundaki bu surların içinde, "Kudüs, birbirine yakın evleri ve dolambaçlı, dar sokaklarıyla, kuzey platosunun son bulduğu iki veya üç yuvarlak tepeyi ve sıkı çukurları kaplayan, sıkı bir şekilde bir araya getirilmiş bir şehir olarak inşa edilmiştir." Güneyde, doğuda ve batıda, Kidron Deresi vadisi ve Himmon Vadisi, şehir duvarını üç veya dört yüz fit derinliğinde kuru bir hendekle çevreler.

Güneye doğru uzanmış, sıkılmış bir yumruğun eklemlerini hayal edin: Kudüs'ün yeri işte böyledir; (en azından antik savaşlarda) kuzey hariç her yönden aşılmazdır, çünkü kuzeyde bilek, daha yüksek bir platoya bağlanır. Asur, Babil, Şam, Pers, Yunanistan ve Roma'ya açık olan bu kuzey yaklaşımı, Kudüs'ün her zaman zayıf noktası olmuştur. Kudüs, doğal güce sahip, aşılmaz bir kale değil, yükseltilmiş bir şehir, yüce bir mabetti; sığınağı ve kurtuluşu Yehova'daydı; halkının kalbine dinlerinden akan inançta, sadakatte ve cesaretle. Bunlar başarısız olunca, Kudüs düştü.

Kudüs artık dünyevi bir krallığın başkenti değil ve bir daha asla olmayacak. Ama yine de dünyanın en yüksek yerlerinden biri, Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların hayal gücünde ve hafızasında yüceltilmiş, sonsuz insan umutlarının, özlemlerinin ve bağlılıklarının metropolü olmaya devam ediyor. Buraya, deniz kıyısından, Ürdün'den, Beytüllahim'den gelen sayısız yorgun hacı kfilesi geliyor; çarmıha geriliş yerini arayan, yok olmuş tapınaklarının duvarları yanında ağlamak isteyen, Muhammed'in dua ettiği yerde dua etmek isteyen hacılar. Yüzyıllar boyunca bu insan kalabalıkları uzak ülkelerden toplanıp, eski şehrin kapalı bir elin tepesinde durduğu, çöl ve denizden gelen sürekli değişen rüzgarların kayalık tepeleri, sessiz, gri surları ve haç, hilal ve yıldızla taçlandırılmış kubbeleri süpürüp savurduğu bu açık, yüksek platoya doğru tırmandılar.

"Rüzgar dilediği yere eser, sesini duyarsın; fakat nereden geldiğini, nereye gittiğini bilmezsin. Ruh'tan doğan herkes de böyledir."

İnsanlığın kalbinin gizemi, içinden geçen manevi esintiler, insanları yolculuklarında harekete geçiren arzular ve özlemler, onları topluluklar halinde bir araya getiren ortak umutlar, onları savaşan ordular halinde sıralayan korkular ve nefretler; bugün dünyada tüm bunları Siyon Kapıları kadar derinden, kaçınılmaz bir şekilde, ezici bir biçimde hissedebileceğiniz başka bir yer yok.

İlk başta bir kafa karışıklığı duygusu: çok dilli, çok biçim alan, ancak kaynağını ve anlamını asla tam olarak açığa çıkarmayan, engin, eski ve gizli bir şeyin şaşırtıcı bir hissi. O kapılara akın eden Yahudiler, Müslümanlar ve Hristiyanlar, samimiyetlerinde, bağlılıklarında, onları hac yolculuğuna yönlendiren fedakarlık ruhunda birbirlerine benziyorlar. Aralarında şüphesiz ki ikiyüzlüler ve bağnazlar var, ama aynı zamanda kendilerinden daha yüce bir şeyi, "bir tepenin üzerine kurulmuş bir şehri" arayan samimi

ve dindar ruhlar da var. Neden birbirlerini anlamıyorlar? Neden birbirleriyle savaşıyor ve birbirlerine lanet okuyorlar? Hepsi de kendilerini alçaltmak, dua etmek, ışığı aramak için gelmiyorlar mı?

Gözyaşlarıyla, kanla lekelenmiş, kutsal ve onursuz birçok türbeyi kucaklayan karanlık duvarlar! Ve siz, dar ve kasvetli kapılar, kılıçlarıyla, sopalarıyla, yükleriyle ve hurma dallarıyla sayısız insanın geçtiği geçitleriniz! Ne zafer şarkıları, ne savaş öfkesi çığlıkları, ne umutsuzluk iniltileri, ne umut ve şükran mırıltıları, ne ıstırap çığlıkları, ne kaygısız, mutlu kahkaha patlamaları duydunuz—hepsi de bu çıplak ve engebeli tepelerde dilediğinde esen rüzgarla taşındı. Henüz sakladığınız gizemlere girmeye çalışmayacağız. Nisan ayının serin esintisinin Şam Kapısı'nın dışındaki zeytinlikleri hareketlendirdiği açık güneş ışığında bir süre burada kalacağız. Düşüncelerimizi sakinleştireceğiz—belki de daha da net ve emin hale geldiklerini bile göreceğiz—günlük hayatın basit kaygıları ve zevkleri arasında; Acıktığında yiyeceğe, yorgun olduğunda dinlenmeye, fırtınadan ve geceden korunmaya ihtiyaç duyan bir yaşam; yeryüzünde yabancı ve misafir olanların, en zengin evleri ve en güçlü şehirleri bile aslında sadece biraz daha uzun ömürlü çadırlar ve kamplardan ibaret olan bir yaşam.

II

ZEYTİN BAHÇESİNDEKİ KAMP

kurduğumuz yer, ıssız veya تنها olmadan, huzurlu ve dost canlısı bir yer. Koruluk geniş ve çalılıklardan arınmış: kadim zeytin ağaçlarının gövdeleri kıvrımlı ve iri, yaprakları yumuşak ve titrek. George'un bizim için seçtiği köşe, yoldan bir tür terasla yükseltilmiş, böylece meraklı yoldan geçenler için çok kolay erişilebilir değil. Yolun karşısında gri bir taş duvar ve onun üzerinde Anglikan Piskoposluk evinin çatısı ve okullar görüyoruz; gün boyunca aralıklarla oyun oynarken bağırان veya hep birlikte ilahiler söyleyen gençlerin tiz sesleri yükseliyor. Üzerinde durduğumuz toprak, geçen yılki sürümden kalan küçük sırtlarla hafifçe oluklu: ama bu bahar henüz sürülmemiş ve milyonlarca minik çiçekle kaplı, mavi, mor, sarı ve beyaz, tıpkı vahşi bir şekilde yetişmiş minik menekşeler gibi.

Her biri yaklaşık 4,5 metre çapında ve dairesel olan dört çadır, hilal şeklinde düzenlenmiştir. Yola en yakın olanı mutfak ve servis içindir; burada, beyaz şapkası ve önlüğüyle Maronit aşçımız Şukari , yaklaşık 90 cm karelik taşınabilir bir kömür ocağında altı çeşit yemekten oluşan muhteşem

bir akşam yemeği hazırlıyor. Bu çadırın kapısının etrafında sürekli bir giriş çıkış var: her türlü yiyecek satışı getiriliyor; ziyaretçiler sosyal bir sohbet içinde oturuyor; meraklı çocuklar etrafta dolaşıyor, olup bitenleri izliyor veya iyi bir aşçının verebileceği lütufları bekliyor.

Bir sonraki çadır yemek odası; cam, porselen, masa örtüleri ve gümüş gibi parlayan yeni Britannia porselenleriyle dolu devasa ahşap kantin sandıkları girişin iki yanına yerleştirilmiş; ortadaki çadır direğinin arkasında, arkasında iki sandalye ve her iki ucunda birer sandalye bulunan yemek masası duruyor, böylece hepimiz açık kapıdan manzaranın tadını çıkarabiliyoruz . Çadır yüksek ve çok renkli pamuklu kumaşla kaplı, özenle düzenlenmiş, kırmızı, yeşil, sarı ve mavi renklerde. İyi hazırlanmış masanın üzerindeki dört mum yakıldığında ve işlemeli ceketi ve bol mavi pantolonuyla Yunanlı Youssouf akşam yemeğini servis etmek için içeri girdiğinde, oldukça oryantal bir sahne oluşuyor. Yardımcısı, Kıpti Küçük Youssouf, bulaşıkları yıkamak ve Britannia porselenlerini parlatmak için çadırın dışında, kapının bir tarafında çömeliyor.

Diğer iki çadır da aynı desene ve içlerinde aynı gösterişli renklere sahip: her birinde iki küçük demir karyola, iki Türk halısı, iki lavabo, bir makyaj masası ve rahatımız için gerekli olduğunu düşündüğümüz eşyalar çadır direğinin etrafına yığılmış durumda; bu, geceleyin bazı dikkatsiz ellerin çadırın altına girip kenarında duran önemsiz bir şeyi çalmasına karşı bir önlem olarak alınmış bir şey.

Kendi adamlarımızdan bahsetmeliyim ki, dürüstlüklerinden veya iyi huyluluklarından asla şüphe duymadık. Sadece bizimle en doğrudan ilişkisi olan dört kişi değil, aynı zamanda iki baş katırcı Muhammed Ali ve Musa, gün boyu bitmek bilmeyen bir Arap ezgisi mırıldanan şarkıcı çocuk Muhammed el-Nasan, Fâris ve diğer iki yardımcı da sadakat ve gönüllü hizmetin örnekleriydi. (Gilead dağlarında katır yüklerinin paylaşımı konusunda bir kez hariç) hiç kavga etmediler; bizi hiçbir zorluğa sokmadılar ve dolandırıcı Bedevi reislerinden hiçbir şantaja maruz bırakmadılar. Kıyafetleri ve inançları bakımından oldukça çeşitli ve şaşırtıcı bir cümbüş halindeydiler: Anglikan, Katolik, Kıpti, Maronit, Yunan, Müslüman ve içlerinden biri için diğerleri "hiçbir dine mensup değil, ama güzel Farsça şarkılar söylüyor" diyorlardı. Ancak, bize gelince, hepsi yapmaları gerekenleri yapıyor, yapmamaları gerekenleri yapmıyor ve bize karşı tutumları barışçıl. Bunun büyük bir kısmı, şüphesiz, en iyi tercümanlardan biri olan Beytlehemli Aziz George'un bilgeliğine, inceliğine ve kararlılığına bağlıdır.

Kampımıza birçok ziyaretçi geliyor, ancak hiçbiri istenmeyen türden değil. Filistin'i ezbere bilen ve Kudüs arkeolojisine değerli katkılarda bulunmuş, cana yakın bir bilim insanı olan Amerikan Konsolosu, eşiyile birlikte açık havada bizimle yemek yemeye geliyor. George'un nazik eşi ve iki zeki küçük

oğlu Howard ve Robert sık sık bizimle birlikte oluyorlar. Misyonerler gelip bize çalışmalarından ve yaşadıkları zorluklardan bahsediyorlar. Uzun çakmaklı tüfeğiyle bir Arap avcı, yakındaki tepelerde avladığı güzel gri keklikleri bize getiriyor. Ahır sorumlusu her gün koruluktan dörtnala geçen at süvarileriyle geliyor; çünkü ilk atlarımız hoşumuza gitmemiştir ve bize uygun atlar bulana kadar daha uzun bir yolculuğa çıkmamaya kararlıyız. Çevredeki köylüler her türlü şeyi satmak için getiriyorlar: sebzeler, kuzular, güvercinler, eski paralar ve işlemeli şapkalar.

Kampın arkasında, koruluğun kenarından ötede, bir bağda iki adam toprağı sürüyor. Pulluk, toprağın yüzeyini çizen eğri büğrü bir tahta çubuk. Asmalar yere serilmiş, henüz yapraksız, sıkıca budanmış: büyük siyah yılanlara benziyorlar.

Şehrin kadınları, siyah ve mavi ipek elbiseler giymiş, başlarına siyah pelerinler geçirmiş halde, öğleden sonra ağaçların arasında piknik yapmak için dışarı çıkarlar. Çimenlerin üzerinde küçük daireler halinde oturur, sigara içer ve tatlılar yerler. Bizi kendilerine bakarken görürlerse pelerinlerinin köşelerini yüzlerinin alt kısmına doğru çekerler; ama kimsenin onları görmediğini düşündüklerinde peçelerini indirirler ve parlak kahverengi gözleriyle merakla bize bakarlar.

Bir sabah, tiz seslerle şarkı söyleyen kırsal kesim kadınları ve kızlarından oluşan bir alay, düğün için gelin kıyafetleri almak üzere şehre giderken kampın önünden geçti. Akşam karanlığı çöktüğünde ise daha da yüksek sesle şarkı söyleyerek geri döndüler; onlara havaya ateş eden ve bağırان erkekler ve oğlanlar eşlik ediyordu.

Bir başka gün, bir grup köylü geçiyor. Yaşlı Şeyh, beyaz ve altın sarısı sarığı, uzun gri sakalı ve ipekten yapılmış uçuşan elbisesiyle aralarında ilerliyor. Kavisli boynu ve gösterişli kuyruğıyla muhteşem beyaz bir Arap atına binmiş; arkasında ise güzel, neşeli giyinmiş küçük bir çocuk, kollarını yaşlı adamın beline dolamış bir şekilde oturuyor. İslamî sünnet töreni için şehre gidiyorlar.

Günün ilerleyen saatlerinde, Yahudi bir cenaze alayı koruluktan aceleyle geçiyor: kürkle süslenmiş düz şapkalar ve mor, sarı veya pembe pamuklu kadife gabardinler giymiş yirmi otuz kadar adam, yürürken mezmurlar okuyor, ölen adamın cesedi keten kumaşa sarılı ve omuzlarında kaba bir sedyede taşıyor. Aceleci görünüyorlar (çünkü saat geç ve cenaze gün batımından önce gömülmeli), belki biraz kayıtsız, hatta neredeyse sevinçliler. Kesinlikle bakışlarında veya seslerinde keder belirtisi yok; çünkü aralarında Kutsal Şehir'de ölmek ve Cebrail'in diriliş için borazanını çalacağı Yehoşafat Vadisi'nin güney yamacına gömülmek hayırlı bir şey olarak kabul ediliyor.

III

KUDÜS SOKAKLARINDA

dışında at ^{sırtında} dolaşıyoruz, çünkü surları çevreleyen ve kuzeye, güneye, doğuya ve batıya uzanan yollar oldukça geniş ve düz. Ama surların içinde yürüyoruz, çünkü sokaklar dar, dik ve kaygan; at ^{sırtında} bu sokaklarda dolaşmaya kalkışmak ise endişeli bir zihinle yolculuk etmek demektir.

Yafa Kapısı'ndan, gerçekten de, at arabasıyla veya hatta arabanızla kolayca geçebilirsiniz: dar ve kıvrımlı bir geçit olan kapının kendisinden değil, 1898'de Suriye'deki ünlü imparatorluk keşif seferi sırasında Alman İmparatoru'nun geçmesi için yapılmış olan yanındaki duvardaki büyük boşluktan geçerek. Böylece büyük William'ın izini takip ederek, bir sürü ayakkabı boyacısının size "parlatma" gerektiğini söylediği, *vale görevlilerinin* hizmetlerini size dayattığı ve genç, yaltakçı tüccarların sizi fotoğraf, işlemeli eşarp veya Kutsal Topraklar'dan zeytin ağacından yapılmış hediyelik eşyalar satın almaya ikna etmeye çalıştığı, hediyelik eşya dükkanları ve turizm acenteleri arasında Grand New Hotel'in girişine ulaşırsınız.

Kudüs'te bir sokak.

Mektuplarımızı aldığımız Cook'un ofisine gelin ve demir parmaklıklı küçük terasta bir süre durup, kalenin önündeki alanı dolduran rengarenk kalabalığa bakın. Mavi elbiseli köylü kadın grupları kaldırımında oturmuş, odun, ot ve sebze satıyorlar. Yüzleri çıplak ve bronz, güneş ve rüzgardan kırıışmış. Koyu yeşil üniformalı Türk askerleri, siyah cübbeli ve silindir şapkalı Yunan rahipleri, kahverengi ve beyaz uzun pelerinli Bedeviler, kadife gabardinli ve kıvrıcık kulak tutamlı solgun yüzlü Yahudiler, rengarenk ipek giysiler ve yarı saydam peçeler giymiş Müslüman kadınlar, mantar miğferli ve beyaz şemsiyeli İngiliz turistler, develer, eşekler, keçiler ve koyunlar, pitoresk bir karmaşa içinde birbirlerine sokuluyorlar. Omuzlarında parlak, damlayan, şişkin keçi postundan bir su taşıyıcısı var. Kollarında genç bir ceylan taşıyan bir çöl Arapı var.

Şimdi, David Caddesi'nin kaygan, sallanan basamaklarından aşağı inelim; önü açık, her türlü tuhaf yiyecek ve giyecek şeyin satıldığı, her türlü zanaatkarın ayakkabı, teneke tava, bakır tencere, tahta oturma yeri, küçük masa ve garip desenli kıyafetler yaptığı küçük, loş dükkanların arasından geçelim. Sola dönünce Christian Caddesi'ne ve modern mağazalarıyla Yunanların Yeni Çarşısı'na ulaşırız.

Sağa dönüp karanlık kemerlerin altından ve kirli, gölgeli sokaklardan uzun bir iniş bizi, Cuma günleri ve bayram günlerinde Yahudilerin başlarını büyük taşlara yaslayıp Kudüs'ün yıkılışı üzerine ağıtlar yaktıkları, Tapınağın eski temel duvarının yanındaki Ağıtlar Meydanı'na getiriyor. "Giden ihtişam için," diye haykırıyor önder ve diğerleri cevap veriyor: "Yalnız oturup yas tutuyoruz." "Siyon'a merhamet et, diye dua ediyoruz," diye haykırıyor önder ve diğerleri cevap veriyor: "Kudüs çocuklarını topla." Çoğu için bu, yüzeysel bir yas gibi görünüyor; ancak pürüzsüz, aşınmış taşları öperken yüzlerinden yaşlar akan iki üç yaşlı adam var.

Via Dolorosa'nın izini sürüyoruz ve hayalimizde, adaletsizliğin yargı salonundan zulmün çarmihına uzanan o acı dolu yolculuğun muhtemel yolunu yeniden inşa etmeye çalışıyoruz; bu yol şimdi şehrin mevcut seviyesinin çok altında gömülü durumda.

Her geçen saat zihnimde bir izlenim daha da derinleşiyor: Burası asla Mesih'in şehri değildi. Kafa karışıklığı, yüzeysel merak, bencillik, çatışan önyargılar, aylak ve meşgul kalabalıkların ulaşmazlığı, O'nun zamanında da şimdi olduğu gibiydi. İsa, kendisine inanan ve O'nu seven erkek ve kadınları burada değil, sessiz köylerde, yeşil tarlalarda, huzurlu göl kıyılarında buldu. Ve O'nun en net izlerini, en samimi görüntülerini de burada değil, gökyüzünün üzerimizde özgürce açıldığı ve manzaraların uzak ufuklara doğru uzandığı geniş açık alanlarda bulacağız.

Şehirde bazen yalnız başımıza, bazen de Beytlehemli'nin ihtiyatlı ve engelleyici olmayan refakatinde dolaşırken; mutfağı, kiler ve ziyafet salonunun aynı katta, sokağa açık bir şekilde bulunduğu, loş küçük bir lokantada Müslümanların akşam yemeğini yerken onları izlerken; duygusuz bir Arap'la deri kemer için ya da yaltakçı bir Yunan'la kehribar boncuk dizisi için pazarlık yaparken; ailelerin Fısıh haftasının ev ritüelleri için şenlikli bir şekilde toplandığı Yahudi evlerinin panjursuz pencerelerinden içeri bakarken; Kutsal Kabir Kilisesi çevresindeki sokak satıcılarının sepetlerindeki renkli cam ve seдеften yapılmış çelenkleri, tesbihleri, halhalleri, bilezikleri, çeşitli taşları ve ilginç fasulye ve tohum kabuklarını incelerken; Dar bir sokaktan geçen, ayakları torbalı bir deveyi, neşeli bir şekilde süslenmiş bir atı veya ağır yüklü bir eşiği önlemek için bir kemerin arkasına çekilmek; tatlı yüzlü, kaygısız bir çocukla gülümsemek ve anlaşılmasız bir dostça şakalaşmak; alıcılar ve satıcılar arasındaki uzun tartışmaları, trajik bir öfke ve kırgınlıkla dolu gibi görünen yankılanan Arap dilinde dinlemek, bu dili kullanan yakışıklı esmer Bedevilerin gözleri ise Doğu'ya özgü uyuşukluk ve gurur içinde anlaşılmasız kalırken; Kudüs, insan hayatının bitmemiş trajikomedisinde, değişmez ve geçici, kaprisli ve kaçınılmaz, gerekli ve önemsiz, ilginç ve tatmin edici olmayan şeylerin sembolü ve özeti haline geliyor bizim için. Bazen bizi büyüleyici cazibesıyla cezbediyor. Bazen de ondan uzaklaşmaktan, eski bir peygamberin büyük

ruhuyla birleşmekten veya ebedi hayatın sözlerini söyleyenin teselli edici varlığını bulmaktan mutluluk duyarız.

BÜYÜK ŞEHİRLERİN MEZMURU

İnsanoğlunun inşa ettiği şehirler ne kadar da harika!

Duvarları ağır taşlarla sıkıştırılmıştır.

Ve onların görkemli kuleleri ağaçların tepelerinin üzerinde yükseliyor.

Roma, Kudüs, Kahire, Şam,—

Venedik, İstanbul, Moskova, Pekin,—

Londra, New York, Berlin, Paris, Viyana,—

Bunlar, güçlü büyülerin isimleridir:

Dünyanın dört bir yanına seslendiler,

Gizlice bir sürü hizmetkar çağırdılar.

Büyük suların kıyısında otururken uzaktan parıldarlar:

Yüksek tepelerde gururla tahtlarına oturmuşlardır.

Görkemlerini nehirler boyunca sergilediler.

Oysa bunların hepsi küçük, sabırlı parmakların eseridir:

Onların gücü insanın elindedir.

O, kendi bedenini ve kanını onların şanına dokudu.

Şehirler, karınca yuvaları gibi dünyanın dört bir yanına dağılmış durumda:

Her biri dert ve zahmetle dolu.

Ve onları yaratanlar onların içinde bir o yana bir bu yana koşturuyorlar.

[sayfa 66] Depolarında bol miktarda zenginlik birikmiştir:

Oysa onlar yoksulluk korkusuyla kıvranıyorlar.

Sokaklardaki yoksulların feryadı son derece acı.

Sakinleri kör bir huzursuzluğun etkisi altındadır:

Telaşın telaşı içinde hüznü bir şekilde dönüp duruyorlar.

Ne aradıklarını bilmeden, onu azimle takip ediyorlar.

Hava onların nefesleriyle ağır bir yük gibi:

Onların geliş gidişlerinin sesi asla susmaz.

Geceleri bile onların fısıltılarını ve ağlamalarını duyuyorum.

Her karınca yuvasının yanında çömelmiş bir canavar görüyorum:

Bu, karınca aslanı Ölüm'dür.

O, dilini uzatır ve halk helak olur.

Ey hikmet sahibi Tanrı, sen bu ülkeyi yarattın:

Şehri insanın kurmasına neden izin verdin?

Bunun üzerine Tanrı şöyle cevap verdi: "Şüphesiz ben insanı yaratanım."

Ve ben, insanın kalbine şehri kurdum.

IV

MİZPA VE DAĞI

ZEYTİNLER

BEN

SAMUEL'İN YARGI KÜRSÜSÜ

olan Benyamin'in Mizpah'ı yükseliyor; tepesinde derme çatma, tozlu bir köy ve küçük bir cami var. Bir sabah, daha önce hiç görmediğimiz kadar dik ve taşlı patikalardan geçerek oraya gittik. Bölge kasvetli ve kayalıktı, manzaranın bir iskeletiydi; ancak taşların arasında, dik yamaçlardan aşağı ve sıcak vadiler boyunca, inanılmaz sayıda bahar çiçeği açmıştı.

Tepedeki küçük köye ulaşmak için konik tepeyi tırmanmak oldukça zordu; köy, yıkıntıların arasından ve yıkıntıların arasından kurulmuştu. Eski bir Hristiyan kilisesi olduğu anlaşılan cami, çıplaktı ama oldukça temiz, serin ve sakin bir yerdi. Müslüman hacılar tarafından rengarenk bezlerle bağlanmış parmaklıklı bir pencereden, Samuel'in mezarı olduğu söylenen devasa bir lahitin bulunduğu badanalı odaya baktık. Sonra minareye tırmandık ve küçük, korkuluklu balkonda oyalanarak manzarayı seyrettik.

Üzerinde durduğumuz zirve, ıssız gri ve seyrek yeşilli diğer tepelerden derin vadilerle ayrılmıştı. Batı sıradağlarının ötesinde Aijalon Vadisi, onun ötesinde ise yeşil, mavi ve gümüşün ışıltılı tonlarıyla zengin Şaron Ovası, onun ötesinde ise Yafa'nın beyaz lekesiyle kesilen sarı kum tepeleri çizgisi ve onun ötesinde de Akdeniz'in masmavi genişliği uzanıyordu. Kuzeyde, ayaklarımızın dibinde, gri kayalarla çevrili daha alçak konik bir tepenin zirvesinde, Yeşu'nun Levililere verdiği şehirlerden biri olan, eski Benyamin Geba'sı El-Jib köyü bulunuyordu.

Burası, Jonathan ve zırh taşıyıcısının Saul'un haberi olmadan Filistlilere karşı cüretkâr ve tehlikeli keşif seferine çıktıkları yerdi. Eski zamanlarda, kuzeye doğru uzanan, Samarya'nın mavi dağlarına ve ufukta Ebal ve Gerizim zirvelerine kadar uzanan, engebeli tepeler ve vadilerle dolu bu topraklarda ne savaşlar yaşanmıştı!

Orada, Benjamin ve Efraim'in kayalık sırtında, Ramallah (Pazar gününü Dostlar Misyon Okulu'nun tatlı düzeninde geçirdiğimiz yer), Beëroth, Bethel, Gilgal ve Shiloh vardı. Doğuda, tepelerin ardında, kuzeyden güneye

uzanan, ince mor bir pusla dolu ve Ölü Deniz'in parıltısıyla son bulan Ürdün vadisinin uzun, geniş hendeğini izleyebiliyorduk. Bu derin ayrım çizgisinin ötesinde, yüksek, kesintisiz bir bariyer olan Gilead ve Moab dağları yükseliyordu. Güneydoğuda, yeni Kudüs'ün kırmızı çatılarını ve antik kentin birkaç kubbesini ve minaresini görebiliyorduk. Bunların ötesinde, güneyde, Haçlıların Sarazenlere karşı son direnişlerini gösterdikleri Frank Dağı'nın kesik konisi; Beytlehem çevresindeki tepeler; ve daha yakında, Ayn Kerim'in uzun servi ağaçları ve huzurlu bahçelerinin bir görüntüsü vardı.

Bu yeryüzü cenneti, mücevher renkleri ve berrak, enfes hatlarıyla bizi çevreledi. Aşağıda, her çatısında bir köpeğin havladığı Nebi Samwîl'in düz çatıları; içlerinden birinde ekmek yapan bir kadınla birlikte kirli avlular ve karanlık kapı girişleri; bir köşesinde yeşil bir su birikintisi bulunan yıkık kemerler ve kırık sarnıçlar; taşlı küçük tarlalarını süren köylüler ve tepeye çıkan dik yolda kıvrılan bir eşek sürüsü vardı.

Yüzyıllar önce, Samuel bütün İsrail'i Mizpa'ya çağırdı, Yehova'nın önünde kurban sundu ve halkı yargıladı. Burada onlara yeni bir cesaret verdi ve Filistlileri yenmeleri için onları gönderdi. Buraya İsrail'in yargıç ve yöneticisi olarak geldi ve Gilgal, Bethel ve Mizpa arasında yıllık devriyesini yaptı. Yönetiminden bıkmış olan kabileleri burada tekrar topladı ve onlara istedikleri gibi, uzun boylu savaşçı Kiş oğlu Saul'u kral olarak verdi.

Peygamberin kemikleri burada mı yoksa Ramah'ta mı yatıyor? Bilmiyorum. Ama işte burada, bu görkemli tepede, yargıçlık görevine başladı ve bitirdi; bu yüksek yerden Yakup'un asi oğullarının mirasını gözetledi; ve isterseniz bugün burada, solgun, zeki genç bir Müslüman size Samuel'in tabutu dediği şeyi gösterecektir.

II

İSA'NIN SEVDİĞİ TEPE

, Kudüs'ün ötesinde yükselen Zeytin Dağı'nın sivri sırtını görmüştük . Kamptan oraya giden yolumuz bizi şehrin etrafından, Şam Kapısı'nın, kraliyet mağaralarının, Herod Kapısı'nın, Leylek Kulesi'nin ve Aziz Stephen Kapısı'nın yanından geçirerek Kidron Deresi Vadisi'ne indirdi. Burada, batıda, şehrin surlarıyla taçlandırılmış dik Tapınak Tepesi, doğuda ise Zeytin Dağı'nın uzun sırtı yükseliyordu.

Dik tepenin yamacında, kutsal yerleri veya kutsal olayları işaret eden birkaç bina var: Bakire Meryem'in Mezarı Kilisesi, Latin Izdırap Şapeli, Yunan Aziz Meryem Magdalen Kilisesi. Tepenin üzerinde ise Rus Binaları, Yükseliş Şapeli ve Latin Binaları, İnanç Kilisesi, Paternoster Kilisesi ve bir Karmelit Manastırı bulunuyor. Bu surların arasında yolumuzu bulduk ve sonunda atlarımızı Rus bahçesinin dışına bağladık. Yüksek Belvidere Kulesi'nin iki yüz on dört basamağını tırmandık ve kendimizi dünyanın en güzel manzaralarından birine sahip bulduk. İşte, Kidron Nehri'nin karşısında, Kudüs, altımızda yükseltilmiş bir harita gibi uzanıyordu. Yahuda dağları kuzeye, güneye, doğuya ve batıya doğru uzanır; Mizpah'ın keskin zirvesi, Rephaïm'in yüksek ovası, Hebron'a doğru uzanan karanlık tepeler, Titus'un Roma lejyonlarıyla kamp kurduğu Scopus'un yuvarlak tepesi, Frank Dağı'nın yassı zirvesi. Beytlehem görünmez; ancak Bethphage'nin küçük köyü, tepenin üzerinden görünen Bethany'nin ilk çatısı ve Eriha'ya giden uzun, kıvrımlı yolun kırmızı bir kesiminde İyi Samiriyeli Hanı vardır. Gilead ve Moab'ın karanlık sıradağları, oluklu, buruşuk, sarımsı kil tepelerinin ve nehrin kıvrımlı yolunu koyu yeşil bir çizgiyle işaretlediği Ürdün Vadisi'nin geniş gri hendeğinin ötesinde, devasa bir lapis lazuli duvarı gibi görünür. Bu muazzam çukura doğru dik bir şekilde inen yüzlerce sırt, binlerce ton ametist ışıyla aydınlanmış ve aralarındaki vadiler binlerce ton masmavi gölgeyle doludur. Vadinin sonunda, yaklaşık 24 kilometre uzakta, 12.000 metre aşağıda, Ölü Deniz'in mavi suları parıldıyor; yine de o kadar yakın görünüyor ki, Tekoa Çölü'nün kayalık kıyılarına vuran dalgalarının sesini neredeyse duyacağımızı bekliyoruz.

Nasıralı İsa, bu dağda sık sık öğrencileriyle birlikte yürürdü. Bu geniş manzarada gözleri dinlenirken, asla yok olmayacak görünmez barış, sevgi ve sevinç krallığından ilahi bir şekilde söz etti. Güneş ışığında uyuyan, dünyevi hayaller ve hayal kırıklıklarıyla dolu, surlarla çevrili bu şehrin, yürekleri siperlerle kaplı ve ruhun badanalı mezarlarının üzerinde ağladı ve şöyle haykırdı: "Ey Yerusâlim, bir tavuğun kendi yavrularını kanatlarının altına topladığı gibi, çocuklarını ne kadar çok kez bir araya toplamak istedim, ama siz istemediniz!"

III

GETHSEMANE BAHÇESİ

Şimdi, görüm dağından zeytin ağaçları korusuna, İsa'nın dostlarıyla birlikte sığındığı Getsemani Bahçesi'ne inin. Burası Zeytin Dağı'nın doğu yamacında, Kidron Vadisi'nin çok yukarısında değil, Güzel veya Altın Kapı diye adlandırılan, ama şimdi surlarla çevrili olan şehir kapısının karşısında yer almaktadır .

Bu koru muhtemelen İsa'nın veya havarilerinden birinin arkadaşına aitti ve onların burada sessiz toplantılar yapmalarına izin verilmişti. O zamanlar, şüphesiz, tüm yamaç zeytin ağaçlarıyla kaplıydı, ancak bunların çoğu artık yok oldu. Getsemani'de hâlâ hayata tutunan sekiz yaşlı ağaç alçak bir duvar ve demir parmaklıkla çevrilmiş ve etraflarında çiçek açan küçük bahçe İtalya'dan gelen Fransisken rahipleri tarafından bakılıyor.

Nazik ve dost canlısı Fra Giovanni, çıplak sandaletli ayakları, kaba kahverengi cübbesi ve geniş kenarlı hasır şapkasıyla çiçeklerin arasında yürüyor. Kapıyı bizim için açıyor ve kibarca içeri davet ederek, bozuk Fransızcasıyla istediğimiz çiçekleri koparabileceğimizi söylüyor. Bir süre sonra, bozuk İtalyancasıyla onunla sohbet ediyorum ve yıllar önce Assisi'deki tarikatının beşiğine ve Val d'Arno'nun yukarısındaki La Verna'daki en güzel mabedine yaptığım ziyaretten bahsediyorum. İtalya'dan bahsederken yaşlı gözleri genç bir parlaklığa bürünüyor. Çok güzeldi, diyor, *bellissima!* Ama burada, bu bahçeyle ilgilenirken daha mutlu, burası çok kutsal, *santissima!*

Bronzlaşmış Müslüman bahçıvan, sessiz, sabırlı, işine dalmış bir şekilde, sulama kabıyla çiçek tarhları arasında dolaşüyor, susamış çiçekleri sessizce suluyor. Duvar çiçekleri, şebboyar, menekşeler, cipsofilyalar, karanfiller, her renkten anemonlar, biberiye, sedefotu, gelincikler—her türlü tatlı, eski moda çiçek var. Bunların arasında, yaşlılıktan yıpranmış, buruşmuş ve çarpık, taşlarla yamalanmış ve inşa edilmiş, dindar bir özenle korunup bakılan, sanki hayatları şefkatle beslenmesi ve korunması gereken çok yaşlı insanlar gibi, dağınık halde duran saygıdeğer ağaçlar var. Gövdeleri neredeyse tahtadan değilmiş gibi; o kadar koyu, o kadar bükülmüş, o kadar oluklu ki, bronzdan dökülmüş veya siyah granitten oyulmuş gibi görünüyorlar. Her birinin üzerinde, güneş ışığında ve esintide hafifçe parıldayan, sayısız yaprağın alt yüzeylerinin ipeksi kıvrımlarıyla, narin, bol, taze yapraklardan oluşan bir taç yayılıyor. Bahçenin merkezinde, genç bir Amerikalı kızın anısına dikilmiş, akan su çeşmesi bulunan açık bir çiçek evi yer alıyor. Her köşede, ince uzun servi ağaçları, soluk mavi gökyüzüne karşı siyah-yeşil sivri uçlarını yükseltiyor.

Burası bir sığınak, tarifsiz bir huzur, unutulmaz bir şefkat yeri. Çevrili alan rahatsız edici değil. Açık havanın bu kutsal mabedi başka nasıl korunabilirdi ki? Ve güneşi ve ayı kardeşi ve kız kardeşi diye adlandıran ve neşeli bir kuş topluluğuna "havanın küçük kardeşleri" diye vaaz veren o sevgi dolu Aziz Francis'in Tarikatı'ndan daha uygun bir koruyucu olabilir

mi? Çiçekler rahatsız edici değil. Antik kokuları, zarif düzenleri, tanıdık görünüşleri, sadık hafızanın bizi en çok sevenlerin kederleri ve acılarıyla ne yaptığının bir sembolüdür; onları değerli kılar ve güzel bir şeye dönüştürür, gözyaşlarının kutsal kıldığı topraklarda en tatlı çiçeklerini yetiştirir.

İşte burada, bu şirin ve özenle bakılmış bahçede, kalabalığın umursamaz ayak izlerinden ve dört duvar ve bir çatının gereksiz hapsinden kurtarılmış bu kıymetli yerde, açık havada, öğleden sonranın sakin ışığında, Siyon Dağı'nın gölgesinde, bunca yolu kat ederek aradığımız şeyi ilk kez buluyoruz: Kutsal Toprakların ruhu, İsa'nın gerçek varlığının içsel hissi.

Bu, herhangi bir dış deneyim kadar açık ve canlıdır. Neden bunu bu kadar sade ve dürüst bir şekilde anlatmayayım ki? Filistin'de şimdiye kadar gördüğümüz hiçbir şey, geniş bir manzara görüntüsü, antik bir harabe, ünlü bir bina veya değerli bir kalıntı görüntüsü, güneşin altında uyuyan bu küçük bahçe kadar kalbimize yakın gelmedi. Bu yolculuğun yeni ışığında Kutsal Kitaplarımızdan okuduğumuz hiçbir şey, Getsemani öyküsü kadar aniden aydınlatıcı, derinden ve şefkatle içimize işlenmedi.

İşte burada, ay ışığıyla aydınlanmış bu zeytin ağaçlarının gölgesinde—eğer bu dalların kendisi değilse de, aynı kadim köklerden filizlenmiş diğer dalların gölgesinde—insanoğlunun şimdiye kadar çektiği en derin acı, tüm insan ruhlarını seven en büyük Ruhun en derin kederi yaşandı. Milton'ın hayal ettiği gibi, ilahi yaşamın krizi çöldeki ayartmada yaşanmadı ve Cennet yeniden kazanılmadı. Bahçedeki ıstırapta yaşandı.

Burada, İsa'nın kalbinde yaşam sevgisi fedakarlık amacı ile boğuştu ve bu boğuşmanın acısı, O'ndan ter gibi kan damlaları akıttı. Burada, tek ve son kez, keder ve utanç kadehinin çok acı olduğunu gördü ve mümkünse, imanını bozmadan, sevgisinden vazgeçmeden, Baba'dan bu kadehi dudaklarından almasını diledi. Çünkü O, ruhu ölüm derecesinde kederli olsa bile bunu yapmadı. Burada, insan dostluğunun kırılmasını, kendisi için en çok şey yapmış ve acı çekmiş olan, hatta O'nunla bir saat bile birlikte nöbet tutamayan insanların kalplerinin darlığını, donukluğunu ve soğukluğunu öğrendi.

İnsanlığın yoksulluğu ve acizliğinin, bencilliğin inatçılığının, insan dürtülerinin, özlemlerinin ve vaatlerinin belirsizliğinin sonsuz bir bilinci; kendini feda etmenin gerekliliği ve faydasına dair dokunaklı sorgulama, o anda İsa'nın ruhunu ne kadar da acıtmış olmalıydı! O, O'nun kara saatiydi. Bu karanlığın derinliğini, sevginin boşuna, fedakarlığın faydasız, dostluğun anlamsız, hayatın başarısız ve ölümün dayanılmaz görüldüğü zamanlarda, o karanlığın dış gölgelerinden bazılarını bizzat yaşamış olanlardan başka kimse hayal edemez.

İsa, Getsemani Bahçesi'nde umutsuzluk ruhuyla karşılaştı; ve bu karşılaşmadan sonra, çarmıh O'nun için korkutucu değildi, çünkü onları

zaten atlatmıştı; mezar da korkutucu değildi, çünkü onu zaten yenmişti. Öğrencilerini uyandırdığı ses ne kadar sakın ve yumuşaktı, Yahuda'yı karşılamaya giderken adımları ne kadar sağlamdı! Ölümün acısı zeytin ağaçlarının gölgesinde O'nun arkasındaydı. Cennetin huzuru sessiz yıldızlarda O'nun üzerinde parlıyordu.

TESLİMİYETİN MEZMURU

Ey Tanrım, düşmanlarım bana karşı üstün geldiler:

Beni onların kurduğu derin pusuya sürükledin.

Beni mızraklardan bir çit ile çevrelediler:

Elimdeki kılıç kırıldı.

Arkadaşlarım da benden yüz çevirdiler:

Güvenli bir yerden bana acıyarak bakıyorlar.

Kalbim, yere dökülen su gibidir:

Teslim olma yerine yalnız geldim.

Kılıcımı yalnızca sana, sadece sana vereceğim:

Senin hizmetin sırasında kırılan kılıç.

Sen benden senin davan uğruna acı çekmemi istedin:

Benim yenilgimle senin iraden galip geldi.

Ey Kralım, karanlıkta parlayan yüzünü bana göster:

Senin şanına ölümün sevgi kadehini içerken.

v

BEYTLAHİM'E BİR GEZİ

VE HEBRON

BEN

BEYTLAHİM

pırlıl pırlıl bir sabah gelmişti ve biz Beytüllahim'e giden ana yola girdiğimizde, küçük kırmızı, beyaz ve sarı çiçeklerin hepsi güneşe doğru neşeli yüzlerini kaldırmıştı. Soldaki Yafa Kapısı'nı geride bırakarak, Sultanın kirli havuzunun altındaki derin Hinnom Vadisi'nin başını geçtik ve vadinin karşı tarafındaki tepeye doğru ilerledik.

Çevremizde çok fazla çöp ve pislik vardı ve yol kenarında, temizlik ve düzenin güzelliği içinde duran İngiliz Aziz Yahya Şövalyeleri Göz Hastanesi'nin görüntüsü gözlerimize iyi geldi. Körlük, Filistin halkının yaygın rahatsızlıklarından biridir. İhmal, cehalet, kir ve sürünen sineklerin istilas, hastalık mikroplarını gözden göze yayıyor ve insanlar buna acınası ve sinir bozucu bir kadercilikle boyun eğiyor. Bu zavallı ruhları, Allah'ın veya Yehova'nın bu konudaki iradesinin sorgulanmadan kabul edilmemesi gerektiğine ikna etmek zor. Ancak gerçek ve insancıl dinin ışığı biraz da olsa yayılıyor. Hastanenin kabul salonunun, İsa adına görme yetisini kurtaran ve geri kazandıran iyi doktorları bekleyen her türden ve durumdaki erkek, kadın ve çocuklarla dolu olduğunu görmek bizi sevindirdi.

Sağımızda, biraz aşağıda, çirkin tren istasyonu uzanıyordu; önümüzde, güneye doğru hafifçe yükselen Rephaïm Ovası uzanıyordu; burada Davut, "dut ağaçlarının tepelerinde bir hışırtı sesi" duyduktan sonra Filistliler ordusunu yenmişti. Kırmızı toprak küçük çiftliklerde ve bahçelerde işleniyordu. Badem ağaçları yapraklanmıştı; alıçlar çiçek açmıştı; incir ağaçları narin yeşilliklerini göstermeye başlamıştı.

Beytullahim'de bir sokak.

Yavaşça yükselen bir yol bizi Mâr Elyâs tepesine ve Magi Kuyusu olarak bilinen yere götürdü. Efsaneye göre, Bilge Adamlar Kudüs'ten ayrıldıktan sonra burada durmuş ve yıldız onları Beytlehem'e doğru yönlendirmek için yeniden ortaya çıkmıştır. Bu yoldan gittikleri kesindir; ve yükselen arazi tarafından birbirlerinden gizlenmiş olan Beytlehem ve Kudüs'ün, bu tepenin yamacında duran bir kişi için açıkça görülebildiği de kesindir.

Doğuya doğru vadilerden aşağıya doğru muhteşem manzaralar vardı ve vadilerin sonunda Ölü Deniz'in mavi suları görünüyordu. Beyaz kubbeli, kasvetli küçük bir bina olan Rahel'in türbesi olduğu düşünülen yapı, uzaktaki Beytçâlâ köyünün etrafındaki geniş zeytinlikler gölü ve eski "Ekmek Evi" olan Beytlehem'in çift tepesini çevreleyen yeşil tarlalar, otlaklar ve bahçeler kadar ilgimizi çekmedi. Buranın, adıyla ve şiirsel anılarıyla uyumlu görünen bir verimlilik ve dostluk havası vardı.

Şehrin girişindeki duvarla çevrili bir mutfak bahçesinde Davut Kuyusu bulunuyordu. Elbette, içine baktığımızda bunun gerçekten o yer olduğundan emin değildik. Ama her halükarda, bize Eski Ahit'teki en güzel romantik öykülerden birini hatırlattı. Yeşaya'nın cesur oğlu, haydutların reisi olmuş

ve Filistliler tarafından Adullam kalesinde kuşatılmışken, çocukluğundan beri bildiği babasının kuyusundan bir yudum su içmek için can atıyordu. Üç güçlü adamı hayatlarını riske atarak gizlice yukarı çıkıp düşman ordusunu yarıp geçtiklerinde ve komutanlarına bu sudan bir kap getirdiklerinde, "o bundan içmek istemedi, ama onu Yehova'ya döktü."

Partimizde bu eylem konusunda görüş ayrılığı vardı. "Bu kadar çok emek harcanarak elde edilen bir şeyi israf etmek tam bir aptallıktı," dedi Patrik. "O üç güçlü adam, hayatlarını riske attıkları şeyin yere döküldüğünü görünce ne düşünmüş olmalılar?" "Ah, hayır," dedi Leydi. "Bu en büyük minnettarlıktı, çünkü şiirsel bir dokunuşa sahipti. David'in dostlarına verebileceği en güzel iltifat buydu. Bazı hediyeler, bundan başka bir şekilde alınamayacak kadar değerlidir." Ve kalbimde onun haklı olduğunu biliyordum.

Neredeyse tamamı Hristiyanlardan oluşan kasabanın dar sokaklarında ilerlerken, kadınların sakın ve güzel görünüşlerini fark ettik; kısa boylu, yuvarlak yüzlü, dingin ve nazik bir tipti. Birçoğunun mavi gözleri vardı. Koyu mavi etekler, koyu kırmızı ceketler ve başlarının üzerinde, ancak yüzlerinin üzerinde olmayan beyaz bir peçe takıyorlardı. Peçenin altında evli kadınlar, yaklaşık 15 santimetre yüksekliğinde, sert, işlemeli siyah bir kumaştan yapılmış özel bir başlık takıyorlardı ve bu başlığın ön tarafına altın veya gümüş paralardan oluşan çeyizleri dizilmişti. Şüphesiz ki, böyle bir elbise Meryem Ana tarafından da giyilmişti ve bu sakın, dost canlısı bakışlar, bence, ona aitti, ancak içten gelen gizli bir kaynaktan yansıyan daha nadir bir güzellik ışıyla aydınlanmıştı.

Teneffüs için okuldan yeni çıkmış bir grup küçük kız ve erkek çocuk bağırıp çağırıyor, gülüyor ve birbirlerini kovalıyorlardı; ben kameramı onlara doğrulttuğumda ise gözleri fal taşı gibi açılmış bir halde hayretle durakladılar. Eşekler, develer ve koyunlar kasabadan geçişimizi yavaşlattı ve atlarımızın adımlarını dikkatlice izlememize neden oldu. Bir köşede, bir ara sokaktan büyük beyaz bir dişi domuz çıktı, ardından da pembe yavrularından oluşan pırıl pırıl bir sürü geldi. Pazar yerinde atlarımızı manastır duvarının gölgesinde bıraktık ve alçak bir kapıdan, görkemli, çıplak Doğuş Kilisesi'ne girdik.

Uzun sıralar halinde dizilmiş devasa mermer sütunların üzerinde solmuş resim kalıntıları vardı. Üst pencerelerde, hafifçe parıltıyan birkaç yıpranmış mozaik parçası bulunuyordu. Ancak badanalı duvarların, çatının eski kahverengi kirişlerinin ve kalaslarının, geniş ve boş alanın genel etkisi, son derece sade bir görünüm sergiliyordu.

Koroya ve apsise girdiğimizde kendimizi karmaşık bir yapının ortasında bulduk. Yıldızlı süslemelerle bezenmiş farklı sunakların, sallanan lambaların, Yunanlıların, Ermenilerin ve Latinlerin ayrı ayrı giriş kapılarının

sahipliği şaşırtıcıydı. Birçok mumun damladığı kanla kayganlaşmış karanlık, dolambaçlı basamaklar bizi Doğuş Mağarası'na indirdi. Yaklaşık kırk metre uzunluğunda ve on metre genişliğinde, otuz sarkıt lambayla (Yunan, Ermeni ve Latin) aydınlatılmış bir mağaraydı: mermer zemin ve duvarlar perdelerle kaplıydı; sunağın önündeki kaldırımda, İsa'nın doğduğu yeri işaretleyen gümüş bir yıldız; köşede, İsa'nın yatırıldığı beşiği işaretleyen mermer bir yemlik; diz çöken, yıldızı, taşları ve sunağı İsa'nın hatırı için öpen yoksul hacıların hiç durmayan bir akışı vardı.

Beytullahim'deki Pazar Yeri.

Yukarı çıktıktan sonra bir süre durup gördüklerimizin herhangi bir şekilde inanılır olup olmadığını kendimize sorduk. Evet, inanılır, ama ikna edici değil. Şüphesiz ki, eski Beytullahim Hanı bu noktanın yakınlarında, şehrin pazar yerinin civarında bir yerlerde olmalıydı. Şüphesiz ki, böyle bir hanın yakınındaki kayada doğal oyuklar veya yapay mağaralar olduğunda, bunları sığırlar için barınak ve ağıl olarak kullanmak adetti. Bunun bu amaçla kullanılan sığ mağaralardan biri olması oldukça mümkün, hatta muhtemel.

Eğer öyleyse, eski Fransız *Noel'inin* dediği gibi, buranın mucizevi doğumun gerçekleştiği yer olabileceğini inkar etmek için hiçbir neden yok:

*"Dieu parmi les pastoreaux,
Sous la crèche des toreaux,
Dans les champs a voulu naître;
Et non parmi les arroys
Des grands Princes et des roys,—
Lui des plus grands roys le maistre."*

Ama en azından gözle bakıldığında, pahalı ipekler ve işlemlerle süslenmiş, zengin lambalarla parıldayan, tütsü ve mum dumanıyla dolu bu dar ve boğucu şapelde, İsa'nın doğumu sahnesini hatırlatan hiçbir şey yok. Ve kalbe de, Yusuf'un genç gelini için burada mütevazı bir sığınak bulduğu, karanlıkta, acı içinde ve umutla onun doğum anını beklediği o yalnız geceyi anımsatan çok az şey var.

Yukarıdaki kilisede Latinler, Ermeniler ve Yunanlar ayrıcalıklarını ve yetkilerini kıskançlıkla koruyorlar. Burada bir çivi çakmak, bir resim asmak, bir parça yeri süpürmek yüzünden kavgalar çıkmıştır. Kırım Savaşı, Yunanlar ve Latinler arasındaki bir kavga ve Doğu Kilisesi'ndeki bir kalabalık mücadelesiyle başladı. Doğu Mağarası'nın kuzeyinde, zeminin altında, Aziz Jerome'un uzun yıllar boyunca huzur içinde yaşadığı ve İncil'i Latinceye çevirdiği mağara bulunmaktadır. Bu, savaşmaktan daha iyiydi.

II

HEBRON'A GİDEN YOLDA

yedik . Masa, odanın arka tarafında , açık pencerenin yanında kurulmuştu. Etrafımızda sayısız sedef, akik, oyma zeytin çekirdeği ve cam boncuktan yapılmış tesbihler asılıydı; akla gelebilecek her türlü biblo ve hatıra eşyası, minik koyun çanları, kakma kutular ve oyma yelpazeler vitrinleri ve dolapları dolduruyordu. Pencereden, Beytullahim'in başlıca endüstrisi olan, hatıra eşyası için sedefin kesilmesi ve parlatılmasıyla meşgul insanların gürültüsü geliyordu. Açık kapıdan geçen yük katarımızın çanlarının şıkırtısı, kampımızın Hebron yolunda kilometrelerce uzakta kurulacağını hatırlatıyordu.

Atları çağırdık ve kasabadan geçerek yolumuza devam ettik. Güney tepesinden, "çobanların geceleri sürülerini otlatığı" Beytlehem meralarına

ve Ruth'un biçerdöverlerin peşinden mısır tarlalarına baktığı Boaz'ın tarlasına doğru manzara çok güzel ve huzurluydu.

Vadiden aşağıya ve tepelere doğru yolculuk ettik; badem ağaçlarının parlak yeşili, keçiboynuzu ağaçlarının koyu yeşili, kayısı ağaçlarının kar beyazı çiçekleri, şeftali ağaçlarının pembe çiçekleri, zeytin ağaçlarının gümüşü yeşilliği vadileri süslüyordu. Sonra daha vahşi, kayalık tepeleri aştık; ve Wâdi Artâs'ın başında yer alan, kare şeklinde yıkık bir kalenin gözetiminde bulunan büyük, ıssız Süleyman Havuzları'nın yanından geçtik; ve kıvrımlı yoldan yukarı, yüksek, çiçeklerle dolu sırtlar boyunca ilerledik; ve sonunda geniş, yeşil Wâdi el-'Arrûb'da, köprünün yanında kurduğumuz çadırlarımıza vardık.

Burada yamaçlardan fışkıran kaynaklar, minik pembe ve beyaz papatyalarla dolu çimenlerin ve karışık otlar ve çiçeklerle, kırmızı anemonlarla, mavi irislerle, mor ebegümecilerle, kızıl adonislerle dolu geniş tarlaların arasından, küçük, neşeli bir dere gibi akıyordu; arada sırada ipeksi pırasalarla parıldayan veya genç salatalıklarla bezenmiş ekili toprak şeritleri de vardı. Vadinin kenarında kayaya oyulmuş kırık bir su kemeri vardı ve dere büyük, yıkık bir rezervuarın yanından akıyordu.

"George," dedim, kurumuş göletin kenarında tefekkür halinde oturan Beytlehemliye, "bu vadi hakkında ne düşünüyorsun?"

"Bence," dedi George, "eğer araziye satın almak için birkaç bin dolarım olsaydı, bu taşkın sularla dolu araziye şeftali ağacı gibi çiçek açtırabilirdim."

Batı tepelerinin ardındaki soğuk, yeşil gün batımı geceye dönüştü. Hava soğudu, neredeyse donma noktasına geldi. Kanada ormanlarının alev alev yanan kamp ateşini özledik ve erken yattık, ayaklarımızın altına sıcak su torbalarını yerleştirdik ve battaniyeleri ve kilimleri üst üste yığdık. Bütün gece Hebron yolundan geçenlerin bağırışlarını ve şarkılarını duyabiliyorduk. Bilmediğimiz bir yolcunun tiz, titrek Arap şarkısı uzaktan yükseliyor, yaklaştıkça daha da yükseliyor, kasvetli bir müzik girdabı içinde yanımızdan geçiyor ve yavaşça uzaklaşıp sessizliğe karışıyordu—bir mil uzunluğunda bir ilahi.

Sabah, uçuşan bulutların arasından sıyrılıp, sert, ıslak bir batı rüzgarı ıssız yaylaları hırpalayarak kendini gösterdi. Arada sırada alaycı güneş ışınlarının görüldüğü, muzip ve yaramaz bir hava vardı; at binmek için hiç uygun bir gün değildi. Ama Leydi boyun eğmezdi, bu yüzden Patriği çadırında bıraktık, kendimizi yağmurluklara sardık ve tekrar yola koyulduk.

Ülke ilk başta vahşi ve çoraktı, kayalıklar, dikenli çalılıklar ve bodur meşe ağaçlarından oluşan bir çöldü. Ara sıra, başındaki kırmızı ve siyah lekelerle bezenmiş, güzel açık kahverengi-gri tüyleriyle bir Yunan kekliği, taşlı yamaçta bir tavuk gibi gıdaklıyor veya çalılıkların üzerinden alçak, düz bir

uçuşla uzaklaşıyordu. Sarkık kulaklı siyah ve kahverengi keçi sürüleri, dik yamaçlarda yukarı aşağı zıplıyor, küçük meşe çalılıklarının yapraklarını otlamak için arka ayakları üzerinde duruyor veya büyük bir kayanın tepesinde kafa tokuşturarak gösteriş yapıyorlardı. Ana yolda yürürken sakın, umutsuz, ağırbaşlı bir şekilde, kulaklarını çırparak ilerliyorlardı. Bir sürünün ortasında, sert görünümlü, yırtık pırtık giysili bir çobanın küçük siyah bir oğlağı, sanki bir kuzuymuş gibi şefkatle kucağında taşıdığını gördüm. Bu, uzun zaman önce Katakomplarda gördüğüm bir resmin bir yansıması gibiydi; o resimde Mesih'in henüz bebek olan kilisesi, sevgisinin zenginliğini, umudunun genişliğini sessizce ifade ediyordu:

"O yeraltı duvarlarında, saklandığı yerde..."

Başı rezillik, ölüm ve mezarlar arasında,

O, iyi çobanın aceleyle çizdiği imgeyi aklına getirdi—

Ve O'nun omuzlarında bir kuzu, bir oğlak değil."

Hebron'a yaklaştıkça bölge daha verimli görünmeye başladı ve kış güneşinin parıltıları altında manzara hafifçe gülümsüyordu. Birçok bağ vardı; çoğunda asmalar yere doğru uzanıyordu, ancak bazılarında yaşlı adamların koltuk değneklerine yaslanması gibi, sopaların üzerine desteklenmişlerdi. Badem ve kayısı ağaçları bolca yetişiyordu. Dutlar, zeytinler, çınar ağaçları boldu. Köylüler, uzun demir uçlu eğri sopalarıyla tarlaları sürüyorlardı. Bir adam elini böyle bir sabana uzattığında geriye bakmaya cesaret edemez, yoksa kesinlikle yana kayar. Bir çizik oluşturur, bir oluk değil. (Nasıra'daki hastanede uyluğu bu hançer gibi demir sabanın uçlarından biriyle delinmiş bir adam gördüm.)

Çocuklar yakacak odun için kökler ve dikenli dallar topluyorlardı. Kadınlar başlarında büyük demetler taşıyorlardı. Eşek kovboyları ağır yüklü hayvanlarını yolda sürüyor, deve sürücülerini ise hantal hayvanlarından oluşan ağırbaşlı kabileleri, bir başın diğerinin sallanmasına neden olan bir ip veya ince bir zincirle yönlendiriyorlardı.

Bir devenin yükü asla bir eşegin yükü kadar büyük görünmez, ama şüphesiz ki deve bunu çoğu zaman ağır bulur ve her zaman bundan memnuniyetsiz görünür. Devenin alt dudağının sarkıklığı, evrene karşı değişmez bir tiksintiyi ifade ediyor gibi görünür. Ancak Hebron çevresindeki dünyanın geri kalanı oldukça mutlu görünüyordu. Hava koşullarına, yoksulluğa ve ağır çalışmaya rağmen, çiftçiler tarlalarda şarkı söylüyor, çocuklar işlerini yaparken zıplıyor ve ıslık çalıyor, yoldan geçenler bahçelerde ve bağlarda çalışan işçilere selam veriyordu. İbrani casuslarının devasa üzüm salkımını, bir insanın omuz yüksekliğinden yere kadar uzanan bir salkımı geri getirdikleri Eshkol Vadisi'nin de buralarda bir yerde olduğu söyleniyor.

III

ÇADIR ALANI

İBRAHİM

Hebron , deniz seviyesinden üç bin fit yükseklikte yer alır ve dünyanın en eski pazar yerlerinden ve kutsal mekanlarından biridir. Çok eski zamanlardan beri kutsal bir şehir, hareketli bir şehir ve çalkantılı bir şehir olmuştur. Hititler ve Amoriler burada yaşamış, Kenan topraklarında sürülerini takip eden göçebe bir çoban olan İbrahim, tek gayrimenkulü olan Machpelah tarlası ve mağarasını burada satın almıştır. Burayı bir mezar için satın almıştır—bir göçebe bile ölümden sessizce dinlenmeyi ister—ve burada kendisi, karısı Sara, çocukları İshak ve Rebeka ve torunları Yakup ve Lea gömülmüştür.

Modern kasabada, çoğunluğu fanatik bir yapıya sahip Müslümanlardan oluşan yaklaşık yirmi bin kişi yaşıyor ve kasaba inanılmaz derecede kirli. Kral Davud'un burada hüküm sürdüğü dönemde İşboşet katillerini astığı çamurlu havuzun yanından geçtik. Machpelah mağarasının bulunduğu varsayılan yeri kaplayan camiye giden dolambaçlı sokaklardan çıktık. Ancak İbrahim'in mezarını göremedik, çünkü "kafir"lerin kapıya çıkan merdivenlerin yedinci basamağından öteye geçmesine izin verilmiyor.

Dar, karanlık ve kalabalık çarşıdan aşağı inerken, şiddetli bir dolu fırtınası şehri vurdu, küçük açık dükkanlara dolu yağdı ve sokakları yarım santim kalınlığında kar ve buz parçalarıyla kapladı. Fırtına, asık suratlı kalabalığı neşelendiren kaba bir şaka gibiydi. Ortak sefaletimizden bir taş kemerin altına sığınırken Müslümanlarla birlikte güldük.

Fırtına dindikten sonra, tercümanın bir arkadaşının bize tahsis ettiği bir evin çatısında öğle yemeğimizi yedik ve öğleden sonra Mamre tepesindeki İbrahim Meşesi'ne doğru yola koyulduk. Ağaç, on fit çapında bir gövdeye ve hala birkaç yaprak ve meşe palamudu taşıyan geniş, düğümlü dallara sahip, devasa, yıpranmış bir emektardır. Etrafı bir korkulukla çevrilmiş, taşlarla onarılmış ve kısmen bir çatı ile korunmaktadır. Yakınlarda yaşayan Rus keşişler ona dindar bir şekilde bakmışlardır, ancak kaçınılmaz sonu kesinlikle yakındır.

Büyük, koruyucu bir ağacın ölümü, bir tür aptalca hüznü içerir. Sanki iyiliksever ama çaresiz bir şeyin, başkalarını koruyabilen ama kendini koruyamayan bir şeyin yok oluşu gibidir.

Bu tepede, Mamre meşelerinin altında, İbrahim'in çadırları yıllarca kurulmuştu ve burada üç meleği habersiz ağırlamıştı; Sara onlara krep yapmış, çadırın arkasından meleklerin kocasıyla konuşmalarını dinlemiş ve söylediklerine gülmüştü. Bu, gölgesini çadırın üzerine düşüren ağaç olmayabilir, ama şüphesiz o ağacın bir oğlu veya torunudur ve ondan hala düşen meşe palamutları, gelecek nesillerin hacılarına barınak sağlayacak diğer meşelerin tohumları olabilir; ve böylece tüm dünyada, kadim dostluk ahdi bozulmamış ve insan, büyük, nazik ağaçların minnettar bir aşığı olarak kalmıştır.

Öğleden sonra geç saatlerde, pınarların yeşil çayırındaki kampımıza döndük ve üçüncü gün Kudüs'e geri döndük ve Yafa Kapısı'nın karşısındaki bir tepede, Hinnom Vadisi'nin, Davut Kulesi'nin ve şehrin batı surunun muhteşem manzarasına sahip yeni bir yere çadırlarımızı kurduk.

DOST AĞAÇLARIN MEZMURU

Büyük ağaçların bereketini şarkılarla anlatacağım,

Bunlar Yüce Tanrı'nın yeşil çadırlarıdır.

O, bunları rahatlık ve barınak için yarattı.

İplerini toprağa düğümledi.

Kazıklarını sağlam bir şekilde çaktı.

Kökleri kayalara demir gibi yapışıyor.

O, bedenlerine hayat özsuyunu gönderir.

Kendilerini hafifçe gökyüzüne doğru yükseltiyorlar.

Dalları genişledikçe sevinirler.

Yaprakları güneş ışığını ve havayı emer.

Hafif bir esinti estiğinde, birlikte usulca konuşurlar.

Öğlen vakti gölgeleri serinlikle doludur.

Ovadaki uzun palmiye ağaçları bol miktarda meyve verir.

Meyve olgunlaşırken çiçek açar.

Taçlarının güzelliği sonsuza dek yücelerde yenilenir.

Lübnan sedirleri karla beslenir.

Dağın yamacında devler gibi büyüyorlar.

Gölgelerinin katmanlarında bin yıl iç çekiyor.

[sayfa 103]

İnsan yuvasına dostluk eden ağaçlar ne kadar da güzeldir!

Meşe, sakız ağacı ve çınar ağacı,

Meyve veren incir ağacı ve gümüş rengi zeytin ağacı.

Onlarda Rab, küçük kuşlarına karşı sevgi doludur.

İspinozlar, saka kuşları ve bülbüller,—

Onlar, onun pavyonlarını yuvalarla ve müzikle dolduruyorlar.

Sığırlar büyük bir ağaca çok sevinirler.

Güneş yakıcı bir şekilde yanarken, altında geviş getiriyorlar.

Orada da nefes nefese kalan koyunlar çobanlarının etrafına uzanırlar.

Ağaç diken kişi, Allah'ın kuludur.

O, birçok nesile iyilik sunar.

Ve daha önce görmediği yüzler onu kutsayacak.

*Ya Rab, ruhum sana döndüğü zaman,
Bedenim, dost canlısı bir ağacın dibine gömülsün.
Bu toz bulutu yükselsin ve dallar arasında sevinçle dolsun.*

TAPINAK VE

MEZAR

BEN

KAYA KUBBELERİ

vardır . Daha temiz hava, daha geniş görüş alanı, özgürlük ve yükselme duygusu, ruhunu alnını toza doğru eğen ağırlıktan kurtarmaya yardımcı olur. Filistin'de bir gezgin, eğer kanatları olsaydı, bir kutsal tepenin zirvesinden diğerine kısa uçuşlarla tüm ülkeyi kolayca geçebilir ve vadiye inmeden veya ovada yorulmadan, bir dizi dağ sunağından kutsal tarihin buruşuk haritasına bakabilirdi. Ancak insan bedeninde kanatlar bulunmadığı için, kutsal yerden kutsal yere yolculuğumuz, aynı zamanda bir sembol olan, inişli çıkışlı, birçok dolambaçlı ve yorucu adımlardan oluşan insanların ortak yolunu izlemek zorundadır.

Kudüs'ün en eski kutsal mekanlarından biri, Davut'un Yehova Tapınağı'nın yeri olması için ondan satın aldığı Yebuslu Araunah'ın harman yeridir. Kralın, bu yerin eski ve ünlü ibadet ritüelleriyle bağlantılı geleneklerini bildiğinden şüphe yok. Ancak bence, Moriah Dağı'nın zirvesinde, Kidron Vadisi'nin derinliklerine bakan konumun etkileyici güzelliğinden de etkilenmişti.

Bu saygıdeğer ve kutsal tepeye giden yolumuz, David Caddesi'nin dolambaçlı loşluğundan, şehri ikiye bölen yarı dolu Tiropeon Vadisi'nden geçerek, pamuk tüccarlarının loş ve ıssız Çarşısı'ndan yukarı ve böylece Haram-eş-Şerif'in, yani "Soylu Kutsal Mekân"ın batıdaki merkezi kapısından geçerek uzanır.

Burası harika bir yer, temiz, geniş, havadar, şehrin sokaklarının pis karmaşasından bir sığınak. Bizi çevreleyen duvar neredeyse bir mil uzunluğunda ve bu açık alanın içinde, anında genişlik ve dinginlik hissi uyandıran bir atmosferde, İslam'ın en kutsal binalarından bazıları ve Hristiyanlığın en önemli simge yapılarından bazıları yer alıyor.

İnce ve zarif kemerli geçitler berrak, mavi gökyüzüne karşı belirginleşiyor: küçük kubbeler ibadet yerlerinin ve abdest çeşmelerinin

üzerinde yükseliyor: bu dua parkında geniş ve kolay basamaklar bir seviyeden diğerine çıkıyor.

Güney ucunda, uzun servi ağaçlarının ve Süleyman Havuzlarından beslenen şırl şırl akan çeşmenin ötesinde, uzun Aksa Camii yükseliyor: Müslümanlar için, Allah'ın peygamberlerini bir gecede Mekke'den buraya getirdiği yer; Hristiyanlar için ise İmparator Justinianus'un Meryem Ana'nın şerefine yaptırdığı Bazilika. Kuzey ucunda ise, Romalı bir kaptan tarafından korunan Aziz Pavlus'un Kudüs halkına savunmasını yaptığı Antonia Kalesi'nin eski duvarı yükseliyor. Kısmen sağlam kayaya oyulmuş olan basamaklar hala görülebiliyor; ancak kalenin yeri Türk kışlası tarafından işgal edilmiş durumda ve yanında Haram'ın en yüksek minaresi, büyük duvarın köşesinin üzerinde yüksek bir örtülü galeriye sahip.

İşte doğuda, Yehoşafat Vadisi'nin dik yamaçlarının üzerinde Altın Kapı var. Büyük taşlarla kapatılmış; çünkü Müslüman geleneğine göre bir Cuma günü Hristiyan bir fatih bu kapıdan Kudüs'e girecek. Çok uzakta değil, Müslümanların kıyamet gününde ince bir ipin veya belki de çıplak bir kılıcın karşıdaki Zeytin Dağı'na uzatılacağına inandıkları duvardaki sütunu görüyoruz. Onlara göre bu, tüm insan ruhlarının üzerinden geçmesi gereken köprü olacak; İsa bir ucunda, Muhammed diğer ucunda oturup izleyecek ve yargılayacak. Melekler tarafından desteklenen salihler güvenle geçecek; dengesiz günahlarla ağırlaşan kötüler düşecek.

Bu geniş alana yayılmış kutsal emanetler ve türbelerin ortasında, surların merkezinde, zarif kemerli geçitlerden geçilerek ulaşılan yükseltilmiş bir platform üzerinde, 688 yılında Abdülmelik tarafından Yahudi Tapınağı'nın bulunduğu yere inşa edilen büyük Kubbetü'l-Sahrâ yükseliyor. Alt yarısı mermerle kaplı, üst yarısı mavi ve yeşil Fars çinileriyle süslenmiş, geniş, yuvarlak feneri ve parıldayan bir hilal ile taçlandırılmış kabarık siyah kubbesiyle devasa sekizgenin dış cephesi, güneş ışığıyla yıkanıyor; sakın, gururlu, belli bir görkemli sadeliğin ifadesi. İçeride, ışık loş bir şekilde vitray pencerelerden süzülerek mermer sütunlara, bronz kirişlere, mozaik duvarlara, dövme demir ve oyma ahşap paravanlara düşüyor. Sanki iç içe geçmiş zengin renklerden oluşan bir orman ve çalılıkların arasından yürüyoruz. Her şey hayali, gerçeküstü, fantastik görünüyor, ta ki iç paravanın ucundaki banka tırmanıp Kubbenin üzerine inşa edildiği Kayaya bakana kadar.

İşte gerçek olan bu—düz, gri bir kireçtaşı kaya, düz ve oldukça pürüzsüz, Moriah Dağı'nın değişmemiş zirvesi. Burada rahip-kral Melkizedek kurban sundu. Burada İbrahim, inancının acımasız coşkusuyla, Yehova'yı memnun edeceğini düşündüğü için tek oğlu İshak'ı öldürmek üzereydi. Burada Yebuslu Araunah, düz kayada buğdayını harmanladı ve tepenin rüzgarlarında savurdu; ta ki Kral Davut Siyon Dağı'ndan gelip harman yerini ve öküzlerini elli gümüş şekel karşılığında ondan satın alıp buraya Rabbe bir

sunak kurana kadar. Burada Süleyman görkemli Tapınağını inşa etti ve Kildaniler onu yaktı. Burada Zerubbabel, Yahudilerin sürgünden dönüşünden sonra ikinci Tapınağı inşa etti ve Antiyohos Epifanes onu kirletti, Hirodes ise bir kısmını yaktı ve geri kalanını yıktı. Burada Hirodes, birincisinden daha büyük ve daha görkemli olan üçüncü Tapınağı inşa etti ve İmparator Titus'un askerleri onu yaktı. Burada İmparator Hadrian Jüpiter ve kendisi için bir tapınak inşa etti ve birileri, belki de Hristiyanlar, onu yaktı. Muhammed burada dua etmeye geldi ve burada kılınan bir duanın başka yerlerde kılınan bin duaya bedel olduğunu söyledi. Burada Halife Ömer küçük bir tahta cami inşa etti ve Halife Abdülmelik onu mermerden yapılmış bu büyük camiyle değiştirdi, Haçlılar onu bir Hristiyan tapınağına çevirdi ve Selahaddin tekrar camiye dönüştürdü.

Bu Haram-ı Şerif, Müslüman dünyasının ikinci en kutsal yeridir. Muhammed hatırı için binlerce Müslüman hacı buraya gelir. "Ne bu dağda ne de Kudüs'te Baba'ya ibadet etmeyeceksiniz" diyen O'nun hatırı için binlerce Hristiyan hacı buraya gelir. Yahudi hacılar ise ayaklarının farkında olmadan "Kutsal Mekân"a basıp kirletme korkusuyla buraya asla gelmezler; bunun yerine büyük surların dışındaki karanlık hendekte, surların temel taşlarının yanında, kaybolmuş ihtişam ve toz haline getirilmiş Tapınak için yas tutarak ve ağıt yakarak beklerler.

Fakat tüm bu değişimler ve çalkantıların ortasında, işte o eski kireçtaşı kaya, Araunah'ın harman yeri, tepenin zirvesi, yeryüzünün temelleri atıldığı zamanki gibi güneşin yeniden parlamasını ve çiğlerin üzerine düşmesini bekliyor.

Efsaneye göre, kayanın altındaki uçurumda sel sularının kükremesini duyabiliyorsunuz. Kulağımı pürüzlü taşa dayadım ve dinledim. Ne sesiydi bu? Çalkantılı yüzyılların ve insanların gelip geçici gelgitlerinin sesi miydi?

II

GOLGOTHA

" Kutsal Kabir Kilisesi'ne tekrar gitmeliyiz ," dedi Leydi, görev bilinciyle hatırlatıcı bir sesle, "henüz yarısını bile görmedik." Böylece Kudüs'ün kalbine indik ve labirent gibi olan bu kutsal mekana girdik.

Çift kemerli kapının önündeki taş döşeli avluda, her zamanki gibi, karmaşık kalabalık alım satım yapıyor, tartışıyor, homurdanıyor ve gevezelik ediyordu. Kapının içinde, soldaki hafifçe yükseltilmiş bir platformda, kutsal yerlerin Türk koruyucuları ve Hristiyanlar arasındaki barışın bekçileri, kilimleri ve minderleri arasında oturmuş, duygusuz, tembel, vakarlı bir şekilde kahvelerini içiyor veya tütünlerini içiyor, ciddi bir şekilde sohbet ediyor veya kehribar boncuklu tesbihlerini sayıyorlardı. Sultan, Kutsal Kabir'in sahibidir; ancak cömert bir ev sahibidir ve Hristiyanlığın tüm mezheplerinin orayı ziyaret etmesine ve sırayla ayinlerini kutlamasına izin verir, yeter ki ibadetleri sırasında birbirlerini dövmesinler veya öldürmesinler. Hoşgörünün sessiz bekçilerini, geniş ve karmaşık yapının her yerine dağılmış halde gördük.

İçerisi loş ve gölgeliydi. Girişin karşısında, İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra bedeninin meshedildiği söylenen mermer bir levha olan Mesh Taşı bulunuyordu. Hacılar, gümüş zincirlerle taşın üzerinde asılı duran Latin, Yunan, Ermeni ve Kıpti lambalarının altında, bu taşla diz çöküp onu öpmek için eğiliyorlardı.

Çarmıha Gerilme Şapeli, sağımızda, yukarıda, kilisenin ikinci katındaydı. Dik merdivenleri tırmanıp küçük, loş, lambalar, ikonlar ve şamdanlarla dolu, altın ve gümüş süslemelerle bezeli, garip kokular ve mistik ışık parıltılarıyla dolu bir odaya girdik. Orada, bize, o zengin sunağın önünde, Kutsal Haç'ın kayada durduğu yeri işaretleyen gümüş yıldızın olduğunu söylediler. Ve onun iki yanında, iki hırsızın haçlarını yerleştirdikleri yuvalar vardı. Ve birkaç metre ötede, pirinç bir sürgüyle örtülmüş, depremle oluşan kayadaki yarık vardı. Kırmızımsı mermer levhalarla kaplıydı ve neredeyse 30 santimetre derinliğinde görünüyordu.

Siyah cübbeli ve uzun, silindirik şapkalı rahipler ile kahverengi cübbeli, ip kemerli ve saçları kazınmış rahipler etrafımızda gelip gidiyorlardı. Hacılar merdivenlerden inip çıkıyor, diz çöküyor ve anlaşılmaz dualar mırıldanıyor, yıldızı, kayadaki yarığı ve ikonları öpüyorlardı. Golgota denilen tepede durmamız gerekirken, altımızda Yunan din adamlarının ofisleri ve Adem Şapeli bulunuyordu.

Şapelden şapele dolaştık; "Dünyanın Merkezi"ni sergiledikleri görkemli Yunan katedraline; Nikodemus ve Arimathea'lı Yusuf'un mezarlarını sergiledikleri sade Suriyeli Şapeli'ne; Fransiskanların İsa'nın dirilişten sonra annesine görüldüğünü söyledikleri Görünüm Şapeli'ne girdik. Bu şapelde tatlı bir ilahi ve hoş bir tütsü kokusu vardı. Yunanlılara ait olan yeraltındaki Aziz Helena Şapeli'ne; Ermenilere ait olan Giysilerin Ayrılması Şapeli'ne girdik. Ziyaretlerimizde tarafsızdık, ancak Habeş Şapeli'ni, Kıpti Aziz Mikail Şapeli'ni ve Anglikanların ayda iki kez ayin yapmasına izin verilen İbrahim Kilisesi'ni görmeye vaktimiz olmadı.

Bütün bu inançlar, törenler ve ibadetler labirentinin merkezinde, kilisenin büyük kubbesinin altında, mermer sütunlarla çevrili bir rotundanın ortasında duran, değerli mermerlerden oyulmuş ve yaldızlanmış küçük bir yapı olan Kutsal Kabir Şapeli yer alıyor. Mumlarımızı alıp yaktık ve hacıların akışında bir azalma bekleyerek kutsal mekana girdik. Önce uzun şamdanlarıyla giriş holünde durduk; sonra karanlığı görünür kılan on beş sallanan lambasıyla Melekler Şapeli'nde; ardından alçak bir kapıdan eğilerek, dünyanın Kurtarıcısı'nın gömüldüğü kaya oyma mezarın bulunduğu söylenen, altı metre karelik küçük odaya girdik.

Burada her gün farklı Hristiyan mezhepleri tarafından ayin düzenleniyor. Zengin ve fakir hacılar, dünyanın her yerinden buraya geliyor. Kırk üç tane altın ve gümüş sarkıt lambanın altında diz çöküyorlar. Mezar taşını örten aşınmış mermer levhayı öpüyorlar; kimisi sevinçle gülümsüyor, kimisi acı acı ağlıyor, kimisi ise sanki bir görev yerine getiriyormuş gibi sessiz, iş bitirici bir bağlılıkla. İnançlarının rahibi onları kutsuyor, sunağa koydukları kutsal emanetleri kutsal suyla serpiyor ve hacılar birer birer alçak kapıdan geriye doğru çekiliyorlar.

Rus bir köylü gördüm, hüzünlü bakışlı, kırışık yüzlü, kederden kamburlaşmış, yanağını sessizce mezar taşına yaslamış, yüzünde sanki annesinin göğsüne yaslanmış bir çocuk gibi bir ifade vardı. Kudüs'ten küçük, yalınayak bir çocuk gördüm, iri ve ciddi gözleriyle hızla içeri girdi ve taşı öpmeye çalıştı; ama taş onun için çok yüksekti, bu yüzden elini öptü ve sunağın üzerine koydu. Genç bir rahibe gördüm, neredeyse bir kız çocuğu, ince, solgun, koyu gözlü, asil bir İtalyan yüzlü, hıçkırıklarla sarsılmış, yanaklarından yaşlar süzülürken, dudaklarını Günahkarların Dostu'nun mezarına değdirmek için eğildi.

İşte bu nedenle tövbe, saygı, bağlılık ve ruhun isimsiz susuzluğunun ve tutkusunun bir şekilde ifade edilmesi özlemi bu hacıları yönlendiriyor. Fedakâr keder ve ölümün ilahi gizemi onlara bu biçimde hitap ediyor, kalplerine sesleniyor ve onları teselli ediyor.

Hangi mezhepten olursa olsun herhangi bir Hristiyan, insanlığın sıkıntısını ve özlemini hissedebilecek bir kalbe sahip herhangi bir kadın evladı, o sunağa sırtını dönebilir miydi? Diğerleri gibi, yüzüm anıt taşına dönük, alçak kapıdan eğilerek o gizemli küçük odadan uzaklaşmamalı mıyım?

Ve yine de, yine de kalbimin en derinlerinde açık havaya, mavi gökyüzüne, saf güneş ışığına, geniş ve sessiz mekanların dinginliğine susamıştım.

Hanımefendi, kalabalık avluyu geçerek serin, temiz ve sessiz Kurtarıcı Alman Kilisesi'ne benimle birlikte girdi. Yüksek çan kulesinin tepesine tırmandık.

Ayaklarımızın altında Kudüs uzanıyordu; sokakları, ara sokakları, kemerleri ve manastır duvarları, küçük ve büyük kubbeleriyle—geniş surlarının ortasındaki siyah Kubbetü's-Sahra, Siyon Dağı'ndaki Yahudi sinagoglarının kırmızı ve yeşil kubbeleri, Rus Aziz Meryem Magdalen Kilisesi'nin yedi yaldızlı kubbesi, yüzlerce küçük konut kubbesi ve tam önümüzde Yunan "Dünyanın Merkezi"nin sarı kubbesi ve Kutsal Kabir'in siyah kubbesi.

Avlu hala alım satım yapan insanlarla doluydu, ancak seslerinin mırıltısı zayıf ve uzaktan geliyordu; gri eski kilisenin cephesinin üzerindeki gün batımının yumuşak ışığında, sayısız mavi-siyah kanatlarının parıltısı ve beyaz göğüslerinin yumuşak ışıltısıyla süzülüp daireler çizen binlerce kırlangıcın cıvıltısından daha az gürültülüydü.

Batıya doğru uzanan Olivet sıradağları, batan güneşin ışınlarıyla yıkanıyordu.

Şehrin kapısının ötesinde, kuzeyde, ışık yumuşakça kafatası şeklinde küçük bir kayalık tepeye düşüyordu; burası, zalim şehrin hor gördüğü, reddettiği ve dışladığı kişilerin taşlandığı eski yerdi. Bu tepenin eteğinde sessiz bir bahçe ve kayaya oyulmuş bir mezar vardı. Orada biberiye ve sedefotu, güller ve zambaklar yetişiyordu; kuşlar ağaçların arasında ötüyordu. Cennetin özgür ışığıyla hala aydınlanan, şehre ve Zeytin Dağı'na doğru net bir manzara sunan o küçük yuvarlak tepe, İsa'nın yukarı kaldırıldığı gerçek Golgota değil miydi?

Bunu düşünürken, Yunanistan'ın "Dünyanın Merkezi" olarak bilinen katedralinin çatısına bir adamın çıktığını ve devasa kubbenin yan tarafındaki merdivenden yukarı tırmandığını gördük. Yavaş ve dikkatli, ama aynı zamanda kendinden emin bir şekilde ilerliyordu, sanki bu işi biliyormuş gibi. Bir elinde fener taşıyordu. Kubbenin tepesine, gece için büyük haçı aydınlatmaya gidiyordu. Hiçbir şey söylemedik, ama her birimiz diğerinin kalbindeki düşüncüyü biliyorduk.

Çarmıha gerilme nerede gerçekleşmiş olursa olsun, şüphesiz açık havada, geniş gökyüzünün altında olmuştur ve Golgota'da duran haç, dünyanın karanlığının merkezindeki ışık haline gelmiştir.

GÖRÜNMEYEN SUNAKIN BİR MEZMURU

Şehirlerin kurucusu olan insan, aynı zamanda sunaklar da inşa eder:

Meskenlerinin arasında tanrısı için sofralar kurar.

Kayaların güzelliğini ortaya çıkararak onları zenginleştirir:

Mermer ve alçıtaşı, porfir, jasper ve yeşim taşı.

O, kurban sunmak için değerli hediyelerle geliyor:

Sürüdeki en güzel kızların gözüne girmeyi parayla satın alırdı.

Çeşitli sunakların etrafında garip bir müzik yükseldiğini duyuyorum:

Yüksek sesle ağıtlar, bağırışlar, şarkılar ve iç çekişler.

Onların fedakarlıklarının acısını ve dehşetini de hissediyorum:

Beyaz mermerin gözyaşları ve kanla ıslandığını görüyorum.

Sonra dedim ki: Bunlar cehaletin sunaklarıdır:

Oysa bunlar, ey Tanrım, seni tanımayan çocukların tarafından yapılmıştır.

Şüphesiz sen onlara acıyacak ve onları yöneteceksin.

Onlar için bir barış sofrası hazırlamadın mı?

[sayfa 123] Sonra Rab merhametle meleğini bana yol göstermesi için gönderdi:

Beni tapınakların içinden, gizli kalmış kutsal yerlere götürdü.

İşte, ruhun sessizliğinde diz çökmüş kalabalıklar var:

Onlar, alçakgönüllü kalbin görünmez sunağında diz çökmüşlerdir.

*Başışlayan ruhlar için bol bol başışlama vardır:
Yaşam sevinci, vermeyi arzulayan herkese verilir.*

*Burada, birbirlerinin yüklerini taşıyan herkesi bir Baba eli destekliyor:
Sevgiyle dua edenlerin hepsine bereket iner.*

*Şüphesiz ki burası, tövbe edenlerin başışlanma bulduğu sunaktır:
Ve onu sonsuza dek kutsayan rahip, Tanrı'nın Kutsal Olanıdır.*

VII

YERİKO VE ÜRDÜN

BEN

"JERİCHO'YA İNMEK"

hafızasında Eriha gezisi canlı bir noktadır. Çünkü bu , herkesin yaptığı tek gezidir ve bu yolculuğu tehlikeli ve heyecan verici bir macera olarak görmek bir gelenektir. Belki de bu çok tehlikeli olmayan tehlike tadı, çok fazla risk almadan alınacak bir tehlikenin ürpertici cazibesi, ortalama turisti, ihtiyatlı bir romantizmle, dünyanın en alçak yerleşim yeri olan bu kasabaya yolculuk yapmaya çekiyor.

Eriha her zaman kötü bir üne sahip olmuştur. Zayıf surlar, zayıf yürekler, zayıf ahlak, ilk belirtileriydi. Ürdün'ün aşağı kesimindeki zengin ovada, deniz seviyesinden sekiz yüz fit aşağıda, Yahudiye yaylalarına giden iki ana geçidin girişinde, kendi önemini koruyamayacak kadar tembel veya korkak bir şehirdi. Stanley ona "Filistin'in anahtarı" demişti; ancak bu, herhangi bir cesur işgalcinin kaldırabileceği bir mandaldan ibaretti. Eriha halkı, hırsız ve kaçak olarak ünlüydü. Yeşu şehri bir lanetle yok etti; beş yüzyıl sonra Betelli Hiel, iki oğlunun kanlı kurbanıyla şehri yeniden inşa etti. Antonius şehri Kleopatra'ya verdi ve Herod onu kışlık saray olarak kullanmak üzere ondan satın aldı ve orada öldü. Hatırladığım kadarıyla, fahişe Rahab'ın iyi davranışı ve vergi tahsildarı Zakkai'nin dürüst davranışı dışında, sakinlerinden hiçbirinin iyi veya cesur bir davranışı yazılmamıştır. Bugüne kadar Kudüs'teki lokantalarda *Eriha* adı, kötü hikayeler ve uyarılarla dolu küçük bir fırtınayı beraberinde getiriyor.

Dün gece otellerden birinde arkadaşlarımızla yemek yiyorduk ve her zamanki gibi sohbet konusu açıldı. Sonrasında neler olduğunu tahmin edin.

Dantelli şapkası, leylak rengi kurdeleleri ve bordo poplin elbisesi olan İngiliz bir kadın turist, "Jericho yolu gerçekten korkunç," diyor, "sıcaklık inanılmaz derecede yüksek!"

Ekose pantolon giymiş, yüzü pembeleşmiş, kel kocası homurdanarak, "Otelde yenilebilir hiçbir yemek yok," diyor, "şişe bira bile yok; berbat bir yer!"

"Size temin ederim ki, son derece yorucu, son derece tehlikeli bir yolculuktu," diyor çatallı sakallı ufak tefek bir Fransız. "Ama bu maceradan, bu aşk hikayesinden kendim de çok memnunum."

Massachusetts, Andover'dan yeşil gömlekli bir kadın, "Gerçekten ve kesinlikle bir tehlike var mı?" diye sordu.

"Sanırım bizim için değil," diye yanıtlıyor grubunun liderinin baskın sesi. "O yolda her zaman bir sürü soyguncu var, ama ben onların en iri adamını bizi koruması için tuttum. Şu şık Şeyh'i en güzel kıyafetleriyle görünceye kadar bekleyin; eski silah müzesi gibi görünüyor."

"Duydunuz mu," diye araya girdi masanın diğer tarafında oturan, altın çerçeveli gözlükleri yüksek siyah yeleşinin üzerinde parıldayan, hanımefendiye benzeyen bir din adamı, "geçen haftadan önceki hafta Eriha yolunda neler oldu? Çok iyi bir aileden gelen İngiliz bir beyefendi, düşüncesizce kestirme yoldan giderken arkadaşlarından ayrıldı. Bedeviler üzerine çullanıp onu fena halde dövdüler, saatini ve birkaç gerekli giysisini aldılar ve onu utanç verici bir şekilde çıplak halde yere serdiler. Düşünün bir kere! Çok şok edici değil miydi?" (Din adamının sesi nefis bir dehşetle doluydu.) "Ama sonuçta," diye devam etti ıslı ıslı bir gülümsemeyle, "çok kutsal yazılara uygundu, biliyorsunuz, Kutsal Yazıların ilahi bir onayı gibiydi!"

Diz altı pantolonlu adam homurdanarak, "İngiliz için son derece tatsız bir durum," diyor. "Ama bu çürümüş Türk hükümeti altında ne bekleyebilirsiniz ki?"

"Jericho hakkında bir hikaye biliyorum," diye başlıyor Colorado'lu, saman rengi bıyıklı ve sol göz kapağında sarkma olan bir beyefendi—ve ardından o kötü şöhretli kasaba ve oraya giden yol hakkında bir dizi hikaye anlatıyor; bu hikayeler dantelli şapkalı kadını nefes nefese bırakıyor, çatallı sakallı adamı yolculuğu yapmış olmanın gururuyla şişiriyor ve yeşil gömlekli küçük kadını tarifsiz korkularla titretip, oldukça erkeksi görünen ve Colorado'lu beyefendiyle gizlice göz kırpan kişisel rehberine zihnen iki koluyla birden sarılmasına neden oluyor.

Elbette, bu konuşmadaki her kelimenin doğruluğuna dair yeminli ifade vermeye niyetim yok; ancak Kudüs otellerinde neredeyse her gece duyabileceğiniz *Eriha motifini oldukça iyi temsil ettiğine şahitlik edebilirim*. Bize kısmen, gelir elde etmek amacıyla tercümanlar ve yetkililer tarafından canlı tutulan eski efsanelerin yankısı, kısmen de kalabalıklar halinde seyahat eden ve çok fazla gevezelik etmeden hiçbir şey yapmayan insanların histerik alışkanlığının bir yansıması gibi geldi. Sessiz kampımızda, Beytüllahimli George bize şeyhlerin "sahtekarlar" olduğunu ve asker refakatinin bir sıkıntı olduğunu söyledi. Bu yüzden, dostane tavırlarımız ve birkaç mükemmel Amerikan tabancası dışında başka bir güvencemiz

olmadan, ertesi gün yola çıkmak için sakın bir şekilde hazırlıklarımızı yaptık.

önümüzde kısa bir Eriha *gezisi ve dönüş* yoktu : bu, haftalarca sürecektir, günde altı ila dokuz saat arası at sırtında geçireceğimiz uzun ve istikrarlı bir yolculuğun başlangıcıydı.

Hayal edin ki, her sabah, hava durumuna ve yolculuğun uzunluğuna göre saat altı ile sekiz arasında bir yerde, kamptan zil sesleri eşliğinde çıkıyoruz; arkamızdan, beyaz midillisiyle öğle yemeğini getiren Youssouf ve minik eşiği Tiddly-winks ile Paris geliyor. Öğle vakti, bazen biraz daha erken, bazen biraz daha geç, beyaz midilli bize yetişiyor ve öğle yemeği ve *siesta için çadır ve kilimler seriliyor* . Belki de rüyalarımızda, ya da Leydi hoş bir kitaptan okurken, ya da öğleden sonraki huzur piposunun dumanı yükselirken, uzun yük katarımızın gece konaklayacağımız yere giderken yanımızdan geçen çan seslerini duyuyoruz.

Akşam yolculuğu her zaman sabahkinden daha kısadır, bazen sadece bir iki saat at sırtında geçer; ve sonunda yeni bir kamp alanı, rahat çadırlar, ferahlatıcı küvet, gün batımı ışığında veya mum ışığında sessiz bir akşam yemeği sürprizi vardır. Ardından cevizler ve "Siyon Hazinesi" eşliğinde biraz dostça sohbet; bir fincan mis kokulu Türk kahvesi; ve George, genel durum hakkında bilgi vermek ve ertesi günkü yolculuğun planını görüşmek üzere çadırın kapısından içeri girer.

II

İYİ SAMARİTAN YOLU

Ne garip ki, her gün, neşeli bir şaka havasında ya da pratik bir modernlik anlayışıyla yola çıksak da, açık havada bir saatlik yolculuk bizi Kutsal Toprakların mistik cazibesine ve anılarının, hayallerinin büyüüne geri götürüyor. Vahşi yamaçlar, tarlaların çiçekleri, parıldayan zeytinlikler, kahverengi köyler, yıkık harabeler, masmavi gökyüzü, bizi kendilerine çekiyor ve bize "hatırlanmaya değer şeyler" anlatıyor.

Hiç su akmayan Kidron Deresi Vadisi'nden aşağı iniyoruz; yol kavşağındaki dilencilerin, aylakların ve hacıların kalabalığının arasından geçiyoruz; Zeytin Dağı'nın yamacından yukarı, geniş Yahudi mezarlığının yanından geçerek, Kudüs'ün kulelerine, kubbelerine, minarelerine ve

surlarına son bir kez bakıyoruz. Yol, tepenin diğer tarafında, tesellisi olmayan bir grup kulübeden oluşan Beytanya'ya doğru yavaşça iniyor. Meryem ve Marta'nın tatlı yuvası yok olmuş. Burada kutsal yerler olarak gösterilen belirsiz kalıntılara bakmak zaman kaybı. Bunun yerine doğruya ve güneye doğru uzanan geniş manzaraya, ısıllı ısıllı mavi gökyüzüne, kayalık yamaçlardaki neşeli küçük çiçeklere bakın; bunlar değişmemiş.

Beytanya'nın biraz ötesinde, yol büyük kıvrımlarla derin, ıssız bir vadiye doğru alçalmaya başlıyor; vadide yaya, eşek sırtında ve derme çatma arabalarda hacılar var; Ürdün'deki kutsal banyolarından dönen Ruslar ve Yunanlar. İlk başlarda, kurumuş yamaçta sürüsüyle birlikte bir çoban görebiliyoruz.

"Çimlere gelince, bir kıl kadar seyrek büyüdüler."

Cüzzam hastalığında."

Patriark ve ben, kestirme bir yoldan aceleyle inerken, bir kayanın arkasında omzunda uzun tüfeğiyle bizi bekleyen bir Bedevi gördüğümüzü sandık; ama meğerse o, kulakları sarkık keçilerini izleyen, paçavralar içinde, gülümseyen esmer küçük bir köylü kızymış.

Vadi aşağı doğru indikçe manzara giderek daha kurak ve harap bir hal alıyor. Sıcaklık, bir hastalık gibi her yeri sarmış durumda.

"Sanırım hiç görmedim."

Böylesine aç, aşağılık bir doğada hiçbir şey gelişmedi;

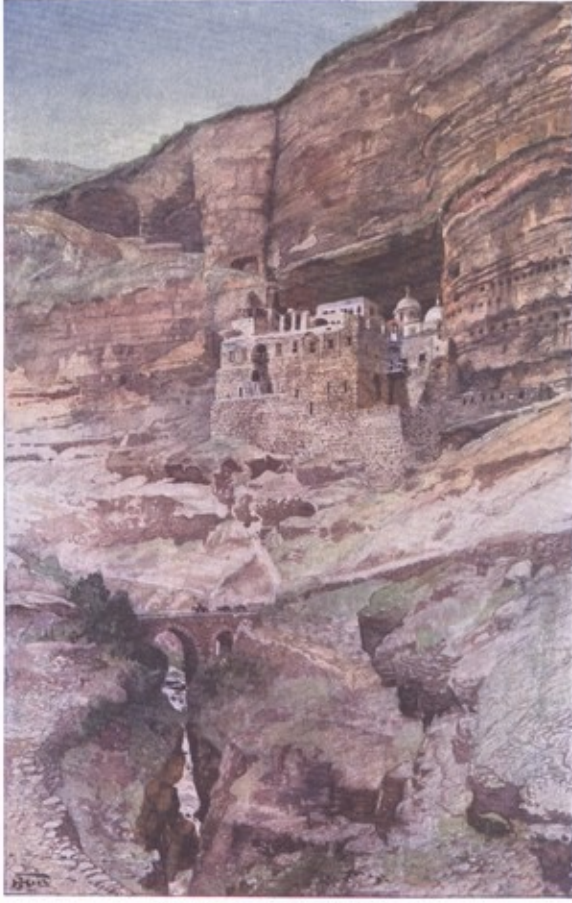
Çiçekler içirse, bir sedir korusu beklemeniz de mümkün!"

Belki de Childe Roland ile birlikte Kara Kule'ye doğru gidiyorduk. Ama bunun yerine, öğle vakti civarında, kan kırmızısı kayalarla çevrili ve uçurumun diğer tarafındaki siyah mağaralarla dolu vahşi bir vadiden geçerek, "İyi Samiriyeli Hanı" olarak adlandırılan yere vardık.

Meselin yerel renkleri bizi kuşatıyor. İşte kanunsuz şiddetin, korkak dindarlığın ve alışılmadık merhametin bu dramı için uygun bir sahne. Bu mağaralarda soyguncular güvenle saklanabilirdi. Bu vahşi yolda kurbanları yatıp kan kaybindan ölebilirdi. Vadinin karşısındaki bu patikalardan rahip ve Levili, bencil görevlerine herhangi bir müdahale olmaması için başlarını çevirerek "öbür taraftan geçebilirlerdi". Ve güneşin kavurduğu tepeler arasında yalnız bir kale gibi duran bu yol kenarı hanlarından birinde, Samarya'dan gelen dost canlısı yarı putperest, kurtardığı yabancıyı, konaklama ücretinin en azından bir kısmını önceden ödemesi şartıyla, güvenle bırakabilirdi.

Öğle yemeğimizi hanın üç büyük, düzensiz odasından birinde yedik ve öğleden sonranın serinliğinde Eriha'ya doğru yola koyulduk. Yol, engebeli ve buruşuk tepeler arasında hâlâ dik bir şekilde aşağı iniyordu. Solumuzda, hapishane duvarları arasında şarkı söyleyen canlı bir su akıntısının bulunduğu, beş altı yüz fit derinliğinde kasvetli bir kanyon olan Vadi el-

Kelt'e bakıyorduk. Gelenek buraya, İlyas'ın Ahab'dan saklandığı ve "Kargalar" adlı bir kabilede Araplar tarafından beslendiği Kerith Deresi adını vermişti. Ancak peygamberin saklandığı yer kesinlikle Ürdün'ün diğer tarafındaydı ve bu vadi muhtemelen Yeşu Kitabı'nda bahsedilen Ahor Vadisi'dir. Kanyonun karşı tarafında, uçurumun yamacının yarısında, Yunan Kilisesi'nin asi ve suçlu keşişleri gönderdiği dindar tövbe manastırlarından biri olan Aziz Georgios manastırı yer almaktadır.

Great Monastery of St. George.

Aziz Georgios Büyük Manastırı.

Dar vadiden çıktığımızda önümüzde muhteşem bir manzara açılıyor: sağda, cilalı çelik aynası gibi parlayan Ölü Deniz'in mavi suları; önümüzde, uzunluğu boyunca kıvrılan koyu yeşil nehir-orman şeridi ve ötesinde yükselen Gilead ve Moab'ın mor dağlarıyla Ürdün'ün engin ovası; solda ise, İsa'nın Ürdün'de Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildikten sonra yalnız başına çekildiği vahşi ülke olan Yahudiye'nin kuzeyindeki "vahşi doğasının" oluklu gri ve sarı sırtları ve zirveleri.

Bu zirvelerden biri olan Quarantana'nın, Şeytan'ın İsa'ya "dünyanın krallıklarını" gösterdiği "yüksek dağ" olduğu söylenir. Bu manzaranın ön planında, kuzeydeki Hermon'un karlı zirvelerinden, Pella ve Scythopolis'in Yunan şehirlerinin yanından, palmye ve balsam ağaçlarıyla dolu geniş vadinin aşağısına doğru uzanan alanda, imparatorluk çiftlikleri ve Büyük Herod'un sarayları, hamamları ve tiyatrolarıyla Roma şehri Jericho yer almalıdır; bu, İsa'nın ayartmaya boyun eğip manevi ışık yolundan saparak dünyevi güç ve şöhretin gölgelerini takip etmesi durumunda kendisi için kazanabileceği şeylerin görünür bir imgesidir.

Herod'un Erihası yok oldu; geriye sadece bahçelerini sulamak için inşa ettiği büyük havuzlardan birinin silueti kaldı. Modern Eriha, doğruya doğru bir mil kadar daha ileride, mutsuz küçük bir kerpiç köyüdür. Kuzeye doğru bir mil uzaklıkta, Sultan Pınarı adı verilen bol miktarda saf su kaynağının yakınında, Yeşu'nun fethettiği ve Hiel'in yeniden inşa ettiği en eski Eriha'nın yeri bulunmaktadır. Muhtemelen Elişa'nın tuzla temizlediği (II Krallar ii: 19-22) aynı pınar, bir değirmeni döndürmek ve portakal, incir, muz, üzüm, tüylü bambular ve pembe zakkumlarla dolu bir bahçe grubunu sulamak için neşeli bir akıntı gönderiyor. Ancak antik şehir, Alman *Palästina-Verein*'in şu anda kazı yaptığı büyük bir toprak yığınının altında gömülüdür.

Tepeye yaklaştığımızda küçük kameramı çıkarıp siperlerde çalışan yüz kadar tozlu Arap'ın -erkekler, kadınlar ve çocuklar- fotoğrafını çekmeye hazırlanıyorum. Çok heyecanlı bir Alman *asker* yanıma koşuyor ve İmparator adına durmamı istiyor. İmparatorluk tarafından yetkilendirilmemiş kişilerin fotoğraf çekmesi *kesinlikle yasaktır*. Ona, en iyi Almancamla, siyasi veya arkeolojik bir amacım olmadığını ve eğer bu güzel işçi grubunun fotoğraflarının çekilmesi onu rahatsız ediyorsa, kameramı hemen cebime koyacağımı söyleyene kadar, açıkça hakaret etmeye, hatta şiddete başvurmaya hazır görünüyor. Bu onu yatıştırıyor ve kibarca ne yaptığını gösteriyor.

Birkaç yıkık ev ve kaba bir merdivenle çıkılan, bir tür merkezi tapınak keşfedildi. Şehir surlarının bir kısmı da yeni ortaya çıkarıldı. Eğer herhangi bir yazıt veya değerli kalıntı varsa, bunlar gizli tutuluyor; ancak bol miktarda kırık çömlek parçası var. Her şey çok fakir ve sefil görünüyor; ne oyma ne de yontulmuş taş var. Binalar molozdan yapılmış gibi görünüyor ve "Jericho surları" Connecticut'taki bir çiftliğin taş çitlerinden biraz daha iyi durumda. Joshua'nın koç boynuzlarının darbeleri ve vahşi kabilelerinin hücumuyla yıkılmalarına şaşmamalı.

Bahçelerin yanından ve gölgeli patikalardan geçerek modern köyün eteklerindeki kampımıza doğru ilerliyoruz. Hava ağır ve uyuşuk, rahatlatıcı bir etkiyle dolu; tembellik ve lüks havası, insan görevi ve çabasının seviyesinin çok altında, deniz seviyesinin de çok altında bulunan tuhaf bir bölgeye aitmiş gibi görünüyor. Portakal çiçeklerinin kokusu, ince bir zevk tutsüsü gibi, akşam esintisiyle birlikte süzülüyor. Patikalarda peçeli figürler yanıımızdan geçiyor, gözleri parıldıyor. Akasya ağaçlarıyla çevrili bir alandaki evlerden birinden oryantal müzik, kahkaha ve alkış sesleri geliyor. Gün batımında çadırımızın kapısında oturup kaybolmuş palmiye korularını, Kleopatra'nın bahçelerini, Herod'un saraylarını, bereketli ve tembel, hasat bakımından zengin, erkeklik bakımından fakir o bölgenin yumuşak, soylu olmayan tarihini hayal ediyoruz.

Sonra sanki biri şöyle diyormuş gibi görünüyor: "Gözlerimi, yardımımın geleceği tepelere çevireceğim." İşte orada, etrafımızda duruyorlar: doğuda,

İlyas'ın İsrail'i azarlamak ve uyarmak için indiği Gad ve Ruben'in büyük mor sıradağları; batıda, safran rengi gökyüzüne karşı, Amos ve Yerehya'nın yüce vizyonlarını gördükleri Yahudeya'nın sırtları ve zirveleri; kuzeyde, belirgin Sartoba zirvesi ve onun çok ötesinde, kör gözleri açmak ve yolunu şaşırmış ruhları gütmek için inen Nasıralı İsa'nın indiği Celile tepelerinin silik hatları. Gün batımının parıltısı solarken, tüm dağların üzerine koyu bir mavi çöker; bu mavi, üzerlerindeki gökyüzü karardıkça garip bir şekilde daha da soluklaşır, sonsuz mavi tonlarıyla üzerlerine çöker ve gizemli ve tarif edilemez bir şeye dönüşür; ne bir renk, ne bir gölge, ne bir ışık, ama onları havada yükselen surlara ve kalelere dönüştüren gizli, saydam bir aydınlatmadır; kenarlarında büyük yıldızlar dinlenir ve parlar, Ebediyetin nöbet ateşleri.

III

"ÜRDÜN ÜZERİNDEN GEÇMEK"

merak etmişimdir . Duygusal gezginler ve diğer ırklardan şairler, bu nehrin adı hakkında oldukça süslü düzyazılar ve şiirler yazmışlardır. Şüphesiz ki, Filistin'in en önemli akarsuyu, hatta nehir olarak adlandırılmayı hak eden tek akarsudur. Yine de İncil'de Ürdün için sevgi dolu bir gurur şarkısı yok; onu tarif edecek şefkatli ve güzel sözler yok; sürgündeki Yahudilerin kendi nehirlerinin kıyılarına dönme ve sularının sesini tekrar duyma özlemine dair bir kayıt yok. Bu garip sessizliğe çok şaşırdım, sebebini bilmiyordum. Şimdi biliyorum.

Ürdün nehri sevilecek küçük bir nehir değil; aşılması gereken bir engeldir. Huleh bataklıklarındaki başlangıcından Ölü Deniz'deki sonuna kadar (sadece Celile Gölü'nün o güzel aralığı hariç), bu nehir insana tehlike ve zorluk, kafa karışıklığı ve sıkıntıdan başka bir şey sunmaz. Şiddetli, asık suratlı ve inatçı olan bu nehir, Celile, Samarya ve Yahudiye'nin doğu sınırında, sanki onları tamamen izole etmek istercesine, daha da derin ve kıvrımlı bir hendek kazarak uzun bir çukurdan akar. Nehrin akışı boyunca hoş yerler, insanın akan suya bakan güzel bir manzaraya sahip bir ev inşa edebileceği esintili koylar, sığırların otlamayı seveceği veya sessiz derede dizlerine kadar suya girebileceği zengin ve sakın koylar yoktur. Ürdün'de dinlenme, ferahlama, nazik arkadaşlık ve dostça müzik hissi yoktur. Aceleci ve gizli bir öfke içindedir. Yine de onda güçlü, kendine güvenen, kaçınılmaz bir şey vardır. Binlerce yıldır dünyanın hiçbir nehrine benzemeyen bir

değişim geçirmiştir. Bölünmenin, ayrılığın akan, sonsuz bir sembolüdür: İlyas ve Elişa'nın, İsa ve Vaftizci Yahya'nın gibi ciddi buluşmaların ve ayrılıkların nehri; ölümün dar akıntısının bir örneğidir. İnsana sanki şöyle der: "İstersen, istersen beni geç; sonra da yoluna devam et."

Bizi Eriha'dan nehre doğru götüren yol, ilk başta oldukça hoş; çünkü erken güneş ışınları yumuşak ve okşayıcı, ovada serin bir esinti esiyor. Bu sabah deniz seviyesinin sekiz yüz fit altında olduğumuza ve hala aşağı doğru yolculuk ettiğimize inanmak zor. Kelt deresinden gelen birçok kanalla sulanan yemyeşil arpa tarlaları etrafımızda dalgalanıyor ve parlıyor. Bıldırcınlar yolun kenarında koşuyor, kalın tahıl saplarının arasında görünüp kayboluyorlar. Bülbüller dikenli çalılardan ötüyor ve bir hünnap ağacında tepeli bir ibibik ötüyor. Tarlakuşları kanat çırpıyor, etrafa müzik saçıyorlar.

Biz, Gilead dağları ile Efraim ve Yahuda dağları arasında uzanan, Celile Gölü'nden Ölü Deniz'e kadar uzanan ve Arapların *El-Ghôr*, yani "Yarık" diye adlandırdığı o büyük çukur bölgenin üst ucundayız. Bu, kuzey ucunda Akdeniz seviyesinin 600 fit altından, güney ucunda 1300 fit altına kadar uzanan, üç ila on dört mil genişliğinde devasa bir hendektir. Yüzeyi oldukça düzdür, her iki taraftan ortaya doğru hafifçe eğimlidir ve toprağı tükenmez bir verimliliğe sahiptir; doğu ve batıdaki dağlardan akan derelerden sabırla sulandığı yerlerde bol ürün verir, ancak başka yerlerde ağır, boğucu, ateşli havanın altında kavrulmuş ve kuraktır. Bu hendekte hiçbir güçlü ırk yurt edinmemiştir; burada hiçbir büyük şehir kurulmamıştır ve sahip olduğu medeniyet, çabuk olgunlaşan ve hızla çürüyen bir tür sıcak yatak ürünüydü.

Yeşillik bölgesini çoktan geride bıraktık; küçük dereler tahılların arasından parlamayı bıraktı: yabancı otlar ve yabancı bitkiler kurumuş ve sarı bir görünüme büründü: sabahın erken saatlerinin tazeliği kayboldu ve seller tarafından aşındırılarak fantastik şekillere bürünmüş, mineral atıklarla oyulmuş, yara izleriyle kaplı, ekşi ve cüzzamlı kil ve kireçtaşı tepelerinden oluşan ıssız bir araziden aşağı iniyoruz. Vadiler dik ve dar: sıcaklık üzerlerine bir lanet gibi çöküyor.

Ürdün Vadisi'nin merkezindeki bu harap ve sakat bölgeden, büyük yeşil bir yılan gibi kıvrılarak Ürdün Nehri akıyor. Vahşi hayvanların, zehirli sürüngenlerin ve böceklerin mesken tuttuğu yoğun yarı tropikal bir orman, neredeyse her noktada, aşağı doğru akan, girdaplar oluşturan sarı selin izlerini saklıyor.

Ani taşkınlarıyla kendi kıyılarını harap etmiş ve ıssızlaştırmıştır. Nehirde yıkanan hacıların ayakları, bel hizasına kadar çamura batar ve eğer kıydan uzaklaşmaya cesaret ederlerse, girdaplar onları sürükleyip götürmekle tehdit eder. Geçitler tehlikelidir, dip yapısı değişkendir ve akıntılar sürekli değişir. Eski Ahit'in şairleri ve peygamberleri, "Ürdün'ün gururu",

"Ürdün'ün kabarmaları", aslanın sazlıklar arasında gizli ininde saklandığı, "yalanların sığınağı" olan ve "taşan felaket"in süpürüp götürceğı bu yaşanmaz ve sevilmeyen nehir yatağı hakkında bize gerçek bir fikir verirler.

Hayır, Vaftizci Yahya'nın vaaz ve hizmetini Ürdün Nehri'nde yapmasının sebebi nehrin güzel olması değildi; aksine, vahşi ve kaba olması, şiddetli ve ani değişimin, geri dönölmez ayrılığın, ölümün simgesi olması ve bol ve tükenmeyen su armağanında, kendisini takip eden kalabalığın günah dolu geçmişinin sembolik olarak batırılıp gömüleceğı ve yıkanıp temizleneceğı derin tövbe vaftizi için gerekli unsuru bulmasıydı.

Suya ulaştığımız yerde açık bir arazi var; sefil bir baraka iki üç Türk askerine sığınak sağlıyor; tahta kazıklar üzerine kurulmuş, biçimsiz kafesli bir köprü , tek açıklıkla nehri geçiyor. Geçiş ücreti, bir adam ve at için üç piastre (yaklaşık on iki sent).

Nehrin fotoğrafını çekebileceğim tek yer köprünün kendisi, bu yüzden kamerayı kafes üzerindeki elmas şeklindeki açıklıklardan birinden içeri sokup, aşağı Ürdün'ün en güzel halinin doğru bir kaydını yapmaya çalışıyorum. Sık çalılıkların donuk yeşilini, düzensiz saz ve su otu kümelerini, ormandan aşağı doğru süzölen ve kıvrılan koyu kahverengi suyun kasvetli ve sessiz akışını ve her çirkinlik ve ıssızlık dokunuşunu daha da belirginleştiren solgun, arayan güneş ışığının amansız coşkusunu hayal edin; işte o zaman İbrani şairlerinin Ürdün'ü neden övmediklerini ve Suriyeli Naaman'ın Şam'ın güzel ve bereketli nehirlerini hatırlarken neden onu küçümsediğini anlayacaksınız.

NEHİRLERİN MEZMURU

Tanrı'nın nehirleri suyla doludur:

Güçlerini yenileme konusunda harikalar yaratıyorlar:

Onları gizli bir kaynaktan döküyor.

Onlar yüksek yerlerdeki tepelerin arasında doğarlar:

Beşikleri kayalıkların arasında yer alıyor:

Dağ onların annesi, orman ise babalarıdır.

*Uzun otların arasında beslenirler:
Binlerce pınarın armağanını alırlar:
Yağmur ve kar onlar için bir mirastır.*

*Doğdukları yerden ayrıldıkları için mutlular:
Sevinçli bir gürültüyle hızla uzaklaştılar:
Onlar sonsuza dek sürecekler ve asla ayrılmayacaklar.*

*Nehirlerin akış yönleri tamamen belirlenmiştir:
Yüksek sesle kükrüyorlar ama yoldan sapmıyorlar:
Tanrı'nın parmağı onların yolunu işaretlemiştir.*

*Şam nehirleri bahçeleri arasında sevinçle coşar:
Mısır'ın büyük nehri gemileriyle gurur duyar:
Ürdün Nehri, Acı Gölü'nde kayboldu.*

*[sayfa 149] Şüphesiz Rab, her birini kendi hikmetiyle doğru yola iletir.
Sonunda onların bütün damlalarını yücelerde toplar:
Onları merhamet bulutları içinde tekrar gönderir.*

*Ey Tanrım, hayatım bir nehir gibi akıp gidiyor:
Yalvarırım sana, beni iyiliğin yoluna yönlendir:
Sana kavuşup huzura kavuşmak için bereket içinde akmama izin ver.*

VIII

JERASH'A BİR YOLCULUK

BEN

GİLEAD ÜLKESİNDEN

hiç duymamıştım . "Burası eski Gerasa şehrinin kalıntıları," dedi. "Şimdiye kadar gördüğüm en tatmin edici kalıntılar."

"Tatmin edici kalıntılar" ifadesinde düşündürücü ve güçlü bir şey vardı. Çünkü kalıntıların cazibesini ören nedir? Büyülerini tamamlamak ve tatmin etmek için onlardan ne bekleriz? İnsan eserlerinin kırılganlığı ile doğanın ölümsüz güzelliği arasındaki zıtlıkta gözü zevkle cezbetmek için mutlaka bir resimsellik unsuru olmalıdır. Ayrıca bir yaşlılık unsuru da olmalıdır; çünkü yeni kalıntılar acı verici, rahatsız edici, dayanılmazdır; şiddet ve düzensizlikten bahsederler; ancak antik çağın ihtişamı üzerlerine çöktüğünde, muazzam ve görkemli yapıların kalıntıları bizi cezbeder ve bir büyüyle bizi etkisi altına alır, huzur ve asil düşünceler yayar. Ayrıca, çürümenin içinde bir ihtişam unsuru, kırılmış ama yok olmamış bir simetri, hayal gücünü canlandırmak ve eski mekanlarında dolaşan güzelliğin hayaletini uyandırmak için ince bir sanat ve işçilik dokunuşu olmalıdır. Ve bunların ötesinde, bence bir harabede bizi tatmin eden iki özellik daha olmalı: geçmişin büyüklüğü ve ihtişamıyla, insanlığın güzel bir başarısıyla, ölmüş ve gitmiş insanların kahramanlığıyla açık bir bağlantı; ve son olarak, bir gizem ruhu, açıklanamayan bir felaketin sırrı, asla tam olarak anlatılamayacak bir öykünün kayıp halkası.

Arkeoloğun Avalon'un ocağındaki kor halindeki közleri izlerken kullandığı ifade bana tam olarak bunu, ya da buna benzer bir şeyi vaat ediyordu. Ve bu vaat, beni ve üç arkadaşımı bu Nisan gününde Gilead Diyarı'na, Jerash'a doğru yola çıkmaya itti.

Ürdün Nehri'ni geçtiğimiz grotesk ve derme çatma köprü, boğucu sıcakta nehir ormanının içinden kıvrımlı at yolunda ilerlerken arkamızda kayboluyor. Doğuya doğru hafifçe yükselen açık ovaya çıktığımızda, büyük leylek sürülerini havaya fırlatıyoruz ve onlar da siyah uçlu kanatlarıyla sabahın parıltısını benekleyerek uyusuk daireler çizerek uçup gidiyorlar.

Grotesk, biçimsiz, gotik kuşlar, Doğu'ya ait değillermiş gibi görünüyorlar, daha ziyade Kuzey'in tuhaf, tanıdık bir masalından buraya sürüklenmişler gibi; ve gerçekten de burada sadece geçici ziyaretçiler ve yakında Alman köylerinin çatılarına yuva kurmak ve küçük çocuklarla dolu evlerin neşesi üzerinde uzun, sarı gagalarını çırpma için yola koyulacaklar.

Bahar yağmurları ovaya ince bir yeşil örtü yaymış. Narin otlar ve hafif çimenler, gri ve taşlı zemini kısmen örtüyor. Sürüler ve hayvanlar için bir aylık dağınık otlatma dönemi var. Güneyde, Ürdün'den aniden yükselmeye başlayan dağ eteklerinde, sıcaktan titreyen siyah bir Bedevi çadırı hattı görebiliyoruz.

Şimdi patika ikiye ayrılıyor ve biz kuzeydeki kola giriyoruz, kısa süre sonra yüksek ve ağaçsız tepeler arasında geniş, çimenli bir vadi olan Vadi Şaib'in açık ağzına ulaşıyoruz. Ortasından kıvrılarak akan su yolu kuru: sadece gri kayalardan oluşan engebeli bir yatak, küçük bir nehrin çıplak iskeleti. Ama yavaşça yukarı çıktıkça çiçekler artıyor; yabani hatmi çiçekleri, sabah sefası çiçekleri, mavi ançusa kümeleri, kıvılcı adonis ve uzun beyaz asfodel dalları.

Sabah biz ağır ağır ilerlerken gittikçe daha da sıcaklaşıyor. Bir süre sonra, rahat bir şekilde at süren üç Arap'la karşılaşıyoruz. Ciddi bir şekilde selamlaşıyoruz. Sonra Araplar birbirlerine bir şeyler fısıldayıp, önümüzde büyük bir hızla atlarını sürmeye başlıyorlar ve gülüyorlar. Neden gülüyorlardı?

Ah, şimdi anladık. Çünkü vadinin bir tarafında, dibinde serin bir gölge şeridi oluşturacak kadar yüksek bir uçurum var; eğrelti otları, gür çimenler ve damlayan suyun parıltısı. Ve işte bilge Araplarımız, "yorgun bir diyarda büyük bir kayanın gölgesinde" öğle yemeklerini rahatça yiyorlar.

Vadide buna benzer başka bir kaya aramak boşuna. Tek olan bu; ve Araplar bunu bildikleri için güldüler. Birkaç alıç çalısının bize küçük gölge adacıkları sunduğu, dikenlerle dolu ve dayanılmaz güneş ışınlarıyla ayrılmış bu küçük tepeyle yetinmek zorundayız. Burada biraz yiyoruz ama rahat edemeyiz; biraz uyuyoruz ama dinlenemeyiz; biraz konuşuyoruz ama huzursuzca. Cesaret ettiğimiz anda tekrar eyerimize binip, şimdi yakıcı bir sıcaklıkla dolu, engebeli bir kanyona dönüşen vadiden yukarı doğru tırmanıyoruz. Ağaçların ve çalılarının serpintisi, çiçeklerin çokluğu, derenin yatağı boyunca yer altında nem olması gerektiğini gösteriyor; ama yer üstünde bir damla bile yok ve boğucu havanın ölü sessizliğini bozacak bir esinti bile yok. Neden bu sıcak tuzağına geldik?

Ama şimdi vadi bizi, dik kaya basamaklarıyla, yüksek, yeşil bir platoya çıkarıyor. Burada batıdan cennet gibi bir esinti esiyor. Tarlalar çiçeklerle dolu—kırmızı anemonlar, beyaz ve sarı papatyalar, pembe keten, küçük mavi çan çiçekleri—yüz çeşit. Bir tepe siklamenlerle kaplı; bir diğeri ise

muhteşem mor irislerle, devasa çiçeklerle, o kadar koyu ki çimenlerin üzerinde neredeyse siyah görünüyorlar; ama onları güneşe doğru tutun ve muhteşem renklerini göreceksiniz. Şaron Ovası'nda bile böyle yabani çiçeklere hiç rastlamadık; Kudüs çevresindeki tepeler, bu çiçek açmış yaylalara kıyasla çok daha az süslüydü.

İşte burada, geniş dallı ve dost canlısı, parıldayan yeşil yapraklarla kaplı meşe ağaçları var. Bu serin gölgede biraz dinlenelim ve kavurucu öğlenin ıstırabını unutalım. Aşağıda gri Ürdün vadisi ve çelik mavisi ayna gibi parlayan Ölü Deniz uzanıyor; ve bu körfezin karşısında Yahudiye ve Samarya'nın kıvrımlı dağlarını ve kuzeyde uzakta Celile'nin zirvelerini görüyoruz. Etrafımızda, uzun sırtları ve geniş zirveleriyle, yuvarlak hatlı, yemyeşil, zengin otlaklara sahip bir tepe ülkesi olan Gilead Diyarı var. İçini kesen ve bölen derin vadiler var. Ama büyük kısmı havada yükseliyor ve rüzgarın ziyaretlerine asilce yayılıyor. Ve bakın—uzakta, güneyde, Nimrin Vadisi'nin karşısında, yabani ağaçlarla kaplı bir dağ yamacı, gerçek bir orman, neredeyse bir orman!

Şimdi yolumuza devam etmeliyiz, çünkü Es Salt'taki geceleme yerimize daha çok yol var. Dünyanın bu bölgesindeki tek köy türü olan birkaç Bedevi kampından geçiyoruz. Keçi kılından yapılmış çadırlar hayat dolu. Bir düzine paçavralı Arap çocuk, çimenlikte eski bir eşek toynağıyla hokey oynuyor. Evrensel insan çocukları gibi, canlandırıcı bir enerjiyle bağırıyorlar.

Yol giderek dikleşiyor ve kayalıklaşıyor, görünüşte imkansız yerlere tırmanıyor ve küçük bağların ve ekili tarlaların üzerindeki uçurumlar boyunca tehlikeli bir şekilde kıvrılıyor; bu tarlalarda insanlar tarlaları sürüyor. Tek ana yol olan bu engebeli patika boyunca seyahat ve trafik artıyor: belli ki önemli bir yere yaklaşıyoruz.

Peki Es Salt nerede? Dokuz saattir at sırtındayız, Gilead Diyarı'ndaki tek yaşayan şehir olan Belka'nın o gizemli metropolüne doğru istikrarlı bir şekilde ilerliyoruz; ama yine de hiçbir izine rastlayamadık. İzi mi kaybettik? Çadırlarımız ve bagajlarımızla dolu katır kervanı, biz alıçların altında kavrulurken vadide yanımızdan geçti. Sanki pastoral vahşi doğanın içinde kaybolmuş ve bizi sonsuz bir çıkmaz yolda bırakmış gibi görünüyor.

Sonunda engebeli bir sırtın tepesine ulaştık ve gizemin çözümüne yukarıdan baktık. Es Salt, saklanabilen bir şehirdir; çünkü bir tepenin üzerine kurulmamış, kayalık bir çıkıntının üç tarafını saran bir vadide gizlenmiş ve daha yüksek sıradağlar tarafından görüş alanından korunmuştur.

Deniz seviyesinden yaklaşık üç bin fit yükseklikteki bu oyuk yerde gizlenmiş bu şehrin buraya nasıl geldiğini kim söyleyebilir? Kurucusu kimdi? Eski adı neydi? Gelenekleri, antik eserleri, herhangi bir tür türbesi olmayan bir yer; sadece kendi kirli ve dağınık haliyle gelişen ve refah içinde yaşayan

bir kasaba, göçebeler ülkesinin ortasında, son yirmi yılda altı binden on beş bine ulaşan nüfusuyla, çevredeki ülkeyle hareketli bir ticaret yürütüyor, ünlü kuru üzümlerini ve sumak bitkisinden yapılan boyaları ihraç ediyor, Belka Türk Hükümeti'nin merkezi, bir garnizonu ve bir telgraf ofisi var—kesinlikle bugünün gelişen bir kasabası; ancak bir arabanın yaklaşabileceği bir yolu yok; ve eski, şüphesiz çok eski!

Merkezdeki tepenin üzerinde yükselen kale, bilinmeyen bir tarihe ait bir harabe. Kale tepesinden fışkıran bol su, yüzyıllarca insanları çevresine yerleşim yerleri kurmaya davet etmiş olmalı. Gri evler, kıvrımlı vadiye yerleşmiş ve karşı yamaçlarda birbirlerini sıkıştırmış gibi görünüyor; sanki yüzlerce nesil burada bir saklanma yeri ve bir sığınak şehri bulmuş gibi.

Çitlerle çevrilmemiş, harap ve bakımsız bir Müslüman mezarlığından geçip, dik, yağmur oluklarıyla dolu bir yamaçtan aşağıya, kirli ve dar bir sokağa giriyoruz. İnsanların hepsinin Arap görünümü var, gözlerinde ve rahat tavırlarında çölün vahşiliğinden bir iz taşıyorlar. Birçok güzel figür ve yakışıklı yüz var, bazılarının kızıl saçları ve bronz yanaklarının arasından görünen kızıl bir tonu var. Bize, sanki yabancı bir dünyadan gelmişiz gibi, gizlenmemiş bir merak ve hayretle bakıyorlar. Küçük dükkanlarının kapılarındaki esmer tüccarlar, sokaklardaki yarı örtülü kadınlar, sokak köşelerindeki aylak gruplar, neredeyse meydan okurcasına bir bakışla bizi izliyorlar. Belli ki burada turistler nadir bulunuyor - belki de kızılacak bir müdahale.

Eşya katarımızın görülüp görülmediğini, kampımızın nerede kurulduğunu soruyoruz. Kimse bilmiyor, kimse umursamıyor; ta ki sonunda, kasabada olup biten her şeyi her zaman bilen o kutsanmış, her yerde bulunan çocuklardan biri olan, paçavralar içinde gülümseyen bir serseri bize yol göstermeyi teklif edene kadar. Önden, kendini çok önemli hissederek, dar sokaklardan geçerek, kale tepesinin etrafını tamamen dolaşıyor ve bizi doğu vadisinin üst ucuna götürüyor. Burada, yol kenarındaki birkaç zeytin ağacının arasında, beyaz çadırlarımız, göçebe çingenelerin kampına o kadar yakın ki çadır ipleri birbirini kesiyor.

Tam karşımızda, kat kat düz çatılı evlerden oluşan, her çatının insanlarla dolu olduğu kasabanın dörtte biri yükseliyor. Yolda vahşi görünümlü bir ziyaretçi kalabalığı toplanmış. Kısmen ıslah olmuş haydut görünümündeki iki asker, nöbetçi olarak görev yapıyor ve meraklı seyircileri saygılı bir mesafede tutuyor. Katırlarımız, eşeklerimiz ve atlarımız, çadırların önünde uzun bir ipe bağlı olarak sıralanmış halde akşam yemeklerini yiyorlar. Beyaz şapkası ve önlüğüyle aşçı Şukari, küçük kömür ocağının çalıştırılmasına ciddi bir şekilde odaklanmış durumda. Baş kahya Yousouf, yemek çadırında masayı çiçekler ve mumlarla süslüyor. Bir süre sonra, uygun bir törenle, akşam yemeğinin hazır olduğunu bildirmek için uyku çadırlarımızın kapısına geliyor; ve biz de, kalabalık Edomlular ve dolaşan Zingariler arasında, sanki

Savoy'da yemek yiyormuşuz gibi huzurlu ve uygun bir şekilde yemeğimize oturuyoruz.

Gece etrafımızı karartıyor. Evlerin dik yamaçlarında, birbiri üstüne ışıklar parlıyor; onların üzerinde sakin yıldızlar, bilinmeyen konutların aydınlatılmış pencereleri var; ve tepenin zirvesinde büyük bir gezegen sıvı alevler içinde yanıyor.

Kalabalık dağılıyor, yolda gevezelik ederek ilerliyor; başka bir yerden tekrar toplanıyor ve tekrar dağılıyor. Anlamsız bağırışlar, çığlıklar ve şarkılar gizli şehirden yankılanıyor. Yanımızdaki çingene kampında uykusuzluk hüküm sürüyor. Küçük bir demirci ocağı sıkır sıkır ses çıkarıyor. Eşekler karşılıklı ağıtlarını yükseltiyor. Köpekler koro halinde yıldızları selamlıyor. Önce uzaktan bir lider, feryat eden, uluyan, çığlık atan bir ses çıkarıyor; sonra Doğu köpeklerinin kalbini saran gizemli huzursuzluk, yüzlerce, binlerce karşılık veren sesle patlak veriyor, havlayan, hırlayan, bağırان, uyumsuz bir gürültüye dönüşüyor. Ani bir sessizlik kargaşayı kesiyor, ta ki köpek kalbinin bilinmeyen acısı (ya da gizli sevinci) uzun süren bir uyumsuzlukla tekrar patlak verene kadar.

Yoldan ve çingenelerin çadırlarından, gece boyunca etrafımızda çeşitli insan sesleri yankılanıyor. Karışık rüyalarımız ve bölünmüş uykumuz boyunca, garip bir şekilde tanıdık konuşmaların parçalarını, İngilizce, Fransızca veya Almanca ifadeleri yakalıyor gibi görünüyoruz. Sonra uyanıp dinlediğimizde, Arapça veya Romanca -anlayamadığımız tek bir kelimeyle- erkeklerin mırıldanıp tartıştığını, kadınların şikayet ettiğini veya bebeklerini sakinleştirdiğini, çocukların kavga ettiğini veya birbirlerine seslendiğini duyuyoruz; bu sesler bize sadece yabancı bir ülkede, evimizden çok uzakta, vahşî bir şehrin kalbinde kamp kurduğumuzu söylüyor.

II

JABBOK DERESİNİN ÜZERİNDEN

ardından , arkamızdaki doğu tepesinin üzerinden doğan sabah , pembe ışığın evlerin bulunduğu karşı yamaçtan yavaşça aşağıya doğru süzülmesiyle hoş karşılanıyor. Güneş ışınları vadinin dibine tam olarak ulaşmadan önce, Es Salt'ı daha fazla keşfetmeden ayrılmaya hazır bir şekilde, sırtın üzerindeyiz.

Filistin'de yapılan bu yolculukta genel bir monotonluk var, ancak bu monotonluk, son derece büyüleyici bir çeşitliliğe de olanak tanıyor. Her gün ana hatlarıyla birbirine benziyor, ancak ayrıntılar son derece belirsiz; her zaman yeni bir şey, kendine özgü ve unutulmaz bir çekicilik dokunuşu var.

Bugün, göçebelerin, çadırdaki yaşayanların, sayısız sürü ve hayvanın efendilerinin ülkesinde olma hissi hakim; zenginlikleri otlaklardan otlaklara dolaşarak, meleyerek, böğürerek, otlayarak ve mavi gökyüzünün altında açık bozkırlarda çoğalarak ilerliyor. Bu günün hakim izlenimi bu: ve bunun sembolü, nereye gidersek gidelim bizi takip eden, tepedeki bir kayadan titrek ve hüznü bir şekilde aşağıya süzülen veya kahverengi bir çoban ya da keçi çobanının sürüsünü müzikle güttüğü gizli bir vadiden yumuşakça yükselen pastoral flütün ince, titrek müziği.

Ne kadar da tuhaf ve kırsal ezgiler bunlar! Kulaklarımıza yabancı ve vahşi geliyorlar; yine de şüphesiz ki, Yakup'un yirmi yıllık verimli Haran sürgününden, zengin kazancı olan koyun, keçi, sığır, eş ve cariyeleriyle, yani kayınpederi Laban ile yaptığı kurnaz pazarlıkların meyvesiyle döndüğünde ve vaat edilmiş topraklara doğru giderken Gilead'dan ihtiyatla geçerken oğulları ve hizmetkarları tarafından çalınan aynı gezgin ezgilerdir bunlar.

Es Salt'ın doğusundaki yaylada, güzel bir at sürüsü, kısraklar ve taylar görüyoruz. Biraz daha ileride, bir eşek sürüsünün su içtiği çamurlu bir gölet veya su deposuna geliyoruz. Gevşek taşlarla dolu dik ve kıvrımlı bir yol, bizi çimenli, oval bir ovaya, sekiz veya on mil uzunluğunda ve beş veya altı mil genişliğinde, beş ila sekiz yüz fit yüksekliğinde çıplak tepelerle çevrili büyük bir yeşil kaseye indiriyor. Bunun, El Buchaia veya Bekaa'nın verimli havzası olduğunu tahmin ediyoruz.

Bedevi çiftçiler zengin, kırmızı toprağı sürüyorlar. Siyah çadır köyleri çevredeki tepelerin eteklerine gizlenmiş durumda. Geniş ovanın kendisinde insan yerleşimine dair hiçbir işaret yok, sadece elipsin her odak noktasının yakınında, yıkık dökük bir harabe yığını ve yıkık, yalnız bir kule var; orada bir çoban, sarkık kulaklı sürüsüne flüt çalıyor.

Bir yerde, kısa otlarda otlayan bir deve sürüsünün yanından geçiyoruz. Yaşlılar bahar tüy dökme dönemindeler; kalın, keçeleşmiş tüyleri, yırtık pırtık, güve yemiş bir kürkün parçaları gibi büyük pullar halinde dökülüyor. Gençler ise inci grisi yünle kaplı, yumuşak ve neredeyse pamuksu, dört ayaklı dev kaz yavruları gibi. (Genç bir deve için kullanılan kelime ne acaba; devecik mi yoksa deve köyü mü?) Ama genç ve yaşlı develerin çirkinlikte bir aile benzerliği var.

Deve, Allah'ın faydalı hayvanları arasında en hantal ve aptal olanıdır; garip bir zorunluluktur, çölün kambur gemisidir. Arapların şöyle bir hikayesi vardır: "Allah deveyi yaratmayı bitirdiğinde ne dedi? Hiçbir şey söyleyemedi; sadece deveye baktı, güldü ve güldü!"

Fakat gülünç görünümüne rağmen deve kendinden memnun görünüyor; aslında sarkık alt dudağını aşağı indirip burnunu kırıştırdığında yüzünde son derece küçümseyici bir ifade beliriyor ki bu da Arapların onun hakkında başka bir hikaye anlatmasına yol açmıştır: "Deve neden efendisini hor görüyor? Çünkü insan Allah'ın sadece doksan dokuz sıradan ismini biliyor; yüzüncü isim, harika isim, güzel isim ise sadece deveye vahyedilmiş bir sırdır. Bu yüzden deve tüm insan ırkını hor görüyor."

Bu huzurlu ovanın kenarlarında otlayan sığırlar, uzun ve zorlu yolculuklara alışmış gibi küçük ve çeviktir. Hakim renk siyah veya paslı kahverengidir. Belli ki yozlaşmış ve tükenmiş bir soydan geliyorlar. Dışı sığırlar bile tarlayı sürmek için kullanılıyor ve genellikle yanlarına koşulan eşeklerden çok az daha büyük görünüyorlar. Öğle yemeği çadırımız kurulduğunda çimenli tepenin etrafından geliyorlar ve tıpkı Es Salt'taki insanların bize baktığı gibi bize bakıyorlar.

Öğleden sonra geniş vadinin kenarından geçip daha dar bir vadiye iniyoruz; burada meşeler, sakız ağaçları, defneler, balzamlar, fıstıklar ve badem ağaçları yetişiyor. Çimenler gür ve gür, uzun otlar ve sarmaşıklar beliriyor, vadinin dibinde, karışık otların altında akan suyun mırıltısı duyuluyor. Şu anda kamp alanımıza doğru bizi götüren parlak, küçük bir dereyi takip ediyoruz, defalarca geçiyoruz.

Çiçeklerle kaplı dere kenarında, patikanın karşısında, sıra halinde dizilmiş çadırlar var. Birkaç adım aşağıda, kemerli bir çatının altında, yamaçtan bolca su akan bir pınarın bulunduğu, iyi yapılmış bir taş havuz var. Köy halkı (dağda bize yakın bir yerde, ama görüş alanımızın dışında) burada testilerini ve su tulumlarını doldurmaya, sığırlarını ve eşeklerini sulamaya geliyorlar. Öğleden sonra boyunca sürekli gelip gidiyorlar, altımızdaki sığ geçitten geçerek serin ve berrak suyun tadını çıkarıyorlar, tepeler arasında uzanan patikalarda kayboluyorlar.

Bunlar, birkaç saat önce Bedeviler arasında gördüğümüz sürülerden çok farklı sığırlar; iri, güzel, iyi yetiştirilmiş ve iyi beslenmiş hayvanlar, bazıları krem rengi, bazıları kırmızı, bazıları beyaz çizgili. Ve onları yaya veya at üzerinde takip eden bu adamlar, mavi gözlü, açık renk saçlı, geniş yüzlü, uzun, dar tunikler giymiş, bellerinde kemer ve küçük siyah kürklü şapkalar takmış, bazılarının da yüksek çizmeleri olan kavgacı görünümlü tipler—kim bunlar?

Bunlar, 1877 Rus-Türk Savaşı'ndan sonra Çar tarafından Rusya'dan sürülen ve Bulgar vahşetlerinden sonra tekrar sürgün edilen Çerkes göçmenlerinden bazılarıdır ve Türk hükümeti onları Sultan tarafından verilen topraklar üzerinden Doğu Filistin'e yerleştirmiştir. Sanırım kimse bu toprakların kime ait olduğunu tam olarak bilmiyor; ancak Bedeviler yüzyıllardır bu toprakları diledikleri gibi sahiplenip, göçebe sürüleri ve

hayvanları için kullanma alışkanlığına sahiplerdi. Şimdi bu kuzeyli işgalciler en verimli yerleri, en iyi pınarları, yıl boyunca bol sulanan tarlaları ele geçirip ellerinde tutuyorlar.

Bu nedenle Arap, aynı dine mensup olsa bile Çerkes'ten Hristiyan'dan çok daha fazla, neredeyse Türk'ten nefret ettiği kadar nefret eder. Fakat Çerkes kendi başının çaresine bakabilir; cesur ve dayanıklı bir savaşçıdır; ve kaba saba bir şekilde tarım ve hayvancılığın nasıl kazançlı olacağını bilir.

Gerçekten de, bu Gilead Diyarı, eğer çalışkan, zeki ve iyi bir yönetime sahip olsalardı, bugünkü nüfusun yirmi katı kadar insanın refah içinde yaşayabileceği bir bölgedir. Gad ve Ruben kabileleri ile Manasse kabilesinin yarısının Kenan yolunda, "Jazer ve Gilead diyarlarını görünce, işte orası sığır otlatmak için uygun bir yerdi" (Sayılar 32) ve bu diyara aşık olup Musa'dan miraslarını Ürdün'ün batısında değil, orada almalarını istemeleri hiç de şaşırtıcı değil. Yeşu'ya Kenanlıları fethetmesinde yardım ettikten sonra nehri tekrar geçip, Yahude'den hatta Samarya'dan bile çok daha güzel ve verimli olan bu yüksek bölgeye yerleşmeleri de hiç şaşırtıcı değil.

Yetenekli İngiliz gezgin ve mistik Laurence Oliphant, 1880 yılında burada, Yahudilerin Filistin'e geri dönüşünün başlangıcı için mükemmel planını kurmayı önerdi. Kuzeyde Yabbok deresi'nden güneyde Arnon deresi'ne, batıda Ürdün Vadisi'nden doğuda Arap çölüne uzanan bir bölge; Hayfa'daki denizden yukarı, Şam'dan aşağı ve güneye Akabe Körfezi'ne ve Süveyş Kanalı üzerinden İsmailiye'ye uzanan demiryolları; Osmanlı İmparatorluğu tarafından garanti altına alınan ve korunan yerel özerk bir hükümet; Londra, Paris, Berlin ve Viyana'daki Yahudi bankacılar tarafından sağlanan yeterli sermaye; ve ezildikleri tüm ülkelerden toplanan İsrail'den sürgünler, barış ve bolluk içinde birlikte yaşayacak, koyun ve sığır yetiştirecek, meyve ve tahıl yetiştirecek, şarap ve zeytinyağı sıkacak ve dünyaya Gilead'ın şifasını sunacaklardı—işte Oliphant'ın güzel hayali buydu.

Ama bu gerçekleşmedi; çünkü Rusya bunu beğenmedi, Türkiye bundan korktu, Avrupa'nın geri kalanı da bunu önemsemedi ve belki de Yahudilerin kendileri de genel olarak buna hevesli değildi. Belki de çoğunluğu bulundukları yerde kalmayı tercih ederdi. Belki de Filistin'e ve sade bir hayata duydukları özlem o kadar güçlü değildi.

Ama itiraf etmeliyim ki, kızıl güneş yavaşça Pennel tepelerine doğru batarken ve biz akşamın kızılığında, küçük deremizin döküldüğü vahşi vadinin kenarında yürüyüşe çıkıp Jabbok Deresi'nin derin, görkemli vadisine bakarken, aklımızda bunlar yoktu.

İşte, heliotrop gölgesinin büyük uçurumunun öte tarafında, meşe ağaçlarıyla kaplı uzun ve heybetli Cebel Ajlûn dağı uzanıyordu. Dünyanın en trajik savaşlarından biri, işte o ormanlık dağın yamaçlarında yaşanmıştı. Çünkü Absalom'un ordusu, babası Davud'un ordusuyla karşılaşmak üzere

oraya çıkmıştı. "Savaş bütün ÷lkeye yayılmıştı ve o gün orman, kılıçtan daha çok insanı yutmuştu." İşte orada genç Absalom, katırına binmiş öfkeyle ilerliyordu, "katır büyük bir meşenin kalın dallarının altına girdi ve başı meşeye takıldı ve gök ile yer arasında asılı kaldı." Ve bir adam gelip Davud'un ordusunun komutanı Yoab'a, "İşte Absalom'u bir meşenin ortasında asılı gördüm" dedi. Bunun üzerine Yoab aceleyle yola koyuldu; "Ve eline üç ok aldı ve henüz diri diri olan Absalom'un kalbine, meşe ağacının ortasında sapladı." Bu haber Davut'a ulaştığında, Mahanaim şehrinin kapısında oturuyordu; kapının üzerindeki odaya çıktı ve acı acı ağlayarak, "Keşke senin için ölmüş olsaydım, ey Absalom, oğlum!" diye haykırdı. (II Samuel xviii)

Böyle bir hikâyeyi hatırlamak, insanın doğanın yüzüne dokunduğı acıyı hissetmek demektir. Ama baktığımız manzaraya ait daha mistik, daha güzel bir hikâye daha var. Mor vadide, pürüzsüz çayırların güzelce yayıldığı ve küçük nehrin zakkum çalılıklarının arasından kıvrılarak parıldadığı yerde, o parıldayan derenin bir yerinde, Yakup'un karılarını, çocuklarını, hizmetkârlarını ve hayvanlarını karanlıkta suyun karşısına gönderdiği ve bütün gece orada yalnız kaldığı yer vardır; çünkü "gün ağarana kadar bir adam onunla güreşti."

Gece yarısı ataerkil liderin çekıştiğı ve "Beni kutsamadıkça seni bırakmayacağım" diye haykırdığı bu "adam" kimdi? Ertesi gün Yakup, yirmi yıl önce haksızlık ettiği ve alt ettiği, ondan miras kutsamasını çaldığı güçlü ve acımasız kardeşi Esau ile karşılaşacaktı. Yakup'u Yabbok Deresi kıyısında yalnız bir mücadele gecesine iten şey bu korkunç karşılaşmanın beklentisi miydi? Şafak vakti "Tanrı'yı yüz yüze gördüm ve hayatım kurtuldu" demesine neden olan şey kardeşiyle barışma vaadi miydi? Sabahki karşılaşmada kardeşinin beklenmedik dostluğu ve nezaketi mi Yakup'un "Yüzünü Tanrı'nın yüzünü görür gibi gördüm ve benden hoşnut oldun" diye haykırmasına ilham verdi?

Evet, eski öykünün Doğı imgeleriyle anlattığı şey tam olarak budur . Gece yarısı güreşi, insan düşmanlığının ve çekışmesinin baskısıdır. Sabahın huzuru ise insanlığın bağışlayıcılığının ve sevgisinin güvencesidir. İnsan iyiliğinin yüzünde gör÷len Tanrı'nın yüzü, Brook Jabbok'un gün doğumu vizyonudur.

Er Rumman'ın mırıldanan deresinin kenarındaki çadırlarımızda uykuya dalarken aklımızdan geçenler bunlar. Ertesi sabah erkenden, kayalıklar, teraslar ve çimenli yamaçlardan aşağıya, Yabbok Vadisi'ne doğru iniyoruz. Altmış mil uzunluğundaki bu vadi, Moab dağının kenarından başlayıp Gilead ve Ajlûn arasında doğuya, kuzeye, batıya, güneybatıya doğru kıvrılarak Ürdün Vadisi'ne açılıyor.

İşte o meşhur küçük nehir, hızlı akan, şarkı söyleyen gri-mavi bir su akıntısı—Arapların "mavi nehir" dediği Nahr ez-Zerka—kenarlarını saran söğüt, karaçam ve zakkum çalılıkları arasında neşeyle çağlayıp dönüyor. Geçit oldukça derin, çünkü bahar seli başlamış; ama atlarımız neşeyle sudan geçiyor, etraflarına güneş ışığında parıldayan su damlacıkları saçıyorlar.

Bir zamanlar bir adamın Tanrı ile buluştuğu dere burası mıydı? Evet, ve daha birçok dere kenarında da.

III

GERASA HARABELERİ

Şimdi Büyük İskender'in fetihlerinden sonra Filistin'in doğu sınırında kurulan Yunan şehirleri olan Dekapolis bölgesine geliyoruz .

Şüphesiz ki, doğudan çölü aşarak Ürdün Vadisi'ne ve oradan da Esdraelon Ovası'na, Akdeniz'e, Yunanistan ve İtalya'ya uzanan büyük yollar üzerinde yer alan ticaret şehirleriydiler. Zenginlikleri, Haşmoni hanedanından Yahudi prenslerini onları fethetmeye ve yağmalamaya teşvik etti; ancak Romalı general Pompey, MÖ 65'te sivil özgürlüklerini geri verdi ve yeniden inşa edilmelerini ve güçlendirilmelerini sağladı . Hristiyanlık çağının başlangıcında, tekrar zengin ve müreffeh hale geldiler ve Roma İmparatorluğu'nun koruması ve egemenliği altında, belirli toplumsal ve yerel yönetim haklarına sahip on belediyeden oluşan bir birlik kuruldu.

Başlangıçta karşılıklı savunma ve ticaretlerini geliştirmek amacıyla bu konfederasyonu oluşturan on şehir şunlardı: Scythopolis, Hippos, Şam, Gadara, Raphana, Kanatha, Pella, Dion, Philadelphia ve Gerasa. Paraları Sezar'ın resmiyle damgalanmıştı. Askerleri İmparatorluk kartallarını takip ediyordu. Gelenekleri, sanatları ve edebiyatları Yunan'dı. Ancak güçleri ve yeni refahları Roma'ya aitti.

Burada, Yabbok Vadisi'nden yukarı doğru tırmandığımız bu dar vadide, Romalıların varlığının izlerini, döşeli bir askeri yolun ve bir su kemerinin parçalarında buluyoruz. Şimdi kayalık bir tepeyi aşıp Jerash'ın geniş, sığ havzasına bakıyoruz. Etrafını hafif eğimli, kayalık tepeler çevreliyor; ortasından ağaçlarla çevrili kıyıları olan bir dere akıyor; karşımızda bir şelale parıldıyor; vadinin ortasında, derenin batı kıyısında, yuvarlak

tepelerden oluşan bir kümede, antik Gerasa şehrinin muazzam, inanılmaz, eksiksiz kalıntıları yayılmış durumda.

İssız çölün ortasında bir rüya gibi yükseliyorlar; sütunlar, kemerler, tonozlar, amfiteatrlar ve tapınaklar, sanki bir büyüyle aniden çıplak ve yalnız manzarada beliriyorlar.

Bu ihtişam ve kalıcılık anıtları, sadeliğin ve geçiciliğin ülkesi olan, göçebe çobanların ve sürücülerin diyarı olan, kara çadırların imparatorluğu olan, yüzyıllardır pastoral flütün büyüğü altında uyuyan bu kadim bölgeye nasıl geldi? Çölün sınırındaki bu gururlu ve güçlü şehri, isyancı ve haydut kabilelerin dizginlenemez, çalkantılı selleri arasında yüzyıllarca ayakta tutan, güçlü, görkemli ve yankılı, pirinç trompetlerin ve şavmların, gümüş arp ve zillerin müziği olan başka türden büyümlü müzik neydi?

"Yunanistan'ın ihtişamı"

"Ve Roma'nın o ihtişamı?"

Hangi ani anlaşmazlık ve felaket fırtınası her şeyi yeniden sarstı, ihtişam ve gücün bağlarını gevşetti, güzellik ve lüksün giysilerini sıyırdı, canlı neşenin güzel bedenini eritti ve bu ölü ihtişam iskeletini ıssız toprağa yayılmış halde bıraktı?

Bu gizemleri kim çözebilir? Her şey açıklanamaz, inanılmaz; bir rüyanın rüyasının hayaleti gibi; yine de işte burada, yeşil tepelerle çevrili, öğlenin berrak ışııyla yıkanmış, derenin doğu kıyısında kirli, gürültülü küçük bir Arap ve Çerkes köyüyle komşu ve Gerasa Altın Kilisesi'nin oyma sütunları arasında ve kırık kemerlerinin altında gerçek keçiler ve zayıf, siyah sığırlar otluyor.

Haydi, yıkık şehre doğru çıkalım.

Üç kapısı ve yüksek Korint sütunlarıyla bu zafer takı, şehir surlarının dışında yer almaktadır: İmparatorluk gururunun ifadesinden başka bir işlevi veya anlamı olmayan bir yapıdır: Romalı fatihler, vasal şehirlerine bu şekilde yaklaşır ve şehri bu şekilde süslerler.

Kemerin arkasında, yaklaşık bin metre uzaklıktaki güney kapısına uzanan geniş, taş döşeli bir yol bulunmaktadır. Yolun kenarında, kemer ile kapı arasında, ilginç iki yapı yer almaktadır. Birincisi, 225 metre uzunluğunda ve 90 metre genişliğinde büyük bir taş havuzdur. Bu, komşu dereden borularla suyla doldurulan Naumachia'dır; böylece Yunanlılar, özünde her zaman denizci bir halk oldukları için, çölde taklit deniz savaşları ve yelken yarışları düzenleyebilmektedirler. Havuzun ötesinde, vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör dövüşleri için dört sıra taş oturma yeri ve oval bir arenaya sahip bir Sirk bulunmaktadır.

Şehir surları neredeyse tamamen yok olmuş ve Güney Kapısı harabe halindedir. İçeri girip sola döndüğümüzde, küçük bir tepeye çıkıyoruz ve

(belki de Artemis'e adanmış) Tapınağı ve hemen yanında büyük Güney Tiyatrosunu buluyoruz. Yarım daire şeklindeki taş sıralarda neredeyse hiç boşluk yok; otuz iki sıra koltuk, kat kat yükseliyor ve daha geniş bir sıra "locası" veya oturma yeriyle üst ve alt bölümlere ayrılıyor; bu localar zengin bir şekilde oyulmuş ve şüphesiz şehrin ileri gelenleri ve önemli kişiler için ayrılmış. Yüz metreden fazla genişliğe sahip sahne, Korint sütunları ve süslü nişlerle bezenmiş düz bir duvarla destekleniyor. Tiyatro tam kuzeye bakıyor; ve burada oturan seyirci, oyun onu yorarsa, gözlerini kaldırıp sahne önünden Gerasa'nın uzunluğu ve genişliğine bakabilir.

"Ama o, şehrin her tarafına baktı,
Geniş ve yaygın bir şekilde,
Tapınaklarla süslü bütün dağlar, bütün orman açıklıkları...
Sütunlu geçitler,
Bütün setler, köprüler, su kemerleri ve sonra,
Bütün erkekler!"

Bu tiyatronun kuzeyindeki çukurda Forum, ya da Pazar Yeri, ya da Hipodrom var; tam olarak ne olduğunu bilmiyorum ama İyonik sütunlardan oluşan muhteşem oval bir yapı, uzunluğu 100 metreyi aşan ve genişliği 75 metre olan açık bir alanı çevreliyor; burada Gerasenliler diledikleri gibi pazarlık yapabilir, tartışabilir veya bahis oynayabilirler.

Forum'dan Kuzey Kapısı'na kadar uzanan ana cadde, yarım milden uzun olup, yirmi ila otuz fit yüksekliğinde, düz gövdeli ve akantus başlıklı çift sıra sütunlarla çevrilidir. Çapraz sokakların kesişiminde kubbeli tetrapilonlar ve heykeller için kaideler bulunur. Yolun kaldırımı, at arabası tekerlekleri tarafından oluklara dönüştürülmüştür. Sütunların arkasındaki kemerlerin altında yayalar için kaldırımlar uzanır. Ana caddeden sağa döndüğünüzde, sıcak ve soğuk suyla donatılmış, mermer ve mozaiklerle süslenmiş, saray gibi devasa bir bina olan Hamamlar'a ulaşırsınız. Solda, zengin bir şekilde dekore edilmiş cephesi ve akan su çeşmesiyle Tribuna bulunur. Birkaç metre daha kuzeyde Büyük Tapınağın Propylæum'u yer alır; Sütunlar, çelenkler ve deniz kabuğu nişleriyle süslenmiş muhteşem bir giriş kapısı, tapınak alanına çıkan geniş bir merdivene açılıyor; bu alan, Madison Square Garden'ın neredeyse iki katı büyüklüğünde, iki yüz altmış sütunla çevrili ve çevredeki şehrin seviyesinin çok üzerinde yükselen bir teras.

Güneş Tapınağı, bu terasın batı ucunda, şafağa doğru yükseliyor. Kırk beş fit yüksekliğinde ve beş fit çapındaki, zengin Korint başlıklarına sahip devasa revak sütunları, bin yıllık güneş ışığıyla doymuş gibi görünen pembe-sarı kireç taşından yapılmıştır. Bunların arkasında, tanrı heykelinin bulunduğu tonozlu apsisi ve rahiplerin giriş çıkışları için arka duvarda gizli merdivenleri ve geçitleri olan, ayrıca doğu tepeleri üzerinde güneşin doğuşunu ilk selamlamak için çatıya çıkış imkanı sağlayan Cella veya iç kutsal alanın duvarları yer almaktadır.

Örtümüzü revakın iki sütunu arasına sererek öğle vakti ziyafetini kutluyoruz ve şehrin yıkılmış ihtişamına bakarak geçmişî yeniden inşa etmeye çalışıyoruz.

Ruins of Jerash, Looking West.
Propylæum and Temple terrace.

Jerash harabeleri,

batıya bakış. Propilæum ve tapınak terası.

Bu tapınaklar, saraylar ve tiyatrolar, İsa'dan sonra ikinci yüzyılın sonlarında, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius dönemlerinde yükseliyordu. Bunlar, Suriye'deki Greko-Romen uygarlığının altın çağlarıydı; o zamanlar Sütunlu Yol boyunca dükkanlar zengin mallarla doluydu, Forum dünyaca ünlü hatiplerin ve öğretmenlerin seslerini dinliyordu ve gururlu lordlar ve leydiler, minyatür kadirgaların sahte savaşlarını izlemek için Naumachia'da toplanıyordu. Biraz sonra yeni din Hristiyanlık burada kök saldı (bakın, aşağıda güneyde bir Hristiyan kilisesinin yıkıntıları ve büyük bir bazilikanın temeli var) ve beşinci yüzyıla gelindiğinde pagan ibadeti yok olmaya başlamıştı ve Gerasa Piskoposu Kalkedon Konsili'nde yer alıyordu. Gerasenler artık Stoacılık, Epikürcülük ve Yeni Platonculuğun karşılaştırmalı üstünlükleriyle ya da kendi Ariston ve Kerykos'larının Meleager, Menippus ve Gadaralı Theodorus'a karşı edebi şöhretleriyle ilgilenmiyorlardı. Şimdi Homoiousia ve Homoöusia hakkındaki tartışmalarla, Eutychianlar ve Nestorianlar arasındaki rekabetle, İskenderiyeli Dioscurus ve Cyruslu Theodore gibi azizlerin çelişkili, hatta çatışmacı iddialarıyla meşguldüler. Ancak ticaret canlılığını koruyordu ve şehir her zamanki gibi zengin ve gururluydu. Yedinci yüzyılda bir Arap tarihçi onu Filistin'in büyük şehirleri arasında saydı ve bir şair verimli topraklarını ve bol su kaynaklarını övdü.

Peki sonra ne oldu? Deprem, salgın hastalık, yangın, yağma, yıkım—kim bilir? On üçüncü yüzyıldan kalma bir Müslüman yazar, şehri sadece "büyük bir harabe şehri" olarak anıyor; ve öylece, 1806'da bir Alman gezgin ziyaret edene kadar ıssız ve unutulmuş halde kaldı; ve bugün de, yeşil vadisinin ortasında, akan derenin kenarında, tüm konutları ve surları yıkılmış ve yok olmuş halde duruyor; geriye sadece tapınaklarının, tiyatrolarının, sütunlu geçitlerinin ve zafer takının kalıntıları kalmış ve bize eski günlerde ne kadar cesur, zengin ve neşeli olduğunu anlatıyor.

İnanıyor musunuz? Size gerçek ya da mümkün gibi geliyor mu? Yukarıdaki şu uzun sütuna bakın. Yabani kekiklerin köklerini derzlerin arasına nasıl soktuğunu ve "duvardan fışkıran hyssop" gibi nasıl sarktığını görün. Havanın en üstteki tamburda nasıl derin delikler ve çatlaklar açtığını ve serçelerin oraya nasıl yuva yaptığını görün. Sırtınızı sütuna yaslayın; "rüzgarla sallanan bir kamış" gibi titreştiğini hissedin; o kocaman akantus yapraklarından oluşan başlığın yavaşça ileri geri sallanışını ve sapında "tarla çiçeği gibi" titremesini izleyin.

Öğleden sonra ve ertesi sabahın tamamını harabelerde dolaşarak, fotoğraf çekerek, yazıtları çözerek, şehri gözlemlemek için yeni bakış açıları keşfederek geçirdik. Dereyi geçen eski Roma köprüsünün kemerine oturup, bahçeler ve meyve bahçeleriyle dolu vadiye baktık; uzun kavaklar esintide titredi; şeftaliler, erikler ve kirazlar çiçek açmıştı; bademler açık yeşil yapraklarla kaplıydı; incirler yemyeşil sürgünlerini vermişti; narlar kızıl genç yapraklarla örtülüydü. Şehrin üzerindeki tepeden fışkıran ve şehre su sağlayan güzel pınarı görmek için yukarı çıktık. Sonra tekrar geri dönüp, büyümüş insanlar gibi, devrilmiş taş yığınları, kırık sütun başlıkları ve güneş ışınlarıyla ıslanmış uzun, pembe sütunlar arasında amaçsızca ve hayal kurarak dolaştık.

Jerash Arapları soyguncu ve gaspçı olarak kötü bir üne sahipler; ve doğrusu, cesur, yakışıklı esmer yüzleri ve gizemli koyu gözleriyle oldukça tehlikeli görünümlü bir grup adamdırlar. Ama onlara hiçbir vergi ödemediğimiz halde, bize sataşmıyorlar. Bize, yıkılmış taşlar arasında aylak aylak dolaşan ve kazı yapmaya bile kalkışmayan zararsız aptallar olarak, küçümseyici bir acıma duygusuyla bakıyor gibiler.

Kampımız, Güney Kapısı'nın yanındaki binadan daha küçük ama iki üç bin kişilik bir seyirci kapasitesine sahip olan Kuzey Tiyatrosu'nun avlusunda bulunuyor. Yarım daire şeklindeki oturma düzeni hâlâ bozulmamış; sahnenin düzeni, merdivenler, binanın girişleri kolayca izlenebiliyor.

Bu iki tiyatronun insanlarla dolup taşıdığı zamanlarda şehirde neşeli günler yaşanmıştı. Burada Plautus'un, Terence'in, Aristophanes'in veya

Menander'in hangi komedileri; Seneca'nın veya "Pleias" olarak adlandırılan İskenderiyeli yedi oyun yazarının hangi trajedileri sahnelenmişti?

Soluk, berrak yıldız ışığında o yüksek sıralardaki koltuklara bakın. Orada oturan gölgeli figürler göremiyor musunuz, hayalet kahkahalarının hafif fısıltısını duyamıyor musunuz, alkışların ince dalgalanmasını duyamıyor musunuz? Hangi zekâ parıltısı onları eğlendiriyor, hangi asilce trajik söz veya eylem onları alkışlamaya sevk ediyor? Sahne onlara kendi hayatlarının hangi sorununu, kendi kalplerinin hangi yansımasını gösteriyor? Bunu asla bilemeyeceğiz. Gerasa'daki oyun sona erdi.

HARABELER ARASINDA BİR MEZMUR

Kertenkele kayanın üzerinde dinlenirken ben de harabelerin arasında oturuyordum;

İnsanın gururu ise gecenin bir rüyası gibiydi.

İşte, şehrin efendileri karanlığın içinde kayboldular;

Kadim vahşi doğa, onların tüm çalışmalarını yuttu.

Şehirden geriye sadece bir yığın enkaz kaldı;

Vahşi bir hayvanın parçaladığı bir leşin kemikleri.

İşte çöl, insanın yerleşim yerlerini açlıkla bekliyor;

Şüphesiz ki yıkımın dalgası onun emeğinin üzerine geri dönecektir.

O'nun büyük acılarla kaldırdığı her şey bir anda yerle bir oldu;

Onun şanlı günlerinin hatırası kumların altında gömülü kaldı.

[sayfa 190] Sonra bir ses şöyle dedi: Harabelere tekrar bakın;

Bu kırık kemerler nesiller boyu insanlara inşa etmeyi öğretti.

Üstelik bu şehrin adı hatırlanacaktır;

Burada yoksul bir adam, asla unutulmayacak bir söz söyledi.

Bu, çölden daha güçlü olan ihtişamdır;

Çünkü Tanrı, insanın düşüncesine ebediyet vermiştir.

SAMARYA DAĞLARI

BEN

JORDAN FERRY

aşağıya baktığınızda , Musa'nın Pisgah Dağı'na tırmanıp asla giremeyeceği Vaat Edilmiş Topraklar'a baktığında gördüğü şeyi görürsünüz.

"Keşke Musa'nın durduğu yere çıkabilsek,"

Ve manzarayı uzaktan izleyin,

Ne Ürdün nehrinin akıntısı, ne de ölümün soğuk seli,

"Bizi kıyıdan korkutmalılar."

Pisgah muhtemelen şu anda durduğumuz yerden birkaç mil güneydeydi, ancak manzaranın ana özellikleri aynı. Batıya doğru dik bir şekilde inen, ilkbaharın zümrüt yeşili elbisesine bürünmüş bu geniş dağ sıraları; ayaklarımızın altında, dört bin fit aşağıda, gri ve sarı tonlarında devasa bir çukur olan bu engin körfez, içinden Ürdün ormanının koyu yeşil şeridi, birkaç gümüşü su parıltısıyla bezenmiş halde, Ölü Deniz'in mavi havzasına doğru kıvrılıyor; Karşı kıyıda yükselen o yaralı ve buruşuk tepeler, Quarantana'nın düğümlü alını, Sartoba'nın sivri konisi, uzaktaki Mizpeh zirvesi, Yahudiye, Samarya ve Celile zirvelerinin uzun sırası, Zeytin Dağı, Ebal, Gerizim, Gilboa ve Tabor, kuzeye doğru uzanarak, aralarında verimli vadilerin ve ötesinde zengin ovaların vaadiyle giderek daha da güzelleşiyor ve sonunda Celile Gölü çevresindeki yaylaların masmavi belirsizliğine karışıyordu.

Bakıp yolculuk ettiğimiz o ülke, unutulmuş Yunan ve Roma ihtişamının hüküm sürdüğü, uykudan uyananlar gibi geri döndüğümüz bu bölgeden neden bize çok daha tanıdık ve gerçek, gerçek dünyanın çok daha fazla bir parçası gibi geliyor? Jerash'ın yıkık ihtişamı bir rüya gibi arkamızda kayboluyor. Kutsal Kitap'ın muhteşem öyküsüyle zihnimize işlenmiş anılar ve çağrışımlarla dolu Samarya ve Celile, bizi gerçekliğin ikna edici dokunuşuyla kendilerine çekiyor. Kutsal Topraklara karşı hislerimiz ile antik dünyanın diğer bölgelerine karşı hislerimiz arasındaki bu garip farkı fark etsek bile, bunun tamamen doğru olmadığını biliyoruz.

Gerasa, tıpkı Şekem, Yezreel veya Sikar gibi, Tanrı'nın büyük dünyasının gerçek bir parçasıydı. O'nun gözünün önündeydi ve orada yaşayan insan ruhlarını mutlaka gözetmiş olmalıydı. Onlarla ilgilenmiş, onları korumuş ve adil olanları haksız olanlardan, sevgi çocuklarını nefret çocuklarından ayırarak, tıpkı Ürdün'ün öte yakasındaki insanlarla yaptığı gibi, tıpkı bugün her yerdeki tüm insanlarla yaptığı gibi, onları adaletle yargılamış olmalıydı. Eğer tüm insanlığın Babası ve Rabbi olan bir Tanrı'ya iman bir şey ifade ediyorsa, o da şudur: tüm dünya için eşit ilgi, eşit adalet, eşit merhamet. Gerasa insanlar tarafından unutuldu, ama Tanrı onu asla unutmadı.

Peki, fark nedir? İşte bu kadar: Ürdün ile deniz arasındaki o küçük topraklarda, Dekapolis'in savaşlarından, ihtişamından, zenginliğinden ve kültüründen daha kalıcı bir öneme sahip olaylar yaşandı. Orada, iyilik ve kötülüğün ebedi meselelerinin açıkça ortaya çıktığı çatışmalar yaşandı. Orada, insanın ruhani hayatı için kalıcı bir değere sahip fikirler geliştirildi. Orada, sonraki nesillerin yol gösterici yıldızları haline gelen vahiyler verildi. İşte bu yüzden İncil'deki o ülke bize daha gerçek geliyor: çünkü tarihi daha anlamlı, çünkü ilahi ilhamla ilham edilmiş ve inancımız ve umudumuz için bir anlam taşıyor.

Buna katılıyor musunuz? Bilmiyorum. Ama en azından bu muhteşem sabahta, Cebel Oşa'nın tepelerinden aşağı inerken bizimle birlikte olsaydınız, manzaranın canlı güzelliğini, ezici ihtişamını hissederdiniz. Etrafımızda esen ve bizi derin nefes almaya davet eden hayat yenileyici havaya, kayalar arasında açan çiçeklerin saf sabah yüzlerine, dik yamaçlardan aşağı inerken ipeksi otların hafifçe dalgalanmasına sevinirdiniz.

Yanımızda, beyaz cübbesini beline kadar bağlamış, kahverengi bacaklarını açıkta bırakmış, on sekiz yaşlarında, yakışıklı bir genç Gileadlı koşuyor. Başlığı, kırsal bir taç gibi, deve tüyünden yapılmış siyah '*agâl*' ile çevrili. Sırtında uzun bir tüfek asılı; kemerinde pirinç kılıflı, kötü görünümlü kavisli bir bıçak var; gümüş barutluk ve deri mermi kesesi belinde asılı. Özgür ve asil bir adımla ilerliyor ya da bir ceylan gibi kayadan kayaya hafifçe atlıyor.

Hikayesi kısa ve basittir, eğer doğruysa. Küçük kardeşi, Gilead meralarındaki aile çadırından kaçarak geniş dünyada şansını aramaya koyulmuştur. Şimdi ise bu büyük kardeş, isyankar oğlunu aramak için Nablûs'ta, Yafa'da, Kudüs'te yola çıkmıştır; Allah bilir bu arayış nereye kadar uzanır! Ancak Ürdün Vadisi'ni tek başına geçerse soygunculardan korkuyor. Bizimle birlikte gelip, yüce korumamız altında tehlikeli geçişi yapabilir mi? Evet, elbette, Esau'nun esmer oğlu; ve kardeşinin peşinden mi koştuğunu yoksa kendin mi kaçtığını fazla sorgulamayacağız.

Nehir yatağı boyunca binlerce soyguncu gizlenmiş olabilir, ama biz hiçbirini göremiyoruz. Vadi, sıcak ve bomboş. Önümüzdeki patikadan

sinsice geçen akal bile, belirgin bir yorgunluk içinde kamburlaşmış ve kuyruğunu sürüklüyor. Sarkık, kırmızı dili bir sıkıntı işareti. Böyle bir iklimde insandan ya da hayvandan hiçbir şey beklemezsiniz. Hayat yozlaşır, kurur, boğulur; ve göz kamaştırıcı açık alanlarda görünmez bir kasvetli delilik gizlenir.

Eski zamanlarda İsrailoğulları için büyük önem taşıyan ve sıklıkla yanlış anlaşılan bir olayın yaşandığı, Adamah adı verilen nehir geçiş yerine geliyoruz. Ürdün' geçmek için ilk fırsatı bekleyerek, Eriha'nın karşısında, bu noktadan yaklaşık otuz mil aşağıda, doğu yakasında kamp kurmuşlardı. Kayıtlara göre, "yukarıdan gelen sular durdu ve Adamah'ta, çok uzakta bir yığın halinde birikti... ve halk Eriha'nın tam karşısından karşıya geçti." (Yeşu 3:14-16)

Nehrin üzerinde yükselen bu büyük kil yığınlarına bakın, İsrail'in Kenan'a kuru bir yol açmasının nedenini anlayacaksınız. Bu büyük kil kütlelerinden biri aşındı, kaydı ve nehrin üzerine düştü, suları geçici bir doğal barajın arkasında biriktirdi ve alt akıntının su kaynağını kesti. Nehrin bu engeli aşması veya etrafından dolaşması üç veya dört gün sürmüş olabilir ve bu süre zarfında herkes ayaklarını ıslatmadan Eriha'ya kadar yryebilirdi. Kanada'da Ürdün kadar büyük bir somon nehrinde de tam olarak aynı şeyin olduğunu gördüm.

Nehir bu yerde daha açık ve altı köşeli, ilginç bir feribot var; altı kadar çıplak bacaklı Arap tarafından halatlarla ileri geri çekiliyor. Eğer burası bir Yeni İngiltere nehri olsaydı, pratik Batılı zihniyet, her iki tarafında düz bir tahta bulunan uzun bir tekne inşa eder ve tek bir halata iki tekerlek takardı. O zaman feribotunun yapması gereken tek şey, teknesinin kıcını akıntıya doğru bir açıyla aşağı doğru sallamak olurdu ve hızlı akıntı onu istediğı gibi bir taraftan diğerine iterdi. Ama bu Doğulular, şüphesiz, yüzyıllardır feribotlarını kendi yöntemleriyle işletiyorlar; ve biz onların zahmetli tembelliğine yeni fikirlerle müdahale etmeye kim oluyoruz ki? Bizi, hayvanlarımız ve eşyalarımızla birlikte, birkaç grup halinde, halatları çok çekiştirerek, bağırarak ve şarkı söyleyerek güvenli bir şekilde karşıya geçirmeleri yeterli.

Ürdün Nehri kıyısında öğle yemeğimizi yiyebileceğimiz hoş bir yer aradık ama boşuna. Büyük ağaçlar ayaklarını nehre sokmuş, kk çalılıklar ise bodur ve dikenliydi. Sonunda sarı derenin üzerindeki dik bir yamaçta kk bir gölge bulduk ve termometre 110 dereceyi gösterirken, a sinekler ve sivrisinekler etrafımızda vızıldarken, olabildiğince rahat ettik.

Öğleden sonra erken saatlerde, güneşe meydan okuyarak nehir yatağından batıdaki açık ovaya doğru at sürmeye karar verdik. Burada, Celile Gölü ve Merom Sularının ötesinde, doksan mil uzakta, kuzey ufkunda

bir bulut gibi asılı duran, parıldayan kar örtüsüyle kaplı Hermon Dağı'nın ilk net manzarasını gördük; uzaklık, serinlik ve ihtişam dolu bir görüntü.

Wâdi Fârah'tan inen gür akarsuların suladığı tarlalar, buğday ve arpa ile yeşile bürünmüş. Yolumuz boyunca balzam ağaçları ve dikenli hünnaplar var; altlarından geçerken dallarından tatlı, tatsız meyvelerini koparıyoruz. Ovada sığır sürüleri otluyor ve dağların eteğinde uzun sıralar halinde siyah Bedevi çadırları uzanıyor. Pembe çiçeklerinin büyük, yumuşak alevleriyle parıldayan zakkumların koyu, ışıltılı yaprakları arasında gizlenmiş, mırıldanan bir düzine su yolunu geçiyoruz.

Sultanın mülkü olan bu Jiftlîk'i gözetleyen tepedeki Serâi'de, bazı Türk askerleri sefere çıkmak için atlarını eyerliyor; belki vergi toplamak ya da soyguncuları kovalamak için. Köylüler, mısır tarlalarının arasındaki patikalardan kulübelere dönüyorlar. Geçici Bedevi köylerinden kamp ateşlerinin sıraları parlamaya başlıyor. Beyaz çadırlarımız, alçak sesli bir derenin kenarında, çiçekli bir çayırdaki kurulmuş ve uykuya dalarken gece havası, kurbağaların sayısız, tiz " *brek -ek-ek-coăx-coăx*" *sesleriyle titiyor*.

II

EFRAM DAĞI VE YAKUP KUYUSU

Samarya dağlık bir bölgedir, ancak Yahudeya'dan ayıran karakteristik özellikleri, tepeler arasındaki açık geçitlerden kolayca ulaşılabilmesi ve aralarındaki geniş vadilerin ve düzlüklerin verimliliğidir. İsrail Krallığı, kısa süren refah döneminde, Yahuda Krallığı'ndan daha zengin, daha lüks ve daha zayıftı. Şair İşaya , "Efraim sarhoşlarının gurur tacı" ve "verimli vadinin başındaki görkemli güzelliğinin solan çiçeği"nden bahsederken kuzey krallığının ana temasını dile getirmiştir (İşaya 28:1-6).

İyi işlenmiş Fara Vadisi'nin açık ama dolambaçlı yolundan ayrılıp, Şekem'e doğru daha kısa ve dik bir yoldan, derin ve dar bir dağ geçidinden geçerek ilerliyoruz. Gün sıcak ve puslu, çünkü Şerkiye rüzgarı çölden Ürdün Vadisi boyunca esiyor: Yehova'nın halkına duyduğu hoşnutsuzluğun nefesi, "halkımın kızına doğru çölün yüksek yerlerinden esen kuru bir rüzgâr, ne yelpazelemek ne de temizlemek için."

Bazen kaya duvarları o kadar birbirine yaklaşıyor ki, en fazla üç metre genişliğinde bir geçitten kıvrılarak ilerlemek zorunda kalıyoruz. Hava fırın

gibi kuru. Atlarımız yorgun bir şekilde taşlı galeriden ve engebeli merdivenlerden yukarı tırmanıyor. Grubumuzdan biri kavurucu sıcaktan bayılıp atından düşüyor. Ama neyse ki kemikleri kırılmamış; büyük bir kayanın gölgesinde yarım saatlik bir dinlenme onu kendine getiriyor ve yolumuza devam ediyoruz.

Muhteşem çiçekler, taşların arasında tutunabilecekleri her yerde açıyor. Ara sıra, siklamenler ve pembe hatmi çiçekleriyle dolu küçük, ıssız bir yan vadinin ağzından geçiyoruz. Kartal Kayası'nın devasa, karanlık yamaçlarının altından -Ben Nevis kadar çıplak ve engebeli- ipeksi tahıl tarlalarının geniş bir alanda hışırdadığı ve tepelerin yamaçlarındaki zengin zeytinliklerin öğle yemeğimiz ve siestamız için bize sığınak sunduğu verimli Makhna ovasına giriyoruz. Ebal Dağı ve Gerizim Dağı şimdi çıplak heybetleriyle önümüzde yükseliyor; ve aralarındaki vadiye doğru yükselirken, Yakup Kuyusu'nda bir süre dinlenmek için duruyoruz.

Dağın yamacındaki bu eski sarnıçla ilgili bir gizem var. Vadinin hemen yakınında canlı su kaynakları ve dereler akarken, neden buraya, yüz metre derinliğe kazılmıştı? Eski Ahit'te bundan hiç bahsedilmemesine rağmen, Yakup'un onlara bu kuyuyu verdiğine dair Samiriyelilerin geleneği nereden geliyordu? İsa zamanındaki Samiriyeli kadın, kuyuya ulaşmak için geçmesi gereken, elli metreden daha az mesafede bir dere varken neden buraya su çekmeye gelmişti?

Kim bilebilir ki? Elbette böyle bir kuyunun bir kullanım amacı ve nedeni olmalıydı, yoksa eski zamanlardaki insanlar onu açmak için asla bu kadar emek harcamazlardı. Belki de Sychar halkının suyuna dair bir batıl inancı vardı ve bu yüzden onu tercih ediyorlardı. Ya da belki de dere başka amaçlar için kullanılıyordu, oysa kuyunun suyu ücretsizdi.

Sorunun bir çözümünün bulunup bulunmaması hiçbir fark yaratmaz. Varlığı bile, Aziz Yuhanna İncili'ndeki anlatının gerçekliğine katkıda bulunur. Şüphesiz bu kuyu, İsa'nın zamanında, Kudüs'ten Celile'ye giderken muhtemelen geçeceği yolun hemen yanındaydı. Burada, yalnız ve yorgun bir halde otururken, havariler yiyecek almak için köye gittiler. Ve burada, beklerken ve susarken, tanımadığı, düşmanca davranan, mutsuz bir kadına, dünyanın yorgun ve ateşli kalbine canlı su kaynağı olan şu sözleri söyledi: "Tanrı bir ruhtur ve O'na ibadet edenler O'na ruh ve hakikatle ibadet etmelidirler."

III

NABLÛS VE SEBASTE

yaklaşık bir mil uzaklıkta , Nablûs şehri güneyde Gerizim Dağı ile kuzeyde Ebal Dağı arasındaki vadide yer almaktadır. Gerizim Dağı'nın yamacı sarp ve girintilidir; Ebal Dağı ise daha düzgün, ancak çok dik bir şekilde yükselir ve üzerinde yaşayan ve kırmızı boya elde edilen koşinil böcekleri için yetiştirilen dikensiz kaktüs (*Opuntia cochinillifera*) tarlalarıyla kaplıdır.

Vadi bol su kaynaklarına sahip ve yaklaşık 400 metre genişliğinde. Şehrin biraz doğusunda, dağlarda birbirine karşılıklı iki doğal koy veya amfi tiyatro bulunuyor. İsrail kabileleri burada toplanmış olabilir; rahipler Ebal'dan gelen lanetleri ve Gerizim'den gelen bereketleri okuyorlardı. (Yeşu 8:30-35) Kayalıklar yankı tahtası görevi görüyordu ve bereket ve lanet seslerini kalabalığın üzerine yayarak herkesin duymasını sağlıyordu.

Cuma öğleden sonra, Nablûs'un sert ve küçük Müslüman şehrinde dolaşırken, başörtülü kadınların tatillerini dedikodu yaparak geçirdiği açık ve harap mezarlıklardan geçerken, bizi karşılayan şeyin esas olarak Ebal'ın lanetlerinin yankısı olduğu anlaşılıyor. Halkın bakışları asık suratlı ve düşmanca. Çocuklar bize alaycı şarkılar bağırarak "Nazarileri" kınıyorlar. Arada sırada duyduğumuz sözleri tercümanımıza tercüme ettirmeyeceğiz; bunların "basılmaya uygun" olmadığı kolayca tahmin edilebilir.

Kampımız, şehrin doğu kapısının yakınında, bir mezarlığın hemen yanında bulunuyor. Yemek yerken bizi uzaktan izleyenler çok sayıda; ve şüphesiz sofrada adabımız ve Frankların bir kadının üç kocayla birlikte seyahat etmesine izin verme geleneği hakkında olumsuz eleştirilerde bulunuyorlar. Nablûs'un nüfusu yaklaşık yirmi beş bin. Bir Türk valisi, bir garnizonu, birkaç sabun fabrikası ve bütün gece uluyan bir milyon köpeği var.

Ertesi sabah saat altı buçukta, üç bin fit yüksekliğindeki Ebal Dağı'na tırmanmak için yola koyulduk. Kayalık zirveden görünen manzara, karlı Hermon'dan Kudüs'ü çevreleyen dağlara, Karmel'den Nebo'ya, Akdeniz'in safir mavisini genişliğinden Ürdün'ün mor vadisine ve ötesindeki Moab ve Gilead'ın granat duvarına kadar tüm Filistin'i kapsıyordu.

Güney rüzgarının puslu havası manzarayı gizemli bir örtüyle örtüyor. Uzaktaki dağ sıraları ve zirveler bulut benzeri gölgelere karışıyor. Aşağıdaki derinlikler dipsiz bir uçuruma doğru iniyor gibi görünüyor. Nablûs körfeze gömülmüş. Gerizim zirvesinde, bir mika tanesi gibi parlayan bir Müslüman *valisi* , Samarit Tapınağı'nın bulunduğu platoyu işaret ediyor. Tepeler üzerindeki kasabalar, Asîret, Tallûza, Yasîd, sisli denizden adalar gibi yükseliyor. Batıdaki o büyük gölgeli çukurda, Sezar Augustus'un karısı Augusta'nın onuruna Sebaste olarak yeniden adlandırdığı Samarya şehrinin kalıntıları yatıyor. Eğer Augusta şimdi Sebastiyne köyünü görseydi, adını taşıyan kasabayla gurur duymazdı. Öğle yemeğimizi orada kuracağız.

Kral Omri, İsrail'in başkentini, etrafı saran dağlarla çevrili ve iki kolay vadiyle ulaşılabilen, savunulması güç bir yer olan Şekem'den, geniş Arpa Vadisi'nin ortasında yer alan "gözetleme tepesi" Şomron'a taşıyarak akıllıca davrandı.

Gülümseyen mısır tarlalarının üzerinden, ıssız tepeye doğru ilerlerken, onun hem gücünü hem de güzelliğini görüyoruz. Vadiden dik bir şekilde yükselerek üç yüz metreden fazla bir yüksekliğe ulaşıyor. Çevresindeki dağlar, topların olmadığı eski savaş koşullarında ona hükmetmek için çok uzakta ve sağlam bir duvar, adından da anlaşılacağı gibi, muazzam verimliliğe sahip bir bölgeyi gözetleyen, aşılmaz bir "kale" haline getirmiş olmalı.

Arpa Vadisi'nden yükselen o yuvarlak tepe ne ihtişamlar ve görkemler, ne eğlenceler ve katliamlar, ne zafer sevinçleri ve ne yenilgi dehşetleri görmüş! Şimdi gurur tacından geriye sadece Büyük Herod'un tepeyi çevrelediği bir mil uzunluğundaki mermer sütun dizisinin kırık sütunları ve tanrısal Augustus'un şerefine inşa ettiği tapınağın ve halk için kurduğu hipodromun ayırt edilemeyen birkaç kalıntısı kaldı. Teraslara tırmanıp zeytinlikler ve sürülmüş tarlalardan geçiyoruz, bir zamanlar sütunlar sokağının geçtiği yerlerde. Birkaç tanesi dimdik duruyor; diğerleri eğik veya devrilmiş, yarı yarıya toprağa gömülmüş; diğerlerinin parçaları ise tarlaları ayıran taş duvarlara yerleştirilmiş. Tepenin kuzey ucunda yer alan sefil küçük modern köyde birçok yontulmuş ve oyulmuş taş bulunmaktadır ve Haçlıların Aziz Yuhanna Kilisesi'nin dönüştürüldüğü camide Elişa, Obadya ve Vaftizci Yahya'nın mezarlarının bulunduğu söylenmektedir. Bu söylenti bizi çok fazla ilgilendirmiyor ve doğruluğunu araştırmayacağız.

Atlarımızı Herod'un sütunları arasına bağlayalım ve öğle yemeğimiz için kilimlerimizi şehrin yıkık güney kapısının yanına serelim. Ayaklarımızın altında, bir zamanlar Şam Kralı Ben-hadad'ın kudretli ordusunun açıklıktan kırılan şehri kuşattığı ve teslim olmasını beklediği geniş, düz, yeşil vadi uzanıyor. (II Krallar 7. bölüm) Çok eski zamanlarda, alacakaranlıkta, kampta bir panik ve dehşet fısıldadı ve Suriyeliler çadırlarını ve eşyalarını geride bırakarak kaçtılar. Ve orada, umutsuzluk içinde dolaşan İsrail'in isimsiz dört cüzzamlısı, geniş kampı terk edilmiş halde buldular, içeri girdiler, yediler, içtiler ve altın ve gümüş topladılar, ta ki vicdanları onları rahatsız edene kadar. Sonra düşmanın yok olduğunu ve şehrin kurtarıldığını müjdeleyen iyi haberi bu kapıya getirdiler.

DÔTHÂN VE İYİLİĞİ

SAMARİTAN

üzerinden , alıç ve kan kırmızısı gelinciklerle dolu teraslı vadilerden, uzun, gümüşü rüzgar dalgalarının kıyından kıyıya uzanan tahıl denizinin üzerinde yuvarlandığı tepelerle çevrili ovalardan, güneşli tepelerde uyuyan küçük gri kasabaların yanından, köy kızlarının testilerini doldurduğu akan pınarların yakınından geçen patikalardan , parlak renkli giysiler içindeki keçi çobanlarının sürülerini otlattığı taşlı yamaçlardan, pullukla yolun silindiği geniş, nemli tarlalardan ve leyleklerin uzun, çırpınan kanatlarıyla ağır ağır yükseldiği bataklıkların kenarından geçerek, gün batımında Dôthân'ın küçük yeşil tepesinin yanındaki kampımıza dörtlü geliyoruz.

Arkasında, göğüsler gibi kabarık ve yumuşak yuvarlak dağlar vardı. Elişa'nın hizmetkârı, efendisini koruyan ateşten atlar ve savaş arabaları görümünü işte bu dağların arasında gördü. (II Krallar 6:14-19)

Dôthân'ın kuzey ve doğusunda, genç hasatla dolu, düz ve hafif eğimli bir ova uzanır. Naaman, İsrail peygamberi tarafından iyileştirilmek üzere Şam'dan inerken, arabası orada yuvarlanmıştı. (II Krallar 5:9)

Tepenin üzerinde geniş dallı bir sakız ağacı vardı; altında ise kazı izleri ve kaba harabeler bulunuyordu. Yusuf'un kıskanç kardeşleri onu orada kuru çukurlardan birine attılar ve daha sonra onu Midyan'dan Mısır'a doğru ovada ilerleyen bir tüccar kervanına satmak için tekrar çıkardılar. (Yaratılış 37)

Gerçekten de, eskiden bu küçük yeşil tepenin etrafında pek çok ve harika şey yaşanmıştı. Ve şimdi, eteğinde, dikenli kaktüslerle çevrili, incir, portakal, badem, asma ve uzun, titrek kavak ağaçlarıyla dolu, bol sulanmış bir bahçe var. Çitin dışında, taşlardan oluşan havzasının kenarından sürekli akan, kristal berraklığında büyük, yuvarlak bir su kaynağı bulunuyor. Sabah ve akşam, sürüler ve hayvanlar su içmek için oraya toplanıyor. Tepedeki küçük köyün çocukları, akan dereye ayaklarını suya sokmak için oraya geliyor. Şam'dan Paskalya için Kudüs'e giden Yunan hacılarından oluşan bir kervan, serin sudan bir yudum almak için kampımızın önünde mola veriyor.

Çadırlarımızdan onları izlerken aralarında ani bir kargaşa, bir acı çığlığı ve ardından dehşet dolu sesler yükseldi. George ve adamlarımızdan iki üçü ne olduğunu görmek için dışarı koştular ve pamuklu kumaş, yağ ve şarap getirmek için aceleyle geri döndüler. Hacılardan biri, yetmiş yaşında yaşlı bir kadın, pınarın yanındaki sivri taşlara atından düşmüş, bileğini kırmış ve başını yaralamıştı.

O zavallı yaşlı yabancının yaralarını sarmalarının cerrahi açıdan akıllıca olup olmadığını bilmiyorum, ama insani ve şefkatli bir davranış olduğunu

biliyorum. Yardımcıları arasında hangi kiliselerimizin temsil edildiğini bilmiyorum, ama en az üçü olmalıydı ve "dini olmayan ama güzel Farsça şarkılar söyleyen" Bağdatlı katırcı da oradaydı ve diğerlerine yardım etmeye hazırdı. Ve böylece, Eriha'ya inerken tozlu yolumuzu aydınlatan bu kıssa, Dôthân'daki hoş kampımızda yorumlanıyor.

İnanç esaslarının yolları çok ve dolambaçlıdır; kesişirler ve ayrılırlar; ancak hepsinde İyi Samiriyeli hoş karşılanır ve bence o mutlu bir yere gider.

YARDIMCILARIN MEZMURU

Dünyanın işleyişi acele ve karmaşayla doludur:

Barış içinde yolculuk eden yardımcılar topluluğunu öveceğim.

Başkasını kurtarmak için yolundan sapan,

Hedefine doğru yöneliyor:

O, zamanı gelince merhamet yolundan varacaktır.

Tanrı onun yol göstericisi olacaktır.

Bayılanın yükünü üstlenen,

Kendi yükünü hafifletir:

Yüce Allah kollarını onun altına koyacaktır.

O, Rabbine dayanacaktır.

Yas tutanlara teselli edici sözler söyleyen kişi,

Kendi kalbini iyileştirir:

Kederli zamanında, onu hatırlamak için geri dönecekler.

Tanrı onları şifa için kullanacaktır.

*Hasta ve yaralılara bakan,
Yalnız başına nöbet tutmaz:
Karanlıkta üç kişi birlikte bulunuyor.
Üçüncüsü ise Rab'dir.*

*Yardımcıların yolu ne mutlu!
İsa'nın yoldaşları.*

x

GALİLE VE GÖL

BEN

ESDRAYON OVASI

Samarya'dan Celile'ye gitmek, Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e geçmek gibidir .

Dış manzarada gerçekten de çok az fark var: aynı çıplak dağ sıraları, yakındaki yeşil ve gri, uzaktaki mavi veya mor renkler; tepelerin arasına gizlenmiş aynı verimli vadiler ve zümrüt yeşili ovalar; aynı zeytin ağaçları bahçeleri, eskisi kadar büyük veya çok sayıda olmasa da, gümüşü yeşillikleriyle manzarayı her zaman yumuşatıp gölgelendiriyor.

Değişen, manzaranın ruhudur; içsel bakış açımızdır; içinden geçtiğimiz anıların ve çağrışımların atmosferidir. İsrail'in cesur savaşçıları, gururlu kralları ve ateşli peygamberleriyle birlikte yolculuk ettik, kraliyet ihtişamının ve eski yıkım alanlarının yanından geçtik, On İki Kabilenin savaş yollarını yeniden izledik. Ancak Celile'ye girdiğimizde düşüncelerimizin ana teması barışa dönüşüyor. İssakar, Zebulun, Aşer ve Naftali, bir zamanlar yaşadıkları ve savaştıkları ovalarda ve tepelerde bize hiçbir iz veya mesaj bırakmadılar. Vergi toplayıcılarının ve günahkarların dostu, kayıp koyunların çobanı, İlahi Sevginin insanlaşmış hali olan Nasıralı İsa ile birlikte yolculuk ediyoruz.

Yolculuğumuzdaki bu geçiş noktası, dışarıdan bakıldığında Jenîn kapısından girdiğimiz büyük Esdraelon Ovası'nı geçmemizle belirginleşiyor. Birkaç palmiye ağacı, kasvetli köye biraz zarafet katıyor ve askeri karakolun Türk komutanı, Plevna'nın tecrübeli bir gazisi, gecikmiş bir telgraf operatörünün mesaj göndermesini beklerken bizi nöbet odasına kahve içmeye davet ediyor. Ardından yeşil denizin üzerinde, kahverengi bir adaya doğru ilerliyoruz: eski Jezreel olan Zer'in köyü.

Kerpiç kulübelerden oluşan, duvarlarına çamurdan arı kovanları sıvanmış perişan haldeki bu küçük yerleşim yeri, Gilboa Dağı'nın eteklerinin en alçak yamacında, Küçük Hermon adlı bir dağın eteğinde, aynı derecede perişan haldeki Sûlem yerleşiminin karşısında yer almaktadır. Geniş ve görkemli manzara, savaş, cinayet ve ani ölümle ilgili eski hikâyelerle doludur.

Doğuya doğru baktığımızda, Gilboa Dağı'nın yamaçlarından süzülen daha parlak yeşil bir çizgi görüyoruz; bu çizgi, Gideon'un Midyan kampına gece saldırısı için savaşçıları seçtiği pınarı işaret ediyor. (Hakimler 7:4-23.) Tepenin altında, Jezebel'in öldürdüğü Nabot'un bağına ait olan, kayaya oyulmuş eski şarap presleri bulunuyor. (1 Krallar 21:1-16.) Bu tepedeki en sevdiği sarayının bir penceresinden, o sert, yaşlı, boyalı kraliçe, geniş Jezreel vadisine bakıyor ve Jehu'nun arabasıyla Gilead'dan intikam almak için hızla geldiğini görüyordu. Güneydeki o karanlık sırtlarda cesur Jonathan Filistliler tarafından öldürüldü ve çaresiz Saul kendi kılıcına saplandı. (1 Samuel 31: 1-6) Ürdün'e Bethshan'da hafifçe inen o açık vadiden Midyan orduları ve Şam orduları İsrail'e karşı yürüdüler. Jenin geçidinde Holofernes ordusunu zaferle yönetirken Bethulialı Judith ile karşılaştı ve başı kesildi. Kuzeydeki köşede, Tabor Dağı'nın eteğinde, Debora ve Barak kabileleri Sisera önderliğindeki Kenanlılara karşı topladılar. (Hakimler 4: 4-22) Batıda, Megiddo geçidinde, Firavun Necho'nun okçuları Kral Yoşiya'yı vurdular ve Hadad-rimmon'da onun için büyük bir yas tutuldu. (II Tarihler 35:24-25; Zekeriya 12:11.) Daha ileride, Celile dağlarının Karmel'in uzun sırtına yaklaştığı yerde, İlyas, Kişon Deresi kıyısında Baal rahiplerini öldürdü. (I Krallar 18:20-40.)

Celile yaylaları ile Samarya ve Yahudiye yaylaları arasında geniş bir ayrım oluşturan ve Ürdün ile Akdeniz arasında üç yüz fitten fazla yükselmeyen kolay bir yol açan o büyük ovanın her yerinde ve kenarlarında efsaneler ekilmiştir.

"Eski, mutsuz, uzak şeylerden"

Ve çok eski zamanlardaki savaşlar."

Ama Armageddon düzlüğüne girdiğimiz bu parlak Nisan gününde her şey sakin ve neşeli.

Tarlalar hışırtılı buğdaylarla, sakallı arpalarla, mavi-yeşil fasulye saplarıyla ve tüylü *kirsenneh* (deve yemi) ile dolu. Neşeli renkli giysiler içindeki köylüler, geç hasat edilen *doura için zengin, kırmızımsı kahverengi toprağı sürüyorlar* . Hayfa'dan Şam'a yeni inşa edilen demiryolu, batıdan doğuya doğru ovayı sarı bir şerit gibi geçiyor; ve kuzeyden güneye, Mısır'a mal yüklü iki yüz deveden oluşan tek sıra, eski kervan yolunda kıvrılarak ilerliyor, hantal başlarını çevirerek uzaktan kendilerine doğru yavaşça yaklaşan duman çıkaran lokomotiflere bakıyorlar.

Havada öten tarlakuşları, su yataklarının kenarında geçit töreni yapan leylekler, tepede pusuya yatmış şahinler, tahılların arasından açan gelincikler, pembe gladyoller ve mavi mısır çiçekleri; zengin Yunanlıların satın alıp ekili hale getirdiği, çiftçileri için inşa edilmiş, yükselen bir tepenin üzerinde küçük bir köy; okşama gibi saf ve yumuşak bir hava; her şey, sanki eski peygamberlerden biri Yehova'nın İsrail halkına merhamet edip onları eski haline getireceği günü anlatıyormuş gibi, barış ve umut dolu bir dil

konusuyor: "O'nun gölgesinde yaşayanlar geri dönecekler; tahıl gibi canlanacaklar, asma gibi çiçek açacaklar; kokusu Lübnan şarabı gibi olacak."

Gerçekten de, akıllıca kolonizasyon yöntemleri, daha iyi tarım ve bahçecilik, meyve bahçeleri ve bağların geliştirilmesi ve her şeyden önemlisi, daha rasyonel bir yönetim ve adil vergilendirme ile Filistin'in eski refahının ve nüfusunun bir kısmını bir gün geri kazanması imkansız değildir. Yahudiler gerçekten isterlerse, şüphesiz bunu başarabilirler. Zenginlerinin parası ve nüfuzu var; ve Avrupa'ya dağılmış yeterince yoksul insanları var ki, eğer çiftçinin, bağcının, çobanın ve sürü sahibinin yavaş emeğine sabır ve irade gösterirlerse, herhangi bir ülkeyi gül gibi çiçek açtırabilirler.

Fakat Davut ve Süleyman'ın gururlu krallığı asla geri gelmeyecek; Herod'un haraç ödeyen krallığı bile. Çünkü bu topraklar bir daha asla medeniyet dünyasının dört köşesinin kavşağında yer almayacak. Güneydeki Süveyş Kanalı ve kuzeydeki Lübnan ve Küçük Asya'dan geçen demiryolları bunu kesinleştirdi. Filistin'i ana yolların dışında, bir köşede bıraktılar. Umabileceği en iyi şey, sessiz bir verimliliğe, sakin ve mütevazı bir endüstriye, zeytin ağaçlarıyla taçlandırılmış ve üzüm bağlarıyla kuşatılmış bir mutluluğa geri dönmektir, asla tekrar iktidara kavuşmamaktır.

Ve eğer o alçakgönüllü yeniden taç giyme töreni ona gelirse, bu Kudüs çevresindeki taşlı tepelerde olmayacak; Şaron Ovası'nda, Efraim Dağı'nın eteklerinde, Gilead'ın yeşil otlaklarında, "Ulusların Celilesi"nin güzel bölgesinde olacak. Bu, Gideon'un kılıcıyla veya Süleyman'ın asasıyla değil, yeryüzünde barış ve insanlar arasında iyi niyet işaretiyle olacak.

Bu gibi düşüncelerle, Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e doğru, yemyeşil Esdraelon iç denizini aşıyoruz. İncil ülkesinin işaretleri belirmeye başlıyor: Tabor Dağı'nın ağaçlık kubbesi, İsa'nın dul kadının tek oğlunu kurtardığı küçük Nain köyü (Luka 7:11-16). Ama bunlar çok sağımızda kalıyor. Bize yol gösteren işaret, Celile tepelerinin yamacında yüksekte duran beyaz duvarlar ve kırmızı çatılardan oluşan bir manzara: Mısır'a kaçıştan sonra anne babasıyla birlikte yaşayan, onlara itaat eden, bilgelik ve boy bakımından büyüyen ve Tanrı ve insanlar nezdinde lütuf kazanan çocuk İsa'nın yaşadığı Nasıra'nın dış mahallelerindeki evler.

II

KENDİ ŞEHİRLERİ NAZARET

Nasıra'daki kampımız, şehrin Müslüman mahallesine bakan küçük bir vadinin doğu tarafında, zeytin ağaçları arasında bir terasta yer almaktadır.

Bu, Filistin'de gördüğümüz en çekici küçük şehir. Evler, Doğu'da alışlagelenden daha geniş bir alana yayılmış, Cebel-i Sikh'in yamacındaki hafif bir çukurun üç tarafını kaplıyor ve daha geniş bir manzara ve daha temiz bir hava ararcasına tepelerin yamaçlarına doğru uzanıyor. Bazılarının bahçeleri, güzel beyaz duvarları, kırmızı kiremitli çatıları, taş veya ferforje balkonları var. Şehrin daha sık yapılaşmış kısmında bile sokaklar daha temiz, çarşılar daha aydınlık ve daha az kötü kokulu, geçerken göz attığımız iç avlular daha düzenli ve ev gibi görünüyor. Daha mütevazı evlerin birçok kapısı ve oturma odası, onlara kusursuz bir temizlik havası veren açık mavi bir tonla yeni badanalanmış.

Nasıralı kadınlar genellikle güzel görünümlü, özgür ve vakur bir duruşa sahipler. Suriye'de yaygın olandan daha açık tenli olan çocuklar neredeyse hepsi gençliğin güzelliğiyle büyüleyici ve aralarında çok güzel yüzlü erkek ve kız çocukları da var. Nasıra'nın bize yeryüzü cenneti gibi görüldüğünü söylemek istemiyorum; sadece Hebron, Eriha ve Nablûs, hatta Beytlehem gibi yerlerle tezat oluşturduğunu ve burada bizi üzecek insanlık dışı sefalet ve acıların çok daha az olduğunu belirtmek istiyorum.

"İnsanın insandan yaptığı şey."

Şehrin nüfusu yaklaşık on bir veya on iki bin kişidir; bunların dörtte biri Müslüman, geri kalanı ise çeşitli mezheplerden Hristiyanlardır ve bunların arasında iki veya üç yüz Protestan da bulunmaktadır. Halkın eskiden oldukça kötü bir şöhreti vardı, özellikle de kargaşa konusunda; ancak ne şehrin görünümünde ne de sakinlerinin davranışlarında bunun hiçbir belirtisini görmüyoruz. Sokaklarda karşılaştığımız ve zaman zaman yol sordüğümüz çocuklar ve şehir halkı kibar ve arkadaş canlısıdır. Kampımıza gelip bize antika paralar ve Tire ve Sidon mezarlarından çıkarılmış güzel, yanardöner cam vazolar satan adam, belki de kökten bir dolandırıcıdır, ancak tavırları iyidir ve fiyatları düşüktür. Leydi'nin çadırının etrafında dolaşan, ona küçük işlemelerini, dantellerini ve süs eşyalarını satmaya çalışan yumuşak sesli kadınlar ve parlak gözlü kızlar, ısrarcı olsalar da nazik ve cana yakındırlar.

Dürüst olmak gerekirse, Hristiyan misyoner okullarının ve hastanelerinin Nasıra için çok şey yaptığını düşünüyorum. Bu sabah, Bayan Newton'ın Nasıra'daki kızlar için takdire şayan ve son derece başarılı bir çalışma yürüttüğü İngiliz Kilisesi Misyonerlik Derneği'nin okullarını ziyaret etmeye gidiyoruz. Kendisi uzak bölgelerdeki bazı istasyonlarına bir ziyaret için uzakta; ancak koyu gözlü, neşeli görünen Suriyeli öğretmen bize tüm sınıfları gösteriyor. Beş sınıf var ve her oda dolu, aydınlık ve düzenli.

Hristiyan tarafında, büyük kızlar tiz sesleriyle ve kendine özgü İngiliz aksanlarıyla, İsa'nın Celile'deki fırtınayı dindirmesini anlatan bir ilahi söylüyorlar; ortaokul kızları ve anaokulundaki küçük karma eğitim gören kız ve erkek çocuklar ise çeşitli güzel gösteriler sergiliyorlar. Sonra öğretmen bizi caddenin karşısındaki iki Müslüman sınıfına götürüyor ve Hristiyan çocuklarla aralarında hiçbir fark göremiyoruz, sadece artık "İsa beni seviyor" şarkısı ve "Rab benim çobanımdır" duası Arapça söyleniyor. Görme engelli bir kız çocuğu çok güzel ve hevesle okuyor. Yaklaşık on yaşında bir kız çocuğu da kucağında küçük erkek kardeşini taşıyor. İki küçük geç kalan çocuk (sabah erken saatlerde kampımızdaki gruptaydılar), öğretmene ağlayarak mazeretlerini anlatıyorlar. Öğretmen onları nazik ve esprili bir ifadeyle dinliyor, onlara yumuşak bir uyarı ve bir görev veriyor ve onları sıralarına gönderiyor; gözyaşları birdenbire gülümsemeye dönüşüyor.

Okullardan sonra, tepenin biraz yukarısında bulunan İngiliz Tıp Misyonu hastanesine gidiyoruz. Edinburgh Üniversitesi'nden yeni mezun olmuş genç Doktor Scrimgeour'u ve beyaz üniformalı, neşeli, çalışkan hemşirelerini buluyoruz; işlerinin yoğunluğundan dolayı güçlerinin sınırına kadar yorulmuş olsalar da, sıcak ve samimi bir karşılama sunuyorlar. Doktorla birlikte hasta ziyaretlerinde yürürken, her koğuşun dolu olduğunu ve her türlü felaket ve acının onun nazik, becerikli bıçağının yardımını beklediğini görüyorum. Burada fitik, tüberküloz, katarakt, böbrek taşı, kemik tüberkülozu ve bir sürü başka sefalet var; ve orada, masada, solgun, koyu tenli ve gizemli gözlü bir adam yatıyor; dizini soyguncularla girdiği bir kavgada Martini tüfeğinden çıkan bir kurşunla parçalanmış.

"Soygunculardan biri miydi," diye soruyorum, "yoksa soyulanlardan biri mi?"

"Gerçekten bilmiyorum," diyor doktor, "ama birkaç dakika içinde onun için elimden gelenin en iyisini yapacağım."

Mesih'in şehrinde hâlâ devam eden bu işler, çocuklara verilen bu eğitim, hasta ve yaralılara yardım, O'nun hatırı için ve O'nun adına yapılmıyor mu? Yine de misyonerliğe inanmadıklarını söyleyen aptal insanlar var.

Nasıra'da birkaç sözde kutsal yer ve türbe vardır: Müjde olayının gerçekleştiği yer olduğu varsayılan yer; geleneksel Yusuf Atölyesi; İsa'nın öğrencileriyle yemek yerken masa olarak kullandığı söylenen düz taş olan *Mensa Christi* ve benzerleri. Ancak tüm bu belirsiz kalıntılar ve anıtlar, her zamanki gibi, şapellerin içine kapatılmış, lambalarla aydınlatılmış ve törensel bir şekilde çevrelenmiştir. Meryem Ana'nın sık sık testisini doldurduğu (çünkü kasabadaki tek akan çeşmedir) kaynak, şimdi Aziz Gabriel Rum Kilisesi'nin altında yükseliyor ve hacıların gözlerini ve yüzlerini yıkadıkları taş bir kanaldan geçerek sunağın yanından akıyor. Kutsal Topraklarımızı açık havada arayan bizler için, bu kapalı türbeler ve sunaklı

anıtlar, sokaklarda ve çevredeki tepelerde bulduklarımızdan daha az önemlidir.

Kiliseden çıkan Meryem Ana Çeşmesi, yuvarlak bir kemerin altındaki büyük, taş bir havuza akıyor. Buradan her geçtiğimizde, Nasıra'nın genç kızlarını ve annelerini, zarif başlarında büyük toprak kaplar taşıyarak, neşeli sohbetler ve kahkahalar eşliğinde su çekmeye gelirken görüyoruz. İsa'nın annesi de muhtemelen birçok kez bu çeşmeye gelmiş olmalı, belki de yanında koşan, elini ya da parlak renkli elbisesinin bir kıvrımını tutan mucizevi oğluyla birlikte. Belki de çocuk küçükken onu omuzunda taşımıştır, tıpkı günümüzde kadınların çocuklarını taşıdığı gibi.

Bir sokaktan geçerken, basit aletleri, yeni kerestelerden oluşan küçük yığını, talaş ve yongalarla dolu zemini ve taze kesilmiş ahşabın hoş kokusuyla dolu havasıyla bir marangoz atölyesinin içine bakıyoruz. Marangozun yaptığı birkaç mobilya parçası var: birkaç sandalye, bir masa, bir tabure; ve kendisi de bacağını uzatmış, çıplak ayak parmaklarıyla sıkıca tuttuğu tahta parçasıyla, beşik haline gelmesi için sadece bir çift sallanmaya ihtiyaç duyan küçük bir yatak üzerinde hummalı bir şekilde çalışıyor. Atölyenin kapısının dışında on on iki yaşlarında bir çocuk tahta ve çitaları kesip düzgünce bir araya getiriyor. Ona ne yaptığını soruyoruz. "Bir kutu," diye cevap veriyor, "güvercinler için bir kutu"—ve sonra başını dalgın işine eğiyor. İsa da böyle marangoz Yusuf'un atölyesinde çalışmış ve zanaatını öğrenmiş olmalı.

Nasıra'daki Bakire Meryem Çeşmesi.

Akşam vakti, şehrin arkasındaki tepenin zirvesine doğru yürüyelim. İşte Filistin'in en güzel manzaralarından biri. Güneş batıyor ve alacakaranlığın berrak-bulanık ışığı sokakların ve evlerin, minarelerin ve kulelerin, ince servilerin, yuvarlak zeytin ağaçlarının ve garip kaktüs çitlerinin üzerine çökmüş durumda. Ama tepelerde batıdan gelen sıcak ışınlar tüm ihtişamıyla yayılıyor, çimenleri süsleyen narin pembe keten, altın sarısı krizantem ve mavi çan çiçeği çiçeklerini aydınlatıyor. Bu pembe ışık uzaklara yayılıyor; dağların büyük şeyhi Hermon'un karla kaplı örtüsünü ermin kürkünden flamingo tüylerine dönüştürüyor; Naftali'nin yüksek tepelerini ve Karmel'in ihtişamını yumuşak, dönüştürücü, içten bir ateşle parlatıyor; Aşağıda, Meryem Ana'nın doğduğu yer olduğu söylenen küçük Safrüye kasabasına ve otuz mil ötede, Cebel Cermak'ın yüksek yamacında bulunan Safed şehrine dokunan; Ürdün Vadisi'ni ve öteki tarafın uzun surlarını dolduran puslu havayı mor ve eflatun tonlarıyla bezenmiş; ve batı denizinin enginliğini, alev alev yanan güneşin alçak bir bulutun kenarının altında bir an için durduğu, tarif edilemez bir ihtişamla yıkayan bir manzara.

Bu tepede, hiç şüphem yok ki, çocuk İsa sık sık ellerini çiçeklerle doldurmuştur. Burada, Arap tüccarlarının yavaş ilerleyen kervanlarını,

Roma askerlerinin parıldayan lejyonlarını ve Yezreel Vadisi'nden gelip Esdraelon Ovası'na yayılan Yahudi hacıların yavaş yürüyüşlerini izleyebilirdi. Akşam vakti, genç bir delikanlı olarak, geniş ve sakin düşüncenin nimetini bulmak için buraya gelirdi. Burada, yetişkinliğin yükü üzerine çöktüğünde, günün işinden sonra dinlenirdi; yeryüzünün geçici güzelliğinin görüntüsünde bizi sık sık etkileyen o hüzünden uzaktı, çünkü ufkun çok ötesine, ruhlar alemine bakardı; orada ne gece, ne yorgunluk, ne günah, ne de ölüm vardır.

Neredeyse otuz yıl boyunca bu tepeyi görebilecek bir yerde yaşamış olmalı. Sonra bir gün Ürdün ve Kudüs'e yaptığı bir yolculuktan döndü ve bu tepenin eteğindeki küçük sinagoga girerek kasaba halkına manevi özgürlük, kardeşlik ve ebedi hayat müjdesini vermeye başladı.

Fakat onlar alay ve öfkeyle doluydu. Sözleri onları azarladı, canlarını yaktı, nefretlerini alevlendirdi. Ona şiddet uyguladılar ve onu tepenin yamacına götürdüler—belki de kasabanın güneyindeki, Eski Ahit ülkesine doğru bakan o sarp, kayalık zirveye—ve onu aşağıya attılar.

Yine de, o küçümseyen ve cahil kalabalığın içinde O'nun birkaç dostu ve seveni olmalıydı diye düşünüyorum; çünkü O, onların arasından zarar görmeden geçti ve Celile Gölü kıyısındaki Petrus, Andreas, Yuhanna ve Filip'in evine gitti ve bir daha asla Nasıra'ya dönmedi.

III

GALİLE'NİN KANA ŞEHRİNDE BİR DÜĞÜN

verdik . Kana köyünün dışındaki pınarda su teknesi olarak kullanılan eski lahitin yanına vardığımızda, başımıza garip bir şey geldi .

Atlarımızı dinlendirmek için bir an durmuştuk. Aniden arkamızdan yolda öfkeli bir dörtnala koşma sesi geldi. Bedevi kıyafetleri giymiş, silah ve kılıç taşıyan yirmi kadar süvari, büyük bir hızla arkamızdan geliyordu. Öndekiler pınarın yanındaki açık alandan hızla geçtiler, köpüren atlarını döndürdüler ve tekrar hızla geri döndüler.

"Acaba hırsızlarla olan ilişkimiz sonunda bu mu oldu?" diye sorduk George'a.

Hafifçe güldü. "Hayır," dedi, "bu Kafr Kennâ'da bir düğünün başlangıcı. Damat ve arkadaşları, geline ve arkadaşlarına biraz *fantezi göstermek için yaşadıkları başka bir köyden geliyorlar. Düğünden sonra gelini yanlarında geri taşıyorlar. Biz de bir süre bekleyip nasıl bindiklerini izliyoruz.*"

Atlar, kurdeleler, püsküller ve işlemeli eyer örtüleriyle neşeli bir şekilde süslenmişti. Biniciler, kibirli yüzlü, yakışıklı, esmer adamlardı. Birbirlerine meydan okuyarak bağırıp çağırırken ve kayalıklarla dolu parkurda çılgınca bir aşağı bir yukarı koşarken, cübbeleri uçuşuyor ve atlarının yanları mahmuz darbelerinden kan içinde kalmış halde, gözleri bize yan yan bakarak onları beğenip beğenmediğimizi anlamaya çalışıyordu. Adamlardan biri, at sürerken çıplak bir kılıç sallayan, iri, kömür karası bir Nubyalıydı. Diğerleri uzun tüfeklerini havada döndürüyor ve öfkeyle bağırıyordu. Binicilik acımasız, pervasız, muhteşemdi; baş döndürücü dörtnala giderken dizginler ve üzengiler gevşekti; sonra keskin dizgin atı aniden durduruyor, boynundaki dizgin onu bir eksen üzerinde döndürüyor ve topuğun baskısı onu parkurun üzerinden geriye doğru fırlatıyordu.

O sırada solumuzdaki yüksek kaktüs çitlerinin arkasından şarkı söyleme ve alkış sesleri geliyordu ve küçük bir sokaktan gelin alayı köyün ana yoluna doğru ilerliyordu. Önde, silah ateşleyen ve bağırان bir düzine adam vardı, sonra yüzlerinde ince tül örtüler olan kadınlar tiz bir sesle şarkı söylüyorlardı ve onların ortasında, neşeli kıyafetler içinde, ancak uzun, koyu renkli pelerinlerle yarı gizlenmiş gelin ve "nakışlı elbiseler içindeki bakireler" vardı.

Fotoğraf makinesinin kendilerine doğrultulduğunu görünce güldüler, birbirlerine daha da yaklaştılar ve koyu renkli pelerinlerinin uçlarını başlarının üzerine çektiler. Böylece, tiz şarkıları kahkahalarıyla biraz kesintiye uğrayarak yoldan yukarı doğru ilerlediler; damat ve arkadaşları da atlılardan oluşan birlik, ikişer ikişer sıraya girerek köye doğru onların peşinden koştular.

Kafr Kennâ'daki düğünden gördüğümüz tek şey buydu: Ortak doğamızın ilkel dürtüsü ve özlemiyle bir araya gelen, farklı toprakları ve çağları birbirine yabancı kılan toplumsal geleneklerle giyinmiş ve düzenlenmiş insan figürlerinin canlı, gizemli bir parıltısı; Zamanın dar sahnesinde ilerleyerek, çok uzun zaman önce İsa'nın, annesinin ve havarilerinin bir düğünde misafir olduğu o Arap köyünün loşluğuna doğru hareket ediyorlardı.

TİBERYA

cilvelerinden biri de, İsa'nın hizmetinin büyük bir bölümüne tanıklık eden gölün, modern adını Herod Antipas tarafından inşa edilen ve Roma İmparatorlarının en rezil isimlerinden birinin adını taşıyan "Tiberias Gölü"nden almasıdır.

Bu yozlaşma şehrine giden yolumuz, otlar ve yabani çiçeklerle kaplı, geniş, alçalan bir bozkırdan geçerek yavaş yavaş aşağıya doğru iniyor; zengin, tekdüze, ıssız. Pembe keten, sarı krizantem ve beyaz papatyaların işlemeli dokusu hala bizi takip ediyor; ancak şimdi dikenler, dulavrat otları, daturalar, pıtraklar ve su muzları daha geniş alanlar daha önemli görünüyor. Çöl rüzgarının derinleşen pusunun, kasvetli Şerkiye'nin altında, manzara etrafımızda hüzünleniyor. Altın güneş ışınları yok, serin bulut gölgeleri yok, sadece gün batarken giderek daha soluk ve bulanıklaşan gri ve melankolik bir aydınlatma var ve tepelerin silüetleri, içinden geçtiğimiz loş, sessiz, terk edilmiş ovoidan kayboluyor.

Napolyon'un askerlerinin, cesur Junot komutasında, Türklerin ezici güçlerine karşı amansızca savaştığı savaş alanını geçiyoruz. Uzakta, solda, gizemli sisin içinde, "Hattin Boynuzları"nın çift tepeleri, gölgeli bir nefes gibi yükseliyor.

İsa'nın kalabalığı etrafına topladığı ve alçakgönüllülere, merhametlilere, barışseverlere ve kalbi temiz olanlara yeni mübarek buyruklarını bildirdiği dağ olduğu söylenir. Şüphesiz ki, yedi yüz yıl önce, Temmuz ayının kavurucu sıcağında, Haçlıların ordusunun Selahaddin'in ordusuyla karşılaştığı ve etraflarındaki yanan otlar, yabani otlar ve çalılar alev alev yanarken, paramparça edilip çiğnendikleri ve tamamen yok edildikleri yer burasıdır. Kılıçla kazanılan son krallık olan Kudüs Krallığı, askerlerinin tılsım olarak taşıdığı "gerçek haç"ın kalıntıları etrafında yıkıldı ve kralları Guy de Lusignan esir alındı. Soylu esirler Selahaddin tarafından çadırına davet edildi ve ateşli susuzluklarını gidermek için Hermon'dan gelen karla soğutulmuş şerbetler ikram etti. Rahatladıklarında, fatih onları dışarı çıkarılıp, hemen orada, Mübarekler Dağı'nın eteğinde kılıçtan geçirilmelerini emretti.

Yıkılan bataklığın teraslarından teraslarına, sisli alacakaranlıkta kıvrımlı yolda ilerliyoruz, ta ki Tiberias'ın yıpranmış şehrinin siyah, yıkık duvarlarını, kasvetli kulelerini, birbirine yığılmış evlerini görene kadar. Şehir, göl kenarındaki kayalık bir burunda oturmuş, ayaklarını görünmez suda yıkayan eski bir dilenciye benziyor. Toplanan alacakaranlık, mekana kasvetli ve ıssız bir görünüm kazandırıyor. Arkamızda parçalanmış volkanik kayalıklar ve

bazalt uçurumlar yükseliyor; önümüzde gizli dalgalardan soluk ve hayaletimsi ışık dokunuşları parıldıyor; uyuyan şehirde birkaç lamba burada ve orada ışıldıyor.

Bu, Herod Antipas'ın Celile Eyaleti'nin başkenti olarak inşa ettiği şehirdi. Temellerini eski bir mezarlığa attı ve surlarını göl boyunca üç mil uzatarak bir saray, bir forum, bir yarış pisti ve büyük bir sinagogla süsledi. Ancak katı Yahudiler için burası kirliydi, çünkü Roma putlarıyla kirletilmişti ve inşaatçıları ölümlerin kemiklerini kazarak kendilerini kirletmişlerdi. Herod, şehrinde çok az Yahudi'nin yaşamasına izin verebildi ve burası, ülkenin her yerinden gelenlerin, her inançtan ve inançsız insanların, yabancıların, melezlerin, paralı askerlerin ve şehir sakinlerinin toplandığı bir yer haline geldi. İsa'nın zamanında Celile'nin en güçlü kalesi ve muhtemelen en zengin şehriydi, ancak bildiğimiz kadarıyla İsa buraya hiç girmede.

Kudüs'ün düşüşünden sonra, garip bir şekilde, Yahudiler burayı en sevdikleri şehir, Sanhedrin'in merkezi ve hahamlık eğitiminin merkezi haline getirdiler. Burada ünlü hahamlar Yehuda ve Akîba ile filozof Maimonides ders verdiler. Burada Mişna ve Gemara yazıldı. Ve bugün, beş bin sakinin üçte ikisi Yahudidir; birçoğu Avrupa'daki akrabalarının yardımıyla geçinmekte ve İsrail'e krallığı geri getirecek Mesih'i beklerken zamanlarını Talmud çalışarak geçirmektedirler. Uykulu küçük şehrin her sokağında, düz kürklü şapkalarını, kirli gabardinlerini, uzun sakallarını ve melankolik yüzlerini görebilirsiniz; (pireler ve ateşler arasında) gelecek olan ne kadar imkansız zaferlerin hayalini kuruyorlar.

Ayrıca, Serâi yakınlarındaki tepede, İskoçya Birleşik Özgür Kilisesi'nin muhteşem Misyon Hastanesi'ni görebilirsiniz; burada Doktor Torrance, yirmi üç yıldır İsa adına Tiberias halkının bedenine ve ruhuna hizmet etmektedir. Binayı çok büyük ve güzel, çiçeklerle dolu güzel bahçeyi çok güzel, doktorların, öğretmenlerin ve hasta ve yaralıların yardımcılarının evlerini çok temiz, sağlıklı ve düzenli mi buluyorsunuz? "Bu israfın amacı nedir?" mi diyorsunuz? O zaman cehaletinizi nasılölçeceğimi bilmiyorum. Çünkü bunun, terk edilmiş, perişan, yıkık dökük Tiberias'ın gerçek refahını hâlâ önemseyen tek Kral'ın elçiliği olduğunu göremediniz.

Ancak, varışımızın akşamında, tüm bunlar alacakaranlıkta bizden gizlenmişti. Şehrin yıkık kapısının yanından geçip, ünlü Kaplıcalar'a doğru güney yolunda bir mil ilerledik. Burada, gölün üzerindeki küçük bir terasta, yol ile siyah bazalt kayalıklar arasında kampımızı kurduk ve karanlıkta...

'Suyun kayalıklara çarpma sesini duyuyoruz,

Ve sazlıkların arasında uzanan uzun dalgalar.'

Sabahın erken saatlerinin tazeliğinde, güneş ışınları gölün üzerinden çadırlarımıza doğru akıyor. Kuzeyden esen hafif, serin bir esinti, berrak, yeşil suyu (*aqua marina* adı verilen taşın rengine benzer bir tonda)

binlerce kusur ve kırıksıklıkla dalgalandırıyor; bu dalgalar, parıldayan ışığı yakalayıp derin mavi gökyüzünü yansıtıyor ve yüzen bulutların gölgesi altında sayısız lacivert, menekşe, mor ve tavus kuşu mavisi renge dönüşüyor.

Gölün şeklinin bir lavta veya arp'a benzetilmesi, bulunduğumuz noktadan bize pek açık görünmüyor: çünkü doğu kıyısından yaklaşık sekiz mil genişliğe ulaşan Gennesaret Körfezi'nin kuzeybatıya doğru uzanan kısmı, Tiberias'ın karanlık duvarları ve beyaz evlerinin suya doğru eğimli olduğu bir burun tarafından gizleniyor. Ancak güney ucundaki Ürdün Vadisi çukurundan, kuzey tepelerinin eteğindeki Bethsaida ve Capernaum kıyılarına kadar gölün tamamını görebiliyoruz; bunların ötesinde Hermon'un göz kamaştırıcı beyazlığı görülebiliyor.

Karşımızda, neredeyse düz tepeleri ve dik yamaçlarıyla, kayalık vadilerle oyulmuş, pürüzsüz, yeşil bir kıyı şeridine doğru dik bir şekilde inen Jaulân'ın doğu yamaçları yükseliyor. Arkamızdaki dağlar daha engebeli ve çeşitli bir şekle sahip, daha keskin zirvelere yükseliyor ve daha geniş vadilere doğru eğimli. Manzaranın tamamı, örneğin Windermere veya Ullswater'daki İngiliz göller bölgesindeki bir manzaraya benziyor; ancak onu gölgeleyen ve yumuşatan ormanlar veya çalılıklar yok. Tepelerin her kenarı gökyüzüne karşı bir silüet gibi; kıyı şeridinin her kıvrımı net ve belirgin.

Bir zamanlar gölü çevreleyen dokuz zengin şehirden geriye sadece bu harap haldeki eski Tiberias kaldı. Bir zamanlar sularını aşan yüzlerce balıkçı teknesi ve yolcu gemisinden, turistlerin kullanımına sunulan yarım düzine küçük eğlence kayığı dışında hepsi yok oldu. Bir zamanlar bu kıyılarda seyahat eden ordular ve kervanlardan hepsi sonsuza dek uzaklara gitti, sadece şifalı sularda yıkanmak için gelen, Yeşu zamanında buraya Hammath, Yunan zamanında ise Emmaus adı verilen kaplıcalara gelen ve hâlâ kampımızın önündeki yoldan Hummam'ın büyük, beyaz kubbeli ve kirli hamamlarına doğru koşan, Suriye'nin her yerinden, Şam'dan ve deniz kıyısından, Yahudiye'den ve Harun'dan; Yunanlar, Araplar, Türkler, Maronitler ve Yahudiler; yaya olarak, eşek sırtında ve sedyelerle geliyorlar. Şimdi, Lübnan'dan gelen Dürzilerin, erkeklerin, kadınların ve çocukların yorgun atlara binmiş bir alayı var. Şimdi, kutsal kanun kitaplarının üzerinde ipek bir gölgelik taşıyan İbranilerin bir alayı var.

Sabahleyin Tiberias'ı ziyaret ediyoruz, pazardan biraz ekmek ve balık alıyoruz ve Misyon Hastanesi'ne uğruyoruz; orada nazik hemşirelerden biri bileğimdeki küçük, önemsiz bir yarayı sarıyor.

Öğleden sonra gölün güney kısmında yelken açıyoruz. Kayıkçılar yapay sineklerle yaptığım sonuçsuz balık avıma gülüyorlar ve kıyı boyunca sığ, çamurlu yerlerde ağlarıyla bizim için birkaç küçük balık yakalıyorlar. Rüzgar tuhaf ve değişken; bazen şiddetli fırtınalar halinde esip uzun yelken

kolunu büküyor, bazen de tamamen durgun bir hale geliyor ve biz de tembelce kürek çekerek eve dönüyoruz.

Küçük, mor bir yalıçapkının, başı aşağı eğik, kanatları hızla titreşerek bir balık sürüsünün üzerinde havada süzüldüğünü hatırlıyorum. Bir anda suya daldı ve gagasıyla çapraz tuttuğu bir balıkla sudan çıktı. Ölçülü kanat çırpışlarıyla bir kayanın tepesine uçarak akşam yemeğini yedi ve bir hırsız martı onu çalmak için peşinden koştu. Ama çalışkan yalıçapkını çalınmaya çok çabuktu. Balığını tek bir lokmada yuttu. Biz ise yemeğimizi daha rahat bir şekilde, huzurlu çadırımızda mum ışığında yedik.

V

GÖLÜN ANILARI

yüzlerce küçük aydınlanma noktası hafızamda beliriyor. Bunların hepsini sıkıcı olmadan nasıl anlatabilirim? Dahası, sadece betimleme kelimeleriyle bunları nasıl görünür veya anlamlı kılabilirim ki?

Hayatımda hiç bu kadar zengin, dolu dolu saatler geçirmemiştim; ama zenginliklerinin çoğu çok küçük şeylerdeydi: yol kenarında büyüyen bir çiçeğin kişisel bakışı; güneşli havada yankılanan bir kuş şarkısının samimi mesajı; hastanede yaralı bir adamın yüzündeki güven ve yalvarış ifadesi, iyi doktorun yatağının yanında durduğu an; gün batımında vadiler boyunca uzanan dağların gölgeleri; kırık bir su testisiyle oynayan küçük bir çocuğun kahkahası; güneşten yanmış kürekçilerimizin bronzlaşmış yüz hatları ve cesur, özgür tavırları; okuduğu kitaptan başını kaldırmış yaşlı bir İbrani'nin hüzünlü gözleri; gölün yüzeyini değiştiren dalgalanan esintiler ve ani fırtınalar; Magdala'nın çamurdan yapılmış kulübelerinin üzerinde sallanan tek bir palmiye ağacı; Kefernaum ve Betsaida sahillerini kaplayan milyonlarca küçük deniz kabuğu; gölden yükselen Gennesaret Ovası'nın verimli manzarası; ve batıdaki dağlara doğru uzanan "Soyguncular Geçidi"nin karanlık uçurumları.

Bu saatlerin yazılı kaydı pek bir değer taşımaz; fakat deneyimde ve hatıralarda mistik bir anlam ve güzelliğe sahiptirler, çünkü bunlar İsa'nın balıkçı-öğrencileriyle yürüdüğü, küçük çocukları kucağına aldığı, hastaları iyileştirdiği ve körlerin gözlerini açarak tarifsiz şeyleri görmelerini sağladığı topraklara aittir.

O ülkeyi insanlığımızda bize daha yakınlaştıran ve onu daha gerçek, daha sade, daha canlı kılan her dokunuş çok kıymetlidir. Çünkü dinde başımıza gelebilecek telafisi mümkün olmayan tek kayıp -ki bu kayıp genellikle O'nu soyut ve teorik düşünme ve konuşma biçimlerimizle tehdit edilir- İsa'yı ölümlü hayatımızın alçakgönüllü ve tanıdık yollarından kaybetmek olurdu. O, Tanrı'nın çocukları olduğumuzdan emin olmamız için İnsanoğlu olarak bu alçakgönüllü yollara girdi.

Bu nedenle Celile Gölü kıyısında geçirdiğim her saatten memnunum.

Tekneyle antik Kefernaum şehrinin bulunduğu Tell Hûm'a vardığımızda, güneşin yakıcı bir sıcaklıkla parladığını ve deniz seviyesinden 204 metre aşağıda bulunan gölün havasının yumuşak ve durgun olduğunu hatırlıyorum. İskelede bizi karşılayan ve kalıntıların kazısını yürüttüğü küçük manastırının avlusuna bizi kabul eden gri sakallı Alman keşiş, mantar bir miğfer ve gözlük takıyordu. Az önce eserinin fotoğrafını çalmaya çalışan bir çift turistin kabalığı yüzünden, termometrenin gösterdiği 32 santigrat derecenin bile üzerinde bir sıcaklıkla sinirlenmişti. Fotoğraf makinelerini açıp filmi güneş ışığıyla lekeleyerek onları engellemiş ve ardından sert sözlerle uzaklaştırmıştı. Ancak gülleri ve Hint gururu ağaçları arasında bizimle yürürken, içindeki ruh hali yatıştı ve bilgili ve yetenekli bir adam olduğunu gösterdi.

Bize orada iki üç yıldır nasıl çalıştığını, bulunan her şeyin kayıtlarını, çizimlerini ve fotoğraflarını nasıl tuttuğunu; yaz sıcağında kısa bir tatil için Kudüs'teki Fransisken manastırına nasıl gittiğini; notlarını nasıl düzenlediğini, okuyup çalıştığını ve Kefarnahum hakkındaki kitabını yazmaya nasıl hazırlandığını anlattı. Yaptığı taşınabilir minyatür demiryolunu; büyük moloz ve toprak yığınlarını taşımak için kullanılan küçük demir vagonları; ve işçilerinin ortaya çıkardığı muhteşem binanın zengin sütunlarını, oyma lentolarını, mermer basamaklarını ve deniz kabuğu nişlerini gösterdi. Yapının hatları net ve kusursuzdu. İnce, beyaz kireç taşından yapılmış yapının daha eski bir bazalt temel üzerine nasıl inşa edildiğini ve bir depremin onu nasıl eğip sütunlarını nasıl yıktığını görebiliyorduk. Şüphesiz bir sinagogdu, belki de zengin Romalı yüzbaşının Kefarnahum'daki Yahudiler için inşa ettiği (Luka 7:5) ve İsa'nın kötü ruhlu adamı iyileştirdiği sinagogun aynısıydı. (Luka 4:31-37) Bir zamanlar kıyı boyunca bir mil boyunca uzanan o gururlu göl şehrinin tüm ihtişamından geriye, ıssız, güzel kokulu bir bahçede, sabırlı babanın Arap işçileriyle kazı yaptığı ve kitabını yazmaya hazırlandığı yerde, bu yıkık dökük kalıntılardan başka bir şey kalmamıştı.

" *Weh dir, Kefernahum* " diye alıntı yaptım. Peder ciddi bir *şekilde* başını salladı. " *Evet, evet* " dedi, " *bu buchstäblich erfüllt!* "

Bethsaida ve Capernaum arasında bir noktada, gölde serin bir banyo yaptığımı hatırlıyorum; kıyı şeridinde deniz kabuklarıyla dolu bir alanın etrafında yaban mersini ve hanımeli bitkileri bir gölge oluşturuyor, pembe zakkumlar ise içeriye doğru akan bir derenin kenarında açıyordu. Biraz açığa doğru yüzüp, derin gökyüzüne bakarak, dalgaların yüzümü nazıkçe ve okşayarak okşamasını izledim.

Birkaç cıvıl cıvıl derenin aktığı (bir tanesi değirmeni döndürecek kadar büyük) bir çayırdaki ailesiyle birlikte siyah bir çadırdaki kamp kurmuş yaşlı Arap balıkçıyı hatırlıyorum. Onu işaretlerle gölün sığ kısmına doğru yürümeye ve balık tutmak için çan ağını atmaya ikna ettim. Ağı eline aldı ve başının etrafında döndürdü. Altındaki kurşun ağırlıklar geniş bir daire şeklinde yayıldı ve suya sıçradı. Ağı ipinden kendine doğru çekti, kurşun halkaları dibi süpürdü ve yavaşça, dikkatlice kaldırdı—ama balık yoktu!

Sonra cep oltamı incecik bir misina ve iki küçük alabalık sineğiyle, bir Kraliyet Arabacısı ve bir Su Kraliçesi ile donattım ve büyük derenin kristal berraklığındaki havuzları ve akıntıları boyunca atış yapmaya başladım. Balıklar orada ve derelerin göle döküldüğü yerlerdeki dalgalanmalarda ne kadar neşeyle yükseliyordu. Yarım düzine farklı balık türü vardı, ama hiçbirinin adını bilmiyordum. Biri siyah levreğe benziyordu, diğerleri beyaz levrek ve güneş balığına; bir türü de gri balığa çok benziyordu. Ama bunların aslında somon ailesinden olmadığını *biliyordum* , *çünkü hiçbirinin kuyruğunun önünde yumuşak bir yüzgeç yoktu. Yaşlı balıkçı, balıkların tüylü o minik kancalara atladığını görünce ne kadar şaşırmıştı; çocuklarının gözleri nasıl da kocaman açılmıştı; ve en büyük oğlan için birkaç oltadaki kancası da dahil olmak üzere aldıkları bahşişlerle ne kadar mutlu olmuşlardı* !

Öğle yemeğimizi yediğimiz yeri hatırlıyorum; etrafımızda mis kokulu sarı akasyalar çiçek açmış, küçük bir okaliptüs ağacı korusu vardı. Kimilerinin antik Bethsaida ile özdeşleştirdiği yere yakındı, kimileri daha doğuda olduğunu, kimileri ise aslında burada Kefernaum'un bulunduğunu söylüyor. Bu göl şehirlerinin nerede bulundukları, nasıl bu kadar büyük nüfusları (her birinde en az on beş bin kişi) destekledikleri sorunu zor ve belki de asla

öz lemeyecek bir sorun. Ama bizi derinden rahatsız etmedi. İsa'nın tanıdığı ve sevdiği aynı suların, aynı tepelerin arasında olmaktan memnunduk.

İşte burada, bu kıyıda, Simon ve kardeşi Andreas'ı ağlarını atarken, Yakup ve kardeşi Yuhanna'yı da ağlarını onarıırken buldu ve onları kendisiyle gelmeye çağırıldı. Ferisilerin safsatalarından etkilenmemiş, açık ve özgür yürekli, sosyal ve siyasi hırslarla engellenmemiş zihinlere sahip, onları açık havada tutan ve her gün Tanrı'nın l tfuna olan bağımlılıklarını hatırlatan bir mesleğin takipçileri olan bu doğa çocukları ve onlar gibi diğerleri, O'nun öğrencileri olarak seçtiği, O'nun muhteşem müjdesini işitmeye hazır kulakları olan kişilerdi.

İşte burada, bu soluk yeşil dalgaların üzerinde, kıyıya yakın küçük bir kayıkta oturmuş, kendisini dinlemek için toplanmış kalabalığa seslenmişti.

O, insanın doğadan, kuşlardan ve çiçeklerden öğrenebileceğine dair derin ve huzurlu bir güven duygusundan bahsetti.

O, sevginin gerçek anlamını, yani vermeyi ve kutsamayı bilen kalbin sonsuz huzurundan ve cesaretin gerçek sırrının, yani hakikate bağlılıktan bahsetti.

O, bir çocuğun babasına güvendiği gibi güvenebileceğimiz Tanrı'dan ve insanlara iyilik yapan herkesi bekleyen Cennet'ten bahsetti.

O, meyvesi gurur değil tevazu olan bilgelikten, tacı otorite değil hizmet olan şereften, saflığın dışsal değil içsel olmasından ve sonsuza dek süren sevinçten bahsetti.

O, suçluları affetmekten, güçsüzlere merhamet etmekten, umutsuzlara umut vermekten bahsetti.

O, bu yoksul ve mütevazı insanlara ruhlarının tarifsiz derecede değerli olduğunu ve onları kurtarmak ve ebedi bir krallığın mirasçıları yapmak için geldiğini söyledi. Bu mesajı, Babaları ve kendi Babası olan Tanrı'dan getirdiğini anlattı.

O, bilen birinin sadeliğiyle, gören birinin kesinliğiyle, şüpheye yer vermeyen birinin netliği ve berraklığıyla konuştu.

O, lekesiz saflığıyla, en büyük sevgisiyle, müjdesinin kanıtı ve delili, göklerin ekmeği, hayat suyu, g nahkarların kurtarıcısı, dünyanın ışığı olarak kendini sundu. "Bana gelin," dedi, "ve size huzur vereceğim."

Bu, Celile Gölü kıyısında dünyaya gelen göksel m zikti. Ve sesi yüzyıllar boyunca yayılarak kederlileri teselli etti, tövbe edenleri iyileştirdi, umutsuzları neşelendirdi ve ona inanacak herkese insan hayatının yaşamaya değer olduğunu, çünkü her birimize egemen ve ölümsüz olan Sevgiye ortak olma fırsatı verdiğini anlattı.

İYİ ÖĞRETMENİN MEZMURU

Rabbim benim öğretmenimdir:

Bilgeliğe giden yolu kaybetmeyeceğim.

O beni alçakgönüllü bir öğrenme yoluna yönlendiriyor.

O, her gün benim için bir ders hazırlıyor;

O, bilginin berrak kaynaklarını bulur.

O, bana yavaş yavaş gerçeğin güzelliğini gösteriyor.

Dünya, O'nun yazdığı büyük bir kitaptır.

Yaprakları benim için yavaşça çeviriyor;

Hepsinin üzerine resimler ve harfler işlenmiştir.

Yüzü resimlere ve kelimelere ışık saçıyor.

O zaman onun ne demek istediğini anladığımda sevinirim.

Beni elimden tutarak vizyonun tepesine götürüyor;

Vadide de yanımda yürüyor,

Ve karanlık yerlerde kalbime fısıldıyor.

Evet, aldığım ders zor olsa da umutsuz değil.

Çünkü Rab, yavaş öğrenen öğrencilerine karşı çok sabırlıdır;

Zayıflığımı bir süre bekleyecek.

Gözyaşlarımın arasından gerçeği okumama yardım edecek.

[sayfa 257] Şüphesiz sen beni her gün sevinçle ve kederle aydınlatacaksın:

Ve sonunda, ey Rabbim, beni seni tam olarak tanımaya ulaştır.

ÜRDÜN KAYNAKLARI

BEN

NAFTALI'NIN TEPELİK BÖLGESİ

Naphtali , İsrail kabilelerinin en kuzeyinde yer alan, cesur ve özgür bir dağ kabilesiydi; engebeli tepeler ve dik dağ yamaçlarıyla kaplı, aralarında verimli vadiler ve küçük ovaların bulunduğu bir bölgede yaşıyorlardı.

"Naftali, serbest bırakılmış bir ceylan gibidir," der Yakup Oğulları'nın eski şarkısı (Yaratılış 49:21); ve Celile Gölü'nden kuzeye doğru yol alırken, şairin sözlerinin anlamını hissediyoruz. Bu kayalık tepeler arasında yaşayan, kalelerini sivri zirvelere kuran ve bu dik yolları tırmanarak açık tarım alanlarına veya savaş alanlarına ulaşan bir halk, özgürlük ruhuyla vahşi ceylanlar gibi olurdu ve onlar da aynı derecede çevik ve sağlam adımlı olmaları gerekirdi.

İyi huylu küçük atlarımızın ayaklarına yuvarlak demir plakalar takılmış ve Kefernaum'dan tepeleri aşarak, hiçbir patika olmadan, Han Yubb Yusuf'taki ana yola katılmak üzere ilerlerken, gevşek taşlar arasında gürültülü bir şekilde şakırdayıp kayalık çıkıntılarda kayıyorlar.

Dalgalanan buğday ve arpa tarlalarının kenarından geçiyoruz, ama etrafta hiç ev görünmüyor. Geniş bir alanda yemyeşil bir deniz bizi sarıyor, sadece gri kaya sırtları ve kırmızımsı bazalttan dik yamaçlar tarafından kesiliyor. Otların içinde, geniş yapraklı rezene ve titrek kamışlar; yabani kuşkonmaz ve enginar; yüzlerce çeşit çiçekli yabani ot; geçen yılın devedikenleri, yaz güneşinde solgun ve hayalet gibi duruyor.

Hayalet şehir Safed, uzaktaki tepesinden bembeyaz parlıyor; ünlü hahamlık eğitim merkezlerinin en yenisi ve belki de sonuncusu. Modern Yahudiliğin kutsal yerlerinden biridir. Hiçbir İbrani hacı burayı ziyaret etmeden geçmez. Burada, derler ki, Mesih bir gün kendini gösterecek ve krallığını kurduktan sonra dünyayı fethetmeye koyulacaktır.

Fakat bakışlarımız ve düşüncelerimiz, uzaktaki dağın yeşilliğinden bir mika tanesi gibi parıldayan şehre değil. Geriye, kıyılarında kalplerimizin

gizli vizyonu gördüğü, Nasıralı Adam'ın içsel mesajını duyduğu Celile Gölü'nün ısıltılı safirine dönüyor.

Sırt sırt, sakın güzelliğine doğru yeni manzaralar sunuyor. Dönüş dönüş, dolambaçlı yolumuz bizi, veda manzarası olduğunu düşündüğümüz yere götürüyor. Korunaklı tepeler arasında, ıssız bir güzellik içinde uyuyan ve suyunu küçük bir cennet gibi gösteren bulutsuz gökyüzüne açık olan bu yer, sessizce veda bakışlarımıza, hatırlanmak için yalvarırcasına karşılık veriyor gibi görünüyor. Şimdi, çevreleyen sırtlar arasında bir tur daha attıktan sonra, en geniş ve en sakın başka bir manzara açılıyor.

Elveda, sevgili İsa Gölü! Gözlerimiz bir daha asla sana bakamayabilir; ama seni kesinlikle unutmayacaklar. Çünkü artık, Batı dağlarındaki güzel bir suya vardığımızda veya Kuzey ormanlarındaki ıssız bir göl kıyısında çadırımızı açtığımızda, dalgalarının şırıltısı düşüncelerimizde yankılanacak; huzurlu parlaklığın gözlerimizin önünde belirecek; zakkumlarının pembeleşmesini ve sazlarının dalgalanmasını göreceğiz; altın çiçekli akasyalarının tatlı, hafif kokusu mor orkidelerden ve beyaz zambaklardan bize geri dönecek. Tanrı'nın büyük açık alanlarında, sana ait olan bu bereket her yerde bizimle olsun ve kalplerimiz, seni dünyanın tüm suları arasında en kutsal kılanın yoldaşlığını asla kaybetmesin!

Yusuf Çukuru Hanı bir harabe; Şam'dan göl şehirlerine, Akka ve Yafa limanlarına ve Mısır'ın başkentine uzanan bu karayolunda bir zamanlar kalabalık olan kervanlar tarafından terk edilmiş, devasa ve yıkık bir yapı. Seyahat ettiğimiz bu vahşi bozkır yolunun bir zamanlar develer, atlar, savaş arabaları, yayalar, gürültülü asker birlikleriyle dolu işlek bir yol olduğunu; dikenli kapari, yabani kekik ve mandragora ile kaplı bu yıkık, mağara benzeri duvarların bir zamanlar her gece çeşitli yolcular ve tüccarlarla dolup taşıdığını; harabeleri kasvetli bir şekilde yansıtan bu çamurlu su birikintisinin bir zamanlar sürüler, hayvanlar ve yük hayvanlarıyla çevrili olduğunu anlamak zor. Güneyde sadece birkaç saat uzaklıkta, bir zamanlar Celile kıyıları çevresinde görkemli, gelişen, hareketli kasabalardan oluşan bir halka vardı ve bu kasabalara sürekli olarak kalabalıklar gidip geliyordu. Şimdi bunların hepsi yoldan kayboldu ve yol kenarındaki devasa kervansaray çürümeye yüz tutmuş durumda; yarasalar ve yılanlar için bir yatakhane haline gelmiş.

Bir hanın enkazını diğer tüm harabelerden daha yalnız ve ürkütücü kılan şey nedir?

Dağların yamaçları boyunca birkaç mil daha ilerledikten sonra, aniden bir virajı döndüğümüz ve Ürdün nehrinin yukarı havzasının tüm manzarasıyla karşılaştığımız bir yere varıyoruz; içinde mavi bir mücevher gibi duran

küçük Huleh Gölü ve onun ötesinde, gümüş karlarla taçlanmış ve örtölmüş devasa Hermon Dağı'nın heybetli kütleöi.

1882'de Rothschild ailesi tarafından kurulan modern bir Yahudi kolonisi olan Rosh Pinnah'ın dik ve kaygan köy yolundan yorgun argın geceyi geçireceğimiz kamp alanına doğru tırmanıyoruz. Tepenin üzerinde, kahverengi, pitoresk ve kirli eski Arap köyü Jaûneh uzanıyor. Etrafımızda, kırmızı kiremitli çatıları ve beyaz duvarlarıyla kolonistlerin yeni evleri var. Yamaç boyunca paralel çizgiler halinde uzanan iki düz sokak, kaba taşlarla döşenmiş ve dut ağaçları, beyaz çiçekli akasyalar, okalıptüsler, tüylü biber ağaçları ve gül çalılıklarıyla çevrili. Dağıdaki bol bir kaynaktan borularla akan su, her eve bolca giriyor, kapalı su depolarına ve sığırları sulamak için kullanılan açık taş havuzlara dökölüyor. Aşağıda, uzun okalıptüs ağaçları sıraları, alçak, çalılık asmalarla dolu geniş üzüm bağları, soluk yeşil badem ağaçlarından oluşan uçsuz bucaksız bahçeler, gülümseyen buğday tarlaları göle doğru uzanıyor ve gölün alt ucunu çevreliyor.

Terasımızdaki kampımızı ziyarete gelen çocuklar ayakkabı ve çorap giymiş, çantalarında okul kitapları taşıyor ve bize güzel kokulu bahçe güllerinden ve sarkık akasya çiçeklerinden oluşan küçük demetler getiriyorlar. Yusuf Çukuru Hanı'ndan bin yıl uzaktayız; ama yine de gün batımına karşı tepede eski kerpiç köyü ve aşağıda, bataklıkların kenarında, siyah Bedevi çadırlarının önünde parıldayan kamp ateşlerini görebiliyoruz. Eski ile yeni, göçebe ile medeni insan arasında bir yerdeyiz ve Hermon'un değişmeyen beyaz başı hepimize bakıyor.

Sabahleyin, aşağı inerken, bir evin kapısında durup zeki, öğretmenvari bir adamla, Romanyalı bir adamla, biraz garip bir Almanca konuşarak sohbete dalıyorum. Koloni gelişiyor mu? Evet, ama onları baş döndürecek kadar hızlı değil. Ne yetiştiriyorlar? Buğday ve arpa, birkaç sebze, bol miktarda badem ve üzüm. Hasatlar iyi mi? Bazı yıllar iyi, bazı yıllar kötü; Araplar her yıl kötü, korkunç hırsızlar; ama ürünler çoğu zaman bol. Kolonistler mutlu, memnun mu? Adamın dudaklarında ince bir gülümseme beliriyor ve dünya çapında bir gerçeğı ifade eden şu cevabı veriyor: " Ah, *efendim* , çiftçi asla memnun olmaz."

II

MEROM SULARI

Bütün gün Huleh bataklık ovasını çevreleyen tepeler boyunca at sürüyoruz. Burada, Naftali dağlarının ardında ve Hermon'un eteğinde, Ürdün'ün kaynakları ve ana akarsuları, okyanus seviyesinde büyük bir yeşil havza gibi toplanıyor; buradan da uzun ve hızlı bir şekilde akarak, Ölü Deniz'in derin, kısır ve acı sularına ulaşan batık hendekten aşağı iniyorlar. Hiç böyle güzel başlayıp böyle ıssızlık ve haraplıkla biten bir nehir olmuş muydu?

Bu geniş, düz, bol sulanan vadide, kıvrımlı, gizli akarsularla kesişen uçsuz bucaksız papirüs ve sazlık alanlarının sınırlarında, Yeşu ve savaşçı kabileleri, Vaat Edilmiş Toprakların ele geçirilmesi için yapılan son büyük savaşta, atları ve savaş arabalarıyla kuzey krallarıyla "Merom sularında" karşılaştılar. Piyade orduları ile süvari birlikleri arasında şiddetli bir çatışma yaşandı; ancak Yeşu'dan gelen akıllıca emir her şeyi belirledi: "Atlarını kesin ve savaş arabalarını ateşle yakın." Kenanlılar, Amoriler, Hititler ve Hiviler savaş alanından süpürüldüler, batı dağlarının ötesine sürüldüler ve İsrailoğulları Ürdün'ü Eriha'dan Hermon'a kadar tuttular. (Yeşu 11:1-15)

Yolumuzun solundaki tepelerden fışkıran ve sağımızdaki bataklığın durgun kanallarına doğru akan kaynaklar bol ve çok güzel.

İşte 'Ain Mellâha, yüz metre genişliğinde kristal berraklığında bir gölet; çevresinde yabani nane ve su teresi yetişiyor, yüzeyinde beyaz ve sarı nilüferler yüzüyor ve suyun dipten, dans eden beyaz kum tepeleri ve parıldayan çakılların arasından fışkırdığı, otların arasındaki şeffaf açıklıklarda büyük balıklar kendilerini gösteriyor.

İşte 'Ain el-Belâta, geniş bir sakız ağacının altındaki kayalıklardan fışkıran ve neşeli çağlayanlarla hışırtılı sazlıklar ve tüylü papirüslerle dolu ormana doğru akan bol su akan bir dere.

Öğle yemeği sakız ağacının gölgesinde hazırlanırken, dereye girdim ve oltamı dalgaların üzerine attım. Birkaç paçavralı, gülen, çıplak bacaklı Bedevi çocuk, yeni sporu hayretle izleyerek hemen arkamdan geliyordu. Balıklar buradaydı, tıpkı alabalık gibi canlı ve hırçın, tombul, altın sarısı yanları olan on iki santim uzunluğunda balıklar. Tüylü kancalar onları cezbediyor ve oltaya kolayca atlıyorlardı. Yırtık pırtık giysili hizmetkârlarım çok heyecanlanmışlardı ve elbiselerinin göğüslerinde doğaçlama keseler yaparak balıkları iyice şişmanlayana kadar doldurdular. Yakalanan balıklar, tüm aileleri için güzel bir akşam yemeği ve o gece kampımızda yapılacak lezzetli bir balık salatası için bir düzine daha fazlaydı. Ne tür balıklar bunlar? Bilmiyorum: şüphesiz Kutsal Kitap'ta geçen ve Doğu'ya özgü bir şey. Ama lezzetliler; ve kayıtlara göre, Ürdün kaynaklarında yapay sinekle yakalanan ilk balıklar bunlar.

Huleh ovası hayat dolu. Su kuşları sürüleri ve ağırbaşlı leylek grupları bataklıkların üzerinde daireler çiziyor. Islak çayırlar, hendeklerde yuvarlanan veya sarkık boynuzlarının altında bize somurtkan bir şekilde

bakan siyah bufalo sürüleriyle kaplı. Küçük at sürüleri ve uzun bacaklı, sakar taylarının peşinden giden kısraklar, özgürlüğün sevinciyle kişneyerek ve topuklarını havaya kaldırarak süvari alayımızın yanında dörtnala koşuyor. Siyah keçi sürüleri, kırsal flütünü titrek ve fantastik bir müzikle çalan, mesafeyle yumuşamış vahşi bir tatlılığa bürünmüş keçi çobanını takip ederek kayalık yamaçlara tırmanıyor. Beyaz yüzlü küçük siyah sığırlar, uzun sıralar halinde otlaklarda yürüyor veya sazlık, papirüs ve dev rezene çalılıklarında dolaşıyor, geniş yapraklar ve titreyen tüylerin perdesi arkalarından kapanırken görünüş kayboluyorlar.

Yavaş akan su yataklarının kenarında, tıpkı Macgregor'un kırk yıl önce Rob Roy kanosuyla bu geçilmez bataklığı keşfetmeye çalıştığı zamanki gibi, kamıştan yapılmış birkaç kulübe grubu duruyor. Daha yüksek yerlerde ise geçici köyler şeklinde düzenlenmiş siyah Bedevi çadırları sıralanıyor.

Dağlardan ve yüksek çöllerden inip, bitmek bilmeyen otlaklarda sürülerini ve hayvanlarını beslemek için gelen göçebelerin bu geçici barınakları, tek bir modele sahiptir. Siyah keçi kılından yapılmış alçak, düz çatı, onu destekleyen çubuklar sayesinde yerden yaklaşık beş veya altı fit yüksekliğinde, yarım düzine küçük tepecik oluşturur. Bu tepecikler arasında kumaş aşağı doğru sarkar ve kenarları boyunca karmaşık ve kafa karıştırıcı gergi ipleriyle sabitlenir. Çadır sığdır, altı fitten daha derin değildir ve sahibinin zenginliğine ve ailesinin büyüklüğüne göre on iki ila otuz fit uzunluğundadır -ki bu iki şey genellikle birbirine karşılık gelir. Yanlar ve bölmeler bazen kaba hasır gibi dokunmuş kamışlardan yapılır. İçeride aile için bir oda (eğer öyle denebilirse), tavuklar için bir kümes ve köpekler, kediler, buzağılar ve diğer canlıların barınabileceği bir alan vardır. Düz taşlardan yapılmış şömine ortadadır ve duman çatıdan ve yanlardan dışarı sızar.

burno ve kefiye giymiş , başlarında taç gibi koyu renkli, kıvrımlı deve tüyünden yapılmış *'agâl bulunan* Bedevi erkeklerinin neredeyse tamamı yakışıklıdır: düzgün, gururlu yüzlü, gençliklerinde cesur, yaşlılıklarında ise vakarlı. Kadınlar onların yanında yıpranmış ve solgun görünürler. Koyu mavi pelerin veya beyaz başörtüsü altında güzel bir yüz görseniz bile, neredeyse her zaman dudak ve çene çevresindeki morumsu dövmelerle bozulmuştur. Genç kızların bazıları güzeldir ve çocukların çoğu büyüleyicidir.

Halka şeklinde toplanıp şarkılar söyleyerek ve ellerini çırparak oyunlar oynuyorlar; erkek çocuklar çadırların arasında çılgın bağırışlarla koşuşturuyor, yuvarlak bir kemiği veya eşeğin toynağına parlak sopalarıyla vuruyorlar; kızlar ise birbirlerini kovalıyor ve çalılıkların arasında ilkel bir "saklambaç" oyunu oynayarak saklanıyorlar.

Her kamptan geçerken, ellerini uzatmış ve yarı şaka yarı yakarışla " *Bakhshîsh! bakhshîsh!* " diye bağırarak neşeli küçük bir kalabalık bizi takip

ediyor. Aslında hiçbir şey beklemiyorlar. Bu sadece oyunun bir parçası. Ve Leydi onlara açık elini uzatıp gülümseyerek " *Bakhshîsh! bakhshîsh!* " diye tekrarladığında, şakayı çabucak anlıyorlar ve gülerek oyunlarına koşuyorlar.

Bir köyde, alacakaranlıkta, açık havada bir düğün var: dans eden bir sıra erkek; onları izleyen bir grup kadın ve kız; çoban flütü ve davul çalan müzisyenler; görünmez gelin için hediye dilenmek üzere yanımızda koşan genç kızlar: verimli ve fethedilemez bataklığın gölgeli sınırında bir anlığına kamp kurmuş, ilkel, bastırılmaz, kendinden emin insan toplumunun kaba bir kömür kalem çizimi.

Böylece, bütün gün Dağların Büyük Şeyhi'nin huzurunda yolculuk ederek, Bedeviya'nın tuhaf ülkesini geçtik ve geceyi adını asla bilemeyeceğimiz küçük bir köyün kenarında geçirdik. George'a o yerin gerçek adını on iki kez sorduk ve o da on iki kez büyük bir nezaketle tekrarladı; öksürük ve hapsirik arasında bir uzlaşma gibi geliyordu.

III

ÜRDÜN'ÜN YÜKSELİŞİ

Ürdün Nehri , Huleh havzasının kuzey ucunda, uzun ve birbirine dolanmış su bitkilerinden oluşan gizemli bir perdenin altında toplanır. Bu kadim ve geçilmez saklanma ve kaynaşma yerine birçok küçük kaynak ve dere girer, ancak nehrin ana kaynakları üç tanedir.

İlk ve en uzun olanı, Hermon'un batı yamacından gürleyerek inen, güçlü ve köpüren bir dere olan Hasbâni'dir. Yıkık dökük bir Sarazen köprüsünün çift kemerinden geçerek, zakkum, söğüt, ılgın ve sarmaşık çalılıklarına bakarak dereyi geçiyoruz.

İkinci ve en büyük kaynak, İsrail'in kuzey sınırındaki antik Dan şehrinin bulunduğu varsayılan yuvarlak Tel el-Kâdi tepesinden gelir. Burada, göçebe ve topraksız Danlılar, kendilerine uygun bir ülke bulduklarında, Leshem'in çok şanslı sakinlerini kılıçtan geçirip ele geçirdiler. Ve Kral Yereboam burada altın buzağı putlarından birini dikti.

Ovadan otuz kırk metre yüksekliğe uzanan devasa tepede, şehrin hiçbir izi, putperest türbenin hiçbir kalıntısı yok. Ama tepe, kavaklar, meşeler, yabani incirler, akasyalar ve yabani zeytin ağaçlarıyla sık sık kaplı. İki devasa yaşlı ağaç, bir valonia meşesi ve bir sakız ağacı, bilinmeyen bir

Müslüman azizin türbesinin üzerinde geniş bir gölgelik oluşturuyor ve biz de orada öğle yemeğimizi yiyoruz; etrafımızda akan suların mırıltısı, ayaklarımızın dibinde berrak bir derenin şırıltısı ve başımızın üzerindeki yaprak örtüsünün kubbesini dolduran sayısız kuşun ötüşü eşliğinde.

Öğle yemeğinden sonra, uyumak yerine, ikimiz tepenin üzerine yayılmış sık koruya doğru yürüdük. Küçük su akıntıları içinden süzülüyordu: böğürtlen sarmaşıkları ve yabani üzümler çalılıkların arasında kıvrılmıştı; eğrelti otları, çiçekli ısırgan otları ve nane bel hizasına kadar uzanıyordu. Ana kaynak tepenin batı yamacındaydı. Su, yabani incir ve sarmaşıkların oluşturduğu bir perdenin altından köpürerek ve girdaplar oluşturarak, yüz metre çapında, en açık, en berrak mavi bir havuz oluşturuyordu. Bu havuzdan yeni doğan nehir, köpürerek ve bağırarak, çiçek açan styrax, alıç ve söğütlerin arasından, vahşi neşesiyle titreyerek yamaçtan aşağı akıyordu.

Ürdün'ün üçüncü ve en etkileyici su kaynağı, Hermon'un eteklerinden birinde bulunan Bâniyâs'tadır. Oraya giden yolumuz, Dan'dan yukarı, meşe ağaçlarının gölgelediği, sayısız çiçek açmış çalı ve ağaçla bezenmiş yüksek yeşil çayırlardan geçerek, aşağıda acı bakla ve fiğlerle maviye bürünmüş veya sarı krizantemlerle altın rengine bürünmüş tarlalara bakarken, altlarında yoncanın kızıl parıltısı gizli bir ateş gibi loş bir şekilde yanmaktadır.

Şimdi, Müslüman ölülerinin beyaz mezarının görkemli meşe ve sakız ağaçlarının gölgesinde parıldadığı geniş, doğal bir terastan ve kendi çadırlarımızın bulunduğu dostane zeytinlikten geçerek, yemyeşil ağaçlar, asmalar ve eğrelti otlarıyla dolu derin bir vadiye geliyoruz. Bu yeşil yarığa, dans eden ve şarkı söyleyen küçük bir nehir aniden dökülüyor ve kayboluyor; nemli ve titreyen yaprakların örtüsünün altından, coşkun, gülen suların gürültüsünü, vahşi neşesinin sesini duyuyoruz.

The Approach to Baniyas.

Bâniyâ'ya Yaklaşım.

Eski bir Roma köprüsü, aşağı doğru hızla akan derenin üzerinde uzanıyor. Köprüyü geçtikten sonra, Bâniyâs kasabasının yıkık giriş kapısından geçiyoruz, kirli ve dar sokaklarında sağa sola dönüyoruz, yapraklı bir yola giriyoruz ve karşımızda kıvılcıktan bir uçurum var; uçurumun yüzeyine oyulmuş nişler ve türbeler, ortasında ise kocaman, karanlık bir mağara uzanıyor.

Mağaranın ağzının altında, devrilmiş, kırık kayalardan oluşan bir yığın yatıyor. Bu moloz yığınının, altmış yetmiş metre uzunluğunda, şarkı söyleyen köpükler halinde bir dizi kaynak fışkırıyor. Titreyen kavakların ve geniş dallı çınarların gölgesinde, yabani incir ve üzümlerin, eğrelti otunun, brionyanın ve sabah sefası çiçeklerinin, sarkık eğrelti otunun ve çiçeklerle dolu styrax bitkisinin yemyeşil bitki örtüsünün ortasında, yüzlerce dere hızla birleşip tek bir dürtüyle akarak, tam gelişmiş küçük bir nehir oluşturuyor.

Burası kadim bir cazibeye sahip. Koruların ve çeşmelerin, mağaraların ve tepelerin gizemleri, doğanın yaşamının büyüyle burayı büyülüyor; sürekli filizlenip geçiyor, çiçek açıp soluyor, açık güneş ışığında ısınıyor ve yeryüzünün gizli yerlerinde saklanıyor. Burası, Claude Lorraine'in Arkadya'ya dair efsanevi vizyonlarından birinin sahnesi olarak hayal edip resmetmiş olabileceği bir yer; antik hayal gücünün seçip görünmeyen periler, su perileri, şamanlar ve su perileri için sunaklarla süslemiş olabileceği bir yer. Ve gerçekten de öyle seçilmiş ve öyle süslenmiştir.

Büyük olasılıkla burası, Kenanlıların yer altından fışkıran sulara saygılarını sundukları Baal-Gad'dı. Şüphesiz ki burası, Yunanlıların Pan ve tüm perilerin ayinlerinin kutlandığı Paneas'ıydı. Büyük Herod, mağaranın üzerindeki bu kaya terasında, hoşgörülü Augustus'a mermerden bir tapınak inşa ettirmişti. Şüphesiz ki, İmparatorun heykeli burada, doğanın bilinmeyen güçlerine yapılan tuhaf bir şenlik ve çılgın adak karmaşasına yukarıdan bakıyordu.

Bütün bunlar solmuş, parçalanmış, yok olmuş. Bâniyâs'ta artık heykeller, sunaklar, rahipler, şenlikler ve kurbanlar yok; sadece kayaya oyulmuş adak nişlerinden birinin etrafındaki bir yazıt parçası kaldı; bu yazıtta nişin o zamanlar "Pan Rahibi" olan belirli bir kişi tarafından yapıldığı kaydediliyor. *Ama bu ismin Hatırlanmak isteyen kişinin adı, oymanın okunamayan kısmını oluşturuyor.*

İronik bir yazıt! Hâlâ kayalardan fışkıran çeşmeler, esintide titreyen kavaklar, portakal çiçeğiyle kaplı styrax bitkisinden yükselen tatlı tütüsü kokusu, kuşların yaşam sevincini haykırmaları, güneş ve ay ışığının pırl pırl sulara düşmesi ve yıldız ışığının parıldayan yaprakların arasından süzülmesi devam ediyor. Ama Pan Rahibi unutulmuş, doğaya dair o eski yorum ve hayranlık, duyusal, tutkulu, acımasızlık ve coşkunun karışımıyla dolu olan her şey, yüzünden bir sis gibi eriyip gitmiş ve onu her zamanki gibi sakın, saf ve güzel bırakmış.

Burada, Tetrark Filip tarafından yeniden inşa edilip onun ve İmparatorluk efendisinin adıyla yeniden adlandırılan Paneas'ta, bir gün Celileli bir köylü geldi ve öğrencilerine doğaya, şiddetli bir eğlence ve batıl inançla değil, sakın bir güven ve huzurlu bir sevinçle yaklaşmayı öğretti. Keçi ayaklı tanrı, panik tanrısı, büyük tanrı Pan, artık Ürdün'ün yukarı kaynaklarının yanında hüküm sürmüyor. Burada hatırladığımız isim, akan derenin, korunaklı ağacın ve şarkı söyleyen kuşun mesajını kalplerimize daha açık, serin ve tatlı kılan isim, Nasıralı İsa'nın ismidir.

IV

CÆSAREA PHILIPPI

Evet , eski harabelerden kalma taşlardan inşa edilmiş ve kalenin yıkık duvarları arasına sıkışmış kırk kadar perişan eviyle bu küçük Müslüman kasabası Bâniyâs, eski Sezariye Filipi'nin bulunduğu yerdir. Kutsal

Topraklardaki tüm kamplarımızın en güzelinde geçirdiğimiz mutlu günlerde, Filistin'de bulmayı hiç düşünmediğimiz kadar mükemmel bir şekilde ifade edilen açık havanın tüm cazibesine kendimizi bırakıyoruz; dost canlısı ağaçlar ve güzel kokulu çiçeklerle dolu bu küçük cennette,

"Karlı Hermon Dağı'nın eteğinde,

Şelalelerinin müziği eşliğinde,"—

İsa'yı düşünmek bir yoldaşın varlığı gibidir; insanlığın ihtişamı ve geçiciliğine, insanın uzun süren zahmetine, bitmek bilmeyen çatışmasına, boş gururuna ve nafil umutsuzluğuna dair anılar ise bize sadece titreyen hayaletler gibi gelir.

Şehrin bin fit yukarısındaki sivri tepenin zirvesine tırmanıyoruz ve ünlü Heidelberg *Şatosu'ndan daha büyük ve daha görkemli bir konumda bulunan, görkemli Haçlı Şatosu Subeibeh'i keşfediyoruz* . Şato, dik sırtın zirvesini sadece taçlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda temellerinin devasa taşlarıyla tamamen kaplıyor. Devasa yuvarlak kuleler ve çift tonozlu kapılar hala ayakta. Uzun merdivenler yeraltı su depolarına iniyor. Bir zamanlar şövalyelerin ve askerlerin egzersiz yaptığı geniş avlular sebze bahçelerine dönüştürülmüş ve kuzey kalesi ile güney kalesi arasındaki geçitlerde sarkık kulaklı keçi sürüleri dolaşüyor.

Yıkık taş yamaçlardan tırmanarak odadan odaya geçiyoruz; kimi zaman okçular için mazgalları olan bir nöbetçi odası, kimi zaman da sıvası bozulmamış ve üzerinde hafif renk izleri hala görünen kemerli bir şapel keşfediyoruz. Yüksek surların üzerinde durarak Huleh vadisine ve Ürdün pınarlarına, Naftali dağlarındaki Kal'at Hûnîn'e ve Litânî Nehri vadisinin üzerindeki Kal'at esh-Shakîf'e bakıyoruz.

Haçlılar zamanında, bu üç büyük kaleden, Filistin'in mülkiyeti için savaşıyan Avrupa şövalyelerinin işaret ateşleri yükselip karşılık veriyordu. Bu kalelerde ne kadar soylu şövalye ve leydi topluluğu yaşamıştı, bu duvarlar içinde ne kadar zengin festivaller kutlanmıştı, onları savunmak için ne kadar umutsuz mücadeleler verilmişti ki, sonunda esmer Sarazen orduları kapıları aşır savunmaları alt üst etti, kulelere hilal sancağını dikti ve kaleden kaleye İslam'ın işaret ateşlerini yaktı.

Bütün yangınlar söndü şimdi. Sarı çalı tepelerde alev alev yanıyor. Yabani incir ağacı duvarları yarıyor. Akrep ıssız odalarda yuva yapıyor. Haçlıların kapısının yıkılmış taşı üzerinde, Müslüman galibin Arapça yazıtını kazıdığı yerde, yeşil-gri bir kertenkele, bir kağıt ağırlığının üzerindeki bronz bir figür gibi hareketsiz duruyor.

Bridge Over the River Litani.

Litânî Nehri

Üzerindeki Köprü.

Bâniyâs köyünün güney girişinden, bir Arap hükümdarı tarafından yeniden inşa edilmiş devasa kare bir kapıdan geçiyoruz ve vadinin üzerinden geçen eski Roma köprüsüne çıkıyoruz. Köprünün taşıdığı su kemeri hala akan suyla dolu ve ince bir sis halinde düşen damlalar, öğleden sonra güneşinin eğrelti otlarıyla kaplı kemerli geçitten içeri süzülmesiyle küçük bir gökkuşağı oluşturuyor. Köprünün taş döşemesinde, iki bin yıl önce dünyayı fetheden adamların savaş arabalarının açtığı izleri takip ediyoruz. Savaş arabalarının hepsi geçip gitmiş. Geçidin üzerindeki kulenin kırık kenarında, kamıştan yapılmış borusuyla tiz, hüzünlü müzik yapan paçavralar içindeki bir Bedevi çocuğu oturuyor.

Günün sonunda zeytin ağaçlarının arasında, çadırlarımızın önünde dinleniyoruz. Serin akan derelerin ve hışırtılı kavakların sesi havada esiyor

ve turuncu-altın rengi gün batımı, bahçeyi mistik bir ışıkla büyölüyor. Çabalayan Sarazenlerin ve Haçlıların, fetheden Yunanlıların ve Romalıların hızlı görüntüleri gözlerimizden kayboluyor ve Celile'den gelen Nasıralı Adam'ın, küçük dost ve mürit topluluğuyla birlikteki suretini görüyoruz.

İsa, Kâtiplerin ve Ferisilerin muhalefetinden kaçarak, az sayıdaki sadık takipçisiyle birlikte buraya sığınmıştı. Burası, ayak bastığı yeryüzünün en kuzey noktası, Kudüs'ten en uzun mesafeyi kat ettiği yerdı. İşte bu enfes doğa bahçesinde, putperestlerin yaşadığı bir bölgede, o kadar lüks ve hoşgörölü olan Yunan ve Roma ayınlerine adanmış tapınakların görüş alanında, hayatının ve hizmetinin en güzel ve önemli dört olayı gerçekleşti.

İsa, öğrencilerine, Efendilerinin kim olduğuna inandıkları hakkındaki gizli düşüncelerini açıkça söylemelerini istedi. Petrus basitçe, "Sen Mesih'sin, yaşayan Tanrı'nın Oğlu'sun" diye cevap verdiğinde, İsa bu cevaptan dolayı onu kutsadı ve kilisesini bu kaya üzerine kuracağını ilan etti.

Sonra Petrus'u, Yakup'u ve Yuhanna'yı yanına alıp Hermon'un yüksek ve ıssız yamaçlarından birine çıktı. Orada onların önünde suret değıştirdi; yüzü güneş gibi parlıyor, giysileri dağ zirvelerindeki kar gibi ışıldıyordu. Ama onlar orada kendisiyle kalmak için yalvarınca, onları tekrar vadiye, günah işleyen ve acı çeken insanların arasına indirdi.

İsa, başkalaşım dağının eteğinde, babasının diğer havarilere getirdiğı, ancak onların bir şey yapamadığı cinli çocuğı iyileştirdi; ve onlara insanlara yardım etme gücünün iman ve duadan geldiğini öğretti.

Ve sonunda, bu güvenli ve güzel sığınaktan (burada huzur içinde yaşayabilirdi ya da rahatsız edilmeden geniş putperest dünyaya çıkabilirdi) adımlarını geri çevirdi ve kendi ülkesine, kendi halkına, büyük, çalkantılı, katı yürekli Yahudi şehrine ve günahkarları seven ve onları kurtarmaya gelen birinin kaçınamayacağı kadere doğru döndü. Celile'ye, Samarya ve Perea'dan geçerek Kudüs'e, Getsemani'ye ve Golgota'ya indi; korkusuz, sakın bir şekilde, Tanrı'nın iradesini yerine getirmede kalbini doyuran o gizli gıdayla desteklenip beslenerek.

İşte bu İsa'yı arayışta, O'na bir şekilde daha yakınlaşma umuduyla Kutsal Topraklara hac yolculuğı yaptık. Ve şimdi, Sezariye Filipi'deki serin akşamda, dileğimizin gerçekleşip gerçekleşmediğini, umudumuzun yerine getirilip getirilmediğini kendimize soruyoruz.

Evet, hayal etmeye cesaret edebileceğimizden çok daha zengin, çok daha harika bir şekilde. Çünkü Tanrı'nın açık hava ortamının özgürlüğü ve gerçekliğinde, Mesih'e dair daha sade, daha açık, daha tatmin edici yeni bir vizyon bulduk.

Pierre Loti, sonsuz bir pişmanlığın sisleri ve gölgeleri arasında, tatlı, solmuş hayallerin ve terk edilmesi gereken umutların hüznü içinde, geri dönülmez bir şekilde ortadan kaybolması dünyayı her zamankinden daha karanlık bırakan bir İsa'nın hayaletini gördü!

Tuhaf alametler ve gizemli ritüeller arasında, geleneksel ihtişamın bilinmeyen bir halesiyle taçlandırılmış, özenli törenlerin kurucusu ve lambalarla aydınlatılmış türbelerin merkezi olan bir yerde, Matilde Serao, insanların efsanelerinin onurlandırdığı ve gölgelediği o İsa'nın suretini görmedi!

Bulduğumuz İsa, çiçekler arasında oynayan Nasıralı Çocuk; göl kenarında yürüyen, hastaları iyileştiren, kederlileri teselli eden, yalnız ve umutsuzları neşelendiren Celileli Adam; karlı Hermon'un gün batımı ışığında başkalaşım geçiren, Beytanya'daki mezar başında ağlayan, Getsemani'nin ay ışığıyla aydınlanmış bahçesinde ıstırap çeken, O'nu sevmelerine rağmen anlamayanlar için ve O'nu anlamadıkları için sevmeyenler için hayatını veren ve sonunda ölümün üstesinden gelerek dirilen, Tanrı'nın çok sevilen Oğlu'dur; tüm insanların ihtiyaç duyduğu ve gerçek olmasaydı hiçbir insanın hayal edemeyeceği bir Kurtarıcıdır.

O'nun mesajı yok olmadı, asla da yok olmayacak. Güven ve dingin bir sevinç için doğaya yönelmemizi söylüyor. Sevgi ve fedakarlık için insanlarla yakın yaşamamızı istiyor. Teselli ve ölümsüz umut için ise O'na ve Babamız Tanrı'ya inanmamızı istiyor.

Hepsi bu kadar.

Fakat o göksel mesajın getirilmesi, geldiği ülkeyi Kutsal Topraklar haline getirdi. Ve bugün o mesaja inanmak, her insan evladını cennet krallığına götürecektir. Ve o imanı korumak, o Yaşamı takip etmek, mavi gökyüzünün altındaki her ülkeyi kutsal bir diyara dönüştürecektir.

BİR YABANCININ MEZMURU

Ey Tanrım, beni dünyanın çadırına aldın.

Mavi gölgeliğinin altında sığınak buldum:

Bu nedenle bana misafir olma hakkımı inkâr etmeyeceksin.

Çıplak ve yoksul bir halde gün batmadan kapıya vardım:

*Sen bana nefis süt kaplarıyla ferahlık verdin:
Büyük bir nder olarak bol miktarda yiyecek sağladın.*

*Senin evinde yaşamanın günlük zevklerini çok sevdim:
Ayın ve yıldızların beni yatağıma kadar aydınlattı:
Sabahleyin senin kullarınla birlikte sevinç buldum.*

*Elbette beni karanlığa gndermeyeceksin, değil mi?
Orada düşman ölüm ruhumu bekliyor:
Sen hayatımın ev sahibisin ve senin korumanı istiyorum.*

*Bunun zerine âlem çadırının Rabbi şöyle cevap verdi:
Misafirin hakkı ancak belirlenmiş bir süre için geçerlidir:
 gün üç gecenin ardından ayrılış günü gelir.*

*[sayfa 289] Ama karanlıkta düşmandan korktuğun için beni dinle:
Seninle sonsuza dek sürecek yeni bir misafirperverlik antlaşması
yapacağım:
İşte ben sana yabancı olarak geleceğim ve misafirin olacağım.*

*Yoksul ve muhtaç olarak geleceğim, sen de beni misafir edeceksin:
Sana dost bulabilmen için alçakgönüllü ve mütevazı bir şekilde geleceğim:
Sana teselli vermek için merhamet ve doğrulukla geleceğim.*

Bu nedenle kalbinin kapısını a ve beni karşıla:

Bu dünya çadırında, senin ekmek kardeşin olacağım:

Sen yola çıktığında, ben sonsuza dek senin yoldaşın olacağım.

O zaman ruhum Rabbin sözünde huzur buldu:

Ve dünyanın perdelerinin sarsıldığını gördüm.

Ama ben onların ötesine, arkadaşımın ebedi kamp ateşlerine baktım.

ŞAM YOLU

BEN

DRUSELER ÜLKESİNDEN

gidebilirsiniz ve biri devlet mülkiyetinde, diğeri bir şirket tarafından inşa edilip yönetilen iki rakip güzergah arasında seçim yapabilirsiniz. Ancak Ürdün pınarlarının yanında, Bâniyâs'taki gümüşü zeytin ağaçları arasında kamp kurmuş bizler için, her iki demiryolunun da o kadar uzakta olması, atlarımızla doğrudan şehre gitmekten daha uzun sürecektir olması mutlu bir durum gibi görünüyordu. Zaman kazanmak için daha hızlı bir ulaşım aracıyla seyahat etme gibi modern aptallıktan kurtulmuş ve yolculuğumuza rahat, bağımsız bir şekilde ve bize en çok keyif verecek yoldan devam etme özgürlüğüne kavuşmuştuk. Bu yüzden, daha sık kullanılan doğudaki Kafr Hawar yolundan ziyade, Dürziler ülkesinden geçen, Hermon Dağı'nın etrafından dolaşan kuzey yolunu, daha uzun olanı seçtik.

Böyle bir yolculuğun sabahı ne kadar da keyifli! Parıldayan çiğlerle yıkanmış dünyanın taze yüzü; dört arkadaşın uzak diyarlardan uykuya dalmışken buluşmamızda çadırdan çadıra yapılan selamlaşmalar; açık havada kahvaltının tadı; kampın uçuşa hazırlanma telaşı; yere çöken brandalar, üst üste yığılmış saman balyaları ve kutular, korulukta çınlayan katır çanları, uzun dinlenmelerinden sonra tazelenmiş atların kişnemesi ve oyun oynarken birbirlerini ısırma—tüm bunlar, "Çizmeler ve Eyerler"in eski ezgisine eşlik eden büyüleyici varyasyonlar ve unsurlar.

Böyle bir günlük yolculuğa çıkmanın anlık etkisi, insanın hayatta olmaktan duyduğu basit ve açıklanamaz mutluluğu yeniden canlandırmaktır. Sıklıkla bizi ele geçiren ve garip bir içsel hastalık gibi bizi rahatsız eden o kasvetli sorgulamalardan ve aşırı taleplerden kurtuluruz. Bâniyâs'tan Tel-el Kâdi'ye doğru eğimli güzel terasta ilerlerken, bedenimize ve zihnimize yayılan bir sağlık ve uyum duygusu hissederez.

Gölgelerini üzerimize yayan yeşil meşe ağaçlarının ve tepenin yamacına çiçek karı saçan alıçların güzelliğine seviniriz. Çimenlerin arasından cıvılayarak yükselen tepeli toygat kuşlarına, her çalılıkta neşeli küçük

müziklerini yapan çalıkuşlarına ve ispinozlara, yol kenarındaki taştan taş şarkı yüklerini aktaran siyah beyaz çalıkuşlarına, uzaktan bize adını söyleyen guguk kuşuna ve kuzeye doğru kayalık tepeye tırmanırken üzerimizde kanatlı zümrütler gibi parıldayan muhteşem arıkuşlarına seviniriz. Altın sarısı çiçek açmış süpürge otuna, pembe ve beyaz kaya güllerine ve atlarımızın pınar deliklerinden ve küçük derelerden geçerken çiğnedikleri nane ve nane otunun baharatlı kokusuna seviniriz. Batıya doğru uzanan, ağaçsız Naftali dağları ve Lübnan'ın güney sırtları üzerindeki geniş, uzun manzaralardan ve uzaktaki kayalıklara tünemiş, harap olmuş kartallar gibi duran Haçlıların yıkık kaleleri Kal'at esh-Shakîf ve Hûnîn'in görüntülerinden dolayı çok mutluyuz. Her şey bize kişisel bir hediye gibi geliyor. Dünyanın tüm güzelliğinin bu güne ait olduğu hissine sahibiz. Bizi mantıksız mutluluktan dolayı azarlayabilecek herhangi bir üzgün filozofa bunu açıklayamaz veya haklı çıkaramazdık. Onun argümanları karşısında savunmasız ve alaylarına kayıtsız kalırdık. Sadece sabaha doğru yol alırdık, kalplerimizde kuşların tüylerinin parlaklığını, derelerin neşesini, gökyüzünün kararmamış berraklığını yansıtırdık ve böylece belki de, aynamızı melankolik düşüncelerle bulandırmayı seçmiş gibi, Doğanın İlahi Niyetini yerine getirirdik.

Ürdün Nehri'nin en uzun ve en yüksek, ancak en büyük olmayan kaynaklarından biri olan, güçlü ve güzel bir akarsu olan küçük Hâsbânî Nehri'nin vadisini takip ediyoruz. Bu nehir, Vadi et-Teim'in kuzey ucunda bir yerden doğar ve Hermon Dağı'nın batı eteği boyunca akar; vadilerin çok yukarısındaki köpüren kaynaklardan fışkıran ve büyük dağın sürekli karının erimesiyle yeraltından beslenen sellerin armağanını alır. Zaman zaman bu sellerden birini, kaba bir taş köprüden veya yürüyerek geçmek zorunda kalıyoruz. Yol boyunca Hermon, dokuz bin fit yükseklikteki tahtından bize bakıyor. Baş, bir Dürzi reisi gibi lekesiz beyaz bir sarıkla sarılı ve kar beyazı kışlık pelerini hala omuzlarından aşağı sarkıyor, ancak alt kenarları Nisan'ın sıcak güneşleriyle yıpranmış ve dikişleri açılmış durumda.

Şu anda Hâsbânî'nin batı kıyısına bir köprüden geçiyoruz ve kavakların, dutların, zeytinlerin, bademlerin, üzümelerin ve incirlerin nehir boyunca bolca yetiştiği keyifli vadide ilerliyoruz. Sulama amacıyla nehir üzerinde alçak bentler var ve daha büyük bir baraj bir değirmene enerji sağlıyor. Solda, bizi Lîtanî Nehri'nin boğazından ayıran Cebel ez-Zohr'un keskin, çorak sırtı uzanıyor. Korular ve bahçeler arasında su yollarında çalışan işçi grupları var. Bağcılar bağlarda meşgul. Çiftçiler, yamaçtaki taşlı tarlalarda sığ oluklar açıyor. Küçük nehir, burada en dostane haliyle, beslediği ağaçlıkların ve meyve bahçelerinin arasında neşeyle kıvrılıyor, çakıl yatakları üzerinde neşeli bir ses çıkarıyor ve berrak yeşil su bir bentten aşağı döküldüğünde daha derin bir uğultu çıkarıyor.

Beş saattir at sırtındayız; güneş yakıcı; gölgede bile sıcaklık 85 derecenin üzerinde ve patika boyunca hiç gölge yok. Ağız, susuzuz ve yorgunuz. Nehrin karşı tarafına, bir geçitten geçerek tekrar karşıya geçtiğimizde, atlarımız hevesle su içiyor ve serin suya uzanmaya çalışıyorlar. Sadece onları değil, kendi ruhumuzu da ikna etmek için güçlü bir çaba sarf etmemiz gerekiyor ki, doğu kıyısındaki yeşil çimenleri ve korunaklı zeytin ağaçlarını geçip, Hâsbeiyâ'nın saklandığı dar, kayalık geçitten yukarı doğru ilerleyelim. Patika kısmen sert ve kaygan, kaba kaldırım taşlarıyla döşenmiş, bu da yürüyüşü yorucu hale getiriyor. Sıcaklık üzerimize bir yük gibi çöküyor. Sabah bizi mutlu eden şeyler şimdi bize hiçbir zevk vermiyor. Yürüyüşümüzü zevkimizin sınırıyla değil, dayanıklılığımızın sınırıyla ölçme hatasına düştük.

Hâsbeiyâ, vadideki bir koyun veya açıklığın dik yamaçları etrafına kurulmuş, oldukça gelişmiş ve pitoresk bir kasaba olduğunu kanıtıyor. Tepelerin oluşturduğu amfiteatr, zeytinlikler ve üzüm bağlarıyla teraslanmıştır. İpekböcekleri için yetiştirilen birçok dut ağacı ve her yerde bulunan incir ve badem ağaçları da eksik değildir. Kasabanın taş evleri, kıvrımlı yollar üzerinde, birbiri üzerine yükselir; birçoğunun kemerli revakları, kırmızı kiremitli çatıları ve yeşil kafesli pencereleri vardır. Yaklaşık beş bin nüfuslu bu yerin nüfusunun yarısından fazlası artık Hristiyan'dır, ancak eskiden gizemli Dürzi dininin kalelerinden ve başkentlerinden biriydi.

Çadırlarımız kasabanın batı ucunda, zeytin ağaçlarının yetiştiği alçak bir terasta kurulmuştu. Vardığımızda kampın etrafının meraklı, gülen çocuklarla dolu olduğunu gördük. Erkek çocuklar ilk başta biraz yaramazdı, ama sorumlu gibi görünen yaşlı bir adamın bir sözü onları hizaya getirdi ve en az elli tanesi, büyük küçük, terasın altındaki çimenlerde yarım daire şeklinde çömelmiş, parlak kahverengi gözleriyle bizi izliyordu.

O genç Dürziler, Maronitler, Yunanlar ve Müslümanlar çok neşeli görünüyorlar, bu yüzden onlara bir sınıf olduklarını ve onlara ders verdiğimi söyleyerek hafif bir şaka yapmaya çalışıyorum. "A, B, C," diye sayıyorum ve benden sonra tekrarlamalarını bekliyorum. Hemen dersi elimden alıp, İngiliz alfabesinin tamamını koro halinde okuyorlar ve "Günaydın! Nasılsınız?" diye bağırarak ve neşeli kahkahalarla bitiriyorlar. Hepsi, 1860'taki büyük katliamdan beri kurulmuş olan ve umarım bir daha asla böyle bir katliamın yaşanmamasını sağlamaya yardımcı olan misyoner okullarının öğrencileri.

Hâsbeiyâ'ya gelme amaçlarımızdan biri de Hermon Dağı'na çıkmaktı. Dürzi rehberi ve Hristiyan rehberi çağırdık; ikisi de son iki haftada artan derin kar nedeniyle bu maceranın imkansız olduğunu söylediler. Zirveye bir mil bile yaklaşamayacağımızı, vadilerde karın bel hizasına kadar yükseleceğini belirttiler. Dağa Haziran ayına kadar ulaşamayacağını da

eklediler. Bu yüzden, misyonerlerle görüştüğten ve onların yaptığı güzel işlerden bazılarını gördükten sonra, ertesi sabah yola koyulduk.

II

RÂSHEİY VE AMERİKÂNİZMİ

yolculuk, bir önceki günküyle aynıydı, ancak at yolları daha engebeli ve dikti, manzaralar ise daha geniş ve görkemliydi. Hâsbânî'yi tekrar geçtik ve Dürziler vadisi olan Wâdi et-Teim'i geride bırakarak batıya doğru yüksek platoya tırmandık. George Cavalcanty'nin bizi Baedeker'imizde işaretli yoldan neden uzaklaştırdığını bilmiyorduk, ancak bunun için geçerli bir sebebi olduğunu varsaydık. Bilge bir tercümana aklınıza gelen tüm soruları sormamak iyidir. Ona nereye gitmek istediğinizi söyleyin ve size nasıl gideceğinizi göstermesine izin verin. Elbette, öğle yemeğinde vahşi yaylanın kireçtaşı kayalıkları ve zirveleri arasında oturup, muazzam hatların ve uçsuz bucaksız mesafelerin ihtişamını, sonsuz çeşitlilikteki tüm biçimleriyle kristal berraklığının güzelliğini ve inci gibi renklerin büyüsunu sunan bir manzaraya baktığımızda, bizi getirdiği daha uzun ve dik yoldan şikayet etmeye hiç niyetimiz yok; sanki Toprak Ana'nın göğsü güneş ışığında usulca nefes alan bir güvercinin göğsüymüş gibi, gül, menekşe, mavi, mor, altın kahverengi ve parlak yeşil tonlarında narin, saydam, canlı, değişen ve oynayan renkler...

Râsheiyâ'ya doğru tırmanırken, kendimizi bir ay ya da daha fazla öncesine, ilkbaharın başlarına geri dönmüş gibi hissediyoruz. İşte 1 Nisan'da Şaron Ovası'nda gördüğümüz çiçekler: muhteşem kırmızı anemonlar, hoş kokulu mor ve beyaz sıklamenler, narin mavi irisler. İncir ağacı narin yapraklarını açıyor. Yere serilmiş asmalar çıplak ve uykuda. Birkaç santim uzunluğundaki yeni filizlenen tahıllar, neredeyse göz kamaştırıcı yeşil rengiyle ilk çiçeklerini açıyor.

Deniz seviyesinden 4100 fit yükseklikte, kayalık bir tepenin üç tarafına teraslar halinde kurulmuş olan kasaba, geniş bir manzaraya hakimdir. Hermon tüm ihtişamıyla görünür; karla kaplı Lübnan ve Anti-Lübnan, kırk mil boyunca birbirine bakar; ve küçük Kafr Kûk gölü ön planda mavi bir ışık noktası oluşturur.

Biz, kasabanın ötesinde ve aşağısında bulunan düz bir çayır olan harman yerinde kamp kurduk; ve orada, Râsheiyan gençleri öğleden sonra soylu

atlarına binerek, düz çimenlerde yarışlar düzenleyip, binicilik yeteneklerini bizim için sergiliyorlar.

Arap atlarını kendi topraklarında gördüğünüzde çok çekici bir yanları var. Enerjik, korkusuz, sağlam adımlı ve genellikle o kadar uysallar ki, sadece yularla bile binilebiliyorlar. Uzun bir yolculuk, hızlı bir koşu veya bir *fantezi için idealler* . En yaygın renkleri gri olsa da, birçok kahverengi ve kızıl kahverengi ve birkaç muhteşem siyah at da görebilirsiniz. Bir Arap aygırı, bir atın nasıl görünmesi gerektiğine dair romantik ideali karşılıyor. Kavisli boynu, küçük başı, birbirinden ayrı duran büyük gözleri, kısa gövdesi, yuvarlak yanları, narin bilekleri ve küçük ayakları; geçit töreninde yelesini savurması ve uzun kuyruğunu kaldırması; dört nala koşusunun hızı ve canlılığı, yürüyüşünün zarıflığı—bunları gördüğünüzde, ressamların "General X'in En Sevdığı At Üzerindeki Portreleri"nde tasvir ettikleri gerçek, orijinal atı hemen tanırıyorsunuz.

Calvalcantly'ye bu güzel atlardan birinin ne kadara mal olacağını sordum. "İyi bir at iki üç yüz dolar; çok iyi bir at dört yüz dolar; gösterişli bir at ise kim bilir?"

Râsheiyâ'nın Amerikan kültürünün izlerini taşıdığını görüyoruz. Fotoğraf çekmek için dışarı çıkıyoruz ve neredeyse her sokak köşesinde Amerika Birleşik Devletleri veya Kanada'da bulunmuş genç bir adam bize şöyle sesleniyor: "Bugün nasılsınız? Amerika'dan mı geldiniz? Oradaki haberler neler? Bryan seçildi mi? Ben McKinley'e oy verdim. Kankakee'de bir dükkanım var. Jackson, Mississippi'de de bir tane var ." Korkunç bir mağaza elbisesi giymiş, güzel, koyu gözlü bir kız açık bir kapıdan bize gülümseyerek şöyle diyor: "Fotoğrafımı çeker misiniz? Amerika'daydım."

Konuşkan ve cana yakın bir adam yürüyüşümüze katılıyor; hatta bizi adeta sahipleniyor, dolambaçlı sokaklardan ve en güzel manzarayı sunan evlerin çatılarına kadar bize rehberlik ediyor ve bizi arkadaşlarıyla tanıştırıyor: kaba siyah çadırlar için keçi kılından iplik eğiren yaşlı bir beyefendi (St. Paul'ün mesleği) ve biri itip diğeri çekerek el değirmeninde mısır öğüten iki kadın. Kendi kendini rehber seçen bu adam, yedi yılını Illinois ve Indiana'da seyyar satıcılık ve dükkancılık yaparak geçirmiş. Başarılı bir maceracı olarak Râsheiyâ'ya dönmüş ve kırmızı çatılı, kemerli bir revaklı taş bir ev inşa etmiş. Ömür boyu orada mı kalacak? "Bilmiyorum," diyor. "Sanırım evimi şimdi satmak istiyorum. Bu ülke çok güzel; ona bakmayı seviyorum. Ama Amerika özgür, iyi bir hükümet, yaşamak için iyi bir yer. Aman Tanrım! Hemen geri döneceğim, emin olun."

III

LÜBNAN KARŞITI VE NEHİR

ABANA

yolumuz, Hermon Dağı ile Anti-Lübnan sıradağlarının geri kalanı arasında uzanan hafif çukurun sırtlarından doğuya doğru çıkıyor. Kasvetli Kafr Kûk köyünü ve gölünü geçiyoruz. Uzaktan masmavi parlayan su, şimdi tepelerin arasında sıkışmış, bulanık, durgun bir gölet haline gelmiş ve yanında yaşayanlar için ateş üretiyor. Yükseldikçe manzara vahşi ve kasvetli bir hal alıyor; tepeler kırık kaya parçalarıyla dolu veya aşınmış, hırpalanmış ve fantastik kayalıklara dönüşmüş; vadilerin dibi, kış selleri yeni çekilmiş gibi ıslak ve çorak. Bir süre sonra büyük kar yığınlarının arasında ilerliyoruz. Mayıs ayının ilk günü. Karların üzerinde yürüyoruz, katırlardan birine sepet dolusu kar yüklüyoruz ve birbirimize kartopu atıyoruz.

Takvimde bir ay daha geriye gittik ve şimdi "kışın baharın kucağında oyalandığı" yerdeyiz. Kardelenler, çiğdemler ve küçük mor üzüm sümbülleri kar yığınlarının kenarında çiçek açıyor. Dikenli çalılar ve ağaçlar, astragalus ve kuzenia gibi dikenli otlar yeşil gövdeli ama yapraksız ve aralarında uçuşan kuşlar hala baharın ilk coşkusu, çiftleşmeyi takip eden ve yuvalamadan önce gelen neşeli müziği yaşıyorlar. Siyah ve kırmızıyla güzelce işaretlenmiş büyük güvercin rengi keklikler kayalıklar arasında koşuyor. Yılın dönüm noktasındayız, ışığın, yaşamın ve sevginin dalgasının hızla yükselmeye başladığı şaşırtıcı mevsimdeyiz.

Bu Alp bölgesinden yarım günde iki ayı kapsayan bir yolculuk yapıyoruz. Mart ayının ortasındayız, yemyeşil güzel bir ovadayız; siyah Bedevi çadırlarının bulunduğu bir kampın etrafında at sürüleri otluyor. Nisan ayının başındayız, posta yolunda, pınarların ve kavak ağaçlarının bulunduğu Khân Meithelûn'dayız; öğle yemeğimizi, Hermon karlarının soğuttuğu limonatayla birlikte, bu ağaçlardan birinde yiyoruz. Nisan ayının sonundayız, Dimas'tayız; çadırlarımızı, köyün düz çatılarına bakan, kilden yapılmış düz bir teras olan harman yerinde buluyoruz.

Kampımız deniz seviyesinden 1100 metre yükseklikte ve sabahki yolumuz telgraf direklerini takip ederek dik bir şekilde posta yoluna iniyor, oradan da sert ve tozlu ana yoldan Şam'a doğru daha kademeli bir inişle devam ediyor. Manzara ilk başta çıplak ve kurak: yuvarlak kırmızımsı dağlar, gri yamaçlar, ince bir yeşil tonuyla hafifçe renklendirilmiş sarımsı ovalar. Ancak El-Hâmi'de yol, meşhur Abana Nehri'nin aktığı Baradâ vadisine iniyor ve kendimizi yemyeşil bir cennette buluyoruz.

Yüksek ağaçlar yolun üzerinde kemer gibi yükseliyor; beyaz balkonlar yaprakların arasından parıldıyor; akan derelerin mırıltısı ve kahkahası bizi çevreliyor. Demiryolu ve araba yolu vadinin aşağısında buluşup kesişiyor. Bazıları kasvetli ve harap, bazıları yeni ve bakımlı kır evleri ve kafeler, koruların arasında yarı gizlenmiş veya otoyolun hemen yanında kurulmuş durumda. Kavaklar ve söğütler, çınar ağaçları ve ıhlamurlar, cevizler ve dutlar, kayısılar ve bademler, kıvrımlı incir ağaçları ve tırmanıcı güller, suyun birçok kanalında aktığı her yerde neşeyle büyüyor. Bu çizginin yukarısında, vadinin kenarlarında her şey çıplak, kahverengi ve kuru. Ama vadinin derinliği, çölün çuval bezinin üzerine serilmiş işlemeli bir çiçek kuşağı gibi. Ve bu uzun yeşilliğin ortasında, berrak yeşil bir sel gibi akan ana nehir; hızla akıyor, sıçrayarak, beyaz köpüklere dönüşüyor; Otuz kırk fit genişliğindeki kanalını kıyıdan kıyıya dolduran ve ayakları akıntıya dalmış gümüş yapraklı söğüt ve kavak ağaçlarını serin ve güçlü akıntısının hızıyla titreten Suriyeli Naaman, peygamber Elişa'ya övünürken haklıydı: Şam nehri Abana, İsrail'in bütün sularından daha iyidir.

Dere boyunca aşağı inerken vadi daralıyor, ta ki aniden dik kayalıkların arasından geçip üç tarafı dağlarla çevrili açık bir ovaya çıkana kadar. Yedi kola ayrılan nehir, yüz elli mil karelik koru ve bahçeleri suluyor ve biz de zengin ve yemyeşil bitki örtüsünün labirentinde yolu takip ediyoruz. Yüksek kerpiç duvarlarla çevrili kayısı bahçeleri; kızıl gül ağaçlarını, kıpkırmızı narları ve kan kırmızısı gelinciklerle parıldayan küçük buğday tarlalarını görebildiğimiz açık kapılar; beyaz alıç ve yabani diken çitleri; ve her yerde bizi saran ve içine hapseden ağaçlar, ağaçlar, ağaçlar var.

Şimdi, yapraklı tepelerin üzerinde, tepesinde altın bir hilal bulunan sivri uçlu bir minare görüyoruz. Sonra kendimizi tekrar Baradâ'nın ana akıntısının yanında buluyoruz; nehir, askerlerin atlarını eğittiği, eşeklerin ve kazların otladığı, çocukların oynadığı ve boyacıların nehir kenarındaki çimenlere serdikleri uzun mavi pamuklu kumaş şeritlerini serptikleri açık bir meydanın tam ortasından, duvarlarla çevrili bir kanalda hızlı ve neşeli bir şekilde akıyor. Yol bir sokağın başlangıcı gibi görünmeye başlıyor; önümüzde kubbeler ve minareler yükseliyor; gri duvarlar ve kuleler, birkaç dükkan ve açık hava kafesi, birkaç otel tabelası görünüyor. Nehir bir köprünün altından geçiyor ve şehrin altında yüzlerce kanaldan geçerek kayboluyor, bizi Şam'ın batı girişinde bırakıyor.

IV

KÜÇÜK BİR NEHRİN ŞEHİRİ

YAPILMIŞ

söyleyemem . Bir deneyimi asla kendi bağlamından koparıp tek başına değerlendiremezsiniz . Napoli veya Floransa'nın otomobille ziyaret edilen çevresiyle veya Boston'ın banliyölerinin tramvaydan görülmesiyle yapılan karşılaştırmalar anlamsız ve aydınlatıcı değildir.

Baradâ'nın özelliği şudur ki, Anti-Lübnan'ın çorak yamaçlarından birdenbire doğar, akarken hızla bir cennet yaratır ve sonra çölün kenarındaki geniş bir bataklıkta tamamen kaybolur.

Şam'ın özelliği şudur ki, denizden yetmiş mil uzakta ve deniz seviyesinden 2300 fit yükseklikte, تنها bir ova olan Ghûtah'ta, hiçbir *hinterland* , destekleyici eyalet, siyasi liderlik ve özel bir dini kutsallık olmadan, aslında onu farklı kılan, ihtişamını, kalabalık canlılığını, kendi kendine yeten cazibesini açıklayacak hiçbir şey olmadan, sadece bir şehir, bir insan yuvası olarak gizemli ve kalıcı niteliğiyle yeşermektedir. Dünyanın en eski yaşayan şehridir; doğum gününü veya kurucusunun adını kimse bilmiyor. Onu fetheden imparatorluklardan ve krallıklardan -Ninova, Babil, Samarya, Yunanistan, Mısır- sağ kurtuldu; başkentleri toz oldu, ama Şam hala "suların kenarına dikilmiş bir ağaç gibi" çiçek açıyor. En kırmızı güllere, en tatlı eriklere, en zengin metal işçiliğine ve en parlak ipeklere adını vermiştir; Sokakları, akıntıların etkisiyle kaynayıp girdaplar oluşturdu.

kalabalık halk

Bu özellikler onun içinde var ve onu harika kılıyor.

O, tıpkı New York veya San Francisco'nun Batı'nın tipik şehirleri olması gibi, Doğu'nun da saf ve sade tipik bir şehridir: çölün kenarındaki açık liman, dağların eteğindeki ticaret merkezi, çiçek açan çardakların kalbindeki köşk; küçük bir nehrin ve kadim bir Mekân Ruhu'nun harika çocuğu.

Şehre her çıktığımızda (ister eski ve harap bir eğlence bahçesinin üzerindeki terasta bulunan çadırlarımızdan, ister kamptaki kum sineği salgını nedeniyle sığınmak zorunda kaldığımız, iyi bir otel olan Hôtél d'Orient'teki kırmızı kiremitli odalarımızdan olsun), kendimizi bir anda "Binbir Gece Masalları"nın bir bölümünde buluyoruz.

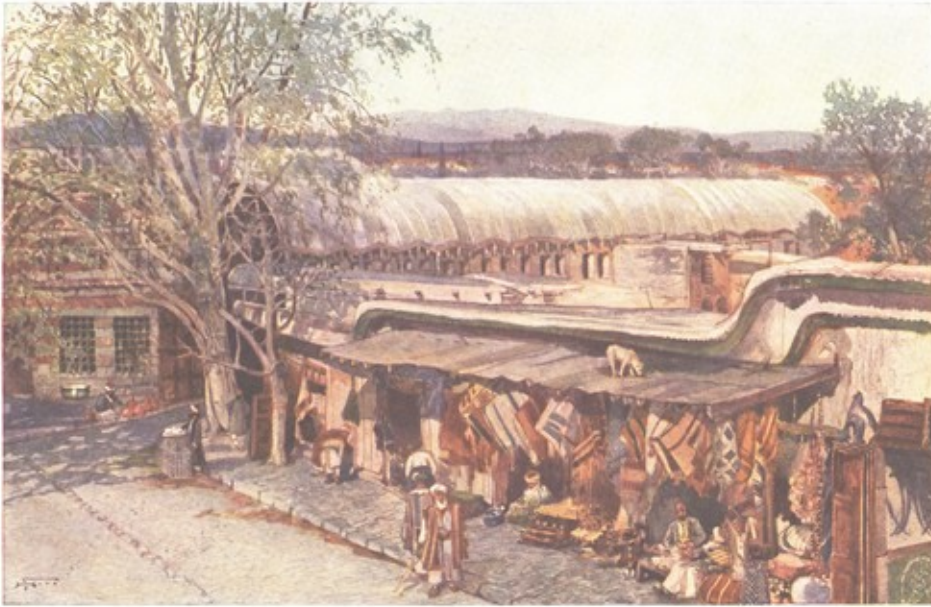
Evet, elektrikli ışıklar var ve şehirde ağır ağır ilerleyen bir tramvay var; ama bunlar şehri Batılı ve modern yapmıyor, tıpkı boncuklu bir kolyenin Milo Venüs'ünün karakterini değiştirmeyeceği gibi. Tramvay sürücüsü "Üç Takvim"dekilerden birine benziyor ve yanındaki neşeli giyimli küçük bir çocuk, makine kalabalığının arasından sakince ilerlerken uyumsuz bir alete yüksek sesle üflüyor. (Birkaç ay önce bir adam ezilmişti; arkadaşları ertesi gün tramvayın gelmesini beklediler, sürücüyü yerinden çektiler ve gerçekten Doğru tarzında bir dizi uzun bıçak sapladılar.)

Kalabalığın kendisi, tarif edilemez ve büyüleyici bir çeşitlilik ve canlılığa sahip. Koyu üniformalı ve kırmızı fesli Türk askerleri; sırtlarında damlayan, şişkin keçi postlarıyla neşeli, sırttan su taşıyıcıları; cesur, düzgün yüzlü beyaz sarıklı Dürziler; uçuşan pelerinleri ve kalın, koyu deve tüyü rulolarıyla tutturulmuş parlak başörtüleriyle bronzlaşmış, duygusuz çöl oğulları; rengarenk ipek elbiseler içindeki zengin tüccarlar; pitoresk bir şekilde paçavralar içinde dilenciler; camilerin mermer avlularındaki havuzlarda başlarını ve ayaklarını bol bol su sıçratarak yıkayan Müslüman hacılar; sokak köşelerinde veya evlerin duvarlarında bulunan birçok çeşmeden fışkıran suyla oynayan veya ayak işlerini yapan neşeli çocuklar; Peçeli Müslüman kadınlar kalabalığın arasından sessizce sıyrılıyor ya da açık önü olan bir dükkândaki süs eşyalarına veya kumaşlara eğiliyor, zeytin rengi yanaklarını ve uzun, parlak kahverengi gözlerini göstermek için peçelerini bir anlığına kaldırıyorlardı; siyah cübbeleri ve silindir şapkalarıyla sakallı Yunan rahipleri; uzun beyaz çarşaflarına sarılmış, ancak güzel yüzleri açıkta olan ve pürüzsüz, parlak siyah saçlarının arasına kırmızı bir gül veya beyaz bir yasemin takmış Hristiyan kadınlar; sırtında neşeli bir şekilde süslenmiş cam kabı ve elinde şıkırdayan pirinç bardaklarıyla limonata satan, " *Sıcağa çare* ", " *Kalplerinizi neşelendirin* ", " *Dişlerinize dikkat edin* " diye bağırان adam; başında ince, yassı ekmeklerle dolu kocaman bir tepsiyle ekmek satan ve sürekli Allah'tan kendisine müşteri göndermesini dileyen çocuk; omzunda soluk bir karpuzun içini andıran kocaman pembe bir küre taşıyan şalgam turşusu satan adam; Ot veya kömür yığınları arasında tıkr tıkr ilerleyen eşekler; işlemeli eyer örtüsü ve parıldayan dizginleriyle süslenmiş, kalabalığın arasından sanki yokmuş gibi sessiz ve kibirli bir şekilde ilerleyen bir atlı; kırbacı havai fişek gibi şakırdayarak sokakta dörtnala koşan bir at ve " *Oğlum! Sırtına dikkat et! Ayağına! Yanına!* " diye bağırışlar—tüm bu figürler, asla bıkmadığımız geçici bir gösteride birbirine karışmış durumda.

Evlerin ikinci katından yükselen yuvarlak, ahşap bir kemerle örtülü uzun çarşılar, güzelce renklendirilmiş bir lüle taşı piposu gibi zengin bir kahverengi tonuyla doludur; ve bu yumuşak, puslu atmosferin içinden, çatıdaki deliklerden altın sarısı güneş ışınları canlı bir şekilde süzülür. Bu çarşılarda, çoğunlukla ön duvar veya kapıdan yoksun, sokağa açık bir davetle açılan çok sayıda küçük ve büyük dükkan bulunmaktadır. Çimento kadar sertleşmiş toprak kaldırımında develer diz çökmüş, tüccarlar ise iplerle

bağlanmış balyalarını indirip Fars halılarını veya çizgili ipeklerini sergiliyorlar. Aşçı dükkanları ürünlerini ve yöntemlerini gösteriyor ve küçük kömür ızgaralarında pişmekte olan kuzu *köftesi* , kızarmış balık, salatalık dolması, fasulye ve bamya gibi birçok lezzetli yemeğin iştah açıcı kokusunu yayıyorlar.

Daha büyük ve zengin, yarı Avrupa tarzında düzenlenmiş dükkanlarda muhteşem halılar, eski ve yeni işlemeler, ince işçilikle oyulmuş pirinç eşyalar ve sedefle zenginleştirilmiş garip desenli mobilyalar bulunur; ve ben de Leydi ile birlikte Levant'ın eğitilmiş becerisi ile Walla Walla, Washington'ın yerel dehası arasında uygulanan pazarlık sanatını incelemek için oraya giderim. Daha küçük ve yoksul çarşılarında yüksek, kemerli çatılar yerini yırtık pırtık tentelere, bazen de ağaç dallarına bırakır; kahverengi hava, parlak çizgiler ve yamalarla dolu bir atmosfere dönüşür; küçük dükkanlar (neredeyse açık kulübelerden ibaret), her türlü mal, giysi ve süs eşyasıyla dolup taşar: araçlar pazarlıklarını sokaktan (kaldırım yok) yaparlar veya tezgahının küçük platformunda sahibinin yanında çömelir.

Şam'da Küçük Bir

Çarşı.

Şam'da çeşitli ticaret ve imalat ürünlerinin bir arada bulunması, alışveriş yapmanın veya oylanmanın pitoresk zevkine katkıda bulunuyor. Sanki birbirinden farklı, garip meyve sıraları arasında dolaşıyormuşsunuz gibi. Kiraz gibi kırmızı ve sarı, sallanan terliklerin olduğu bir bölge var; biraz daha ileride, üzüm salkımları gibi sarkık ve gevşek uzun bir giysi askısı karşımıza çıkıyor; sonra da yerde veya tahta desteklere asılı, büyük,

fantastik kavunlar gibi duran, her türlü boncuk, sim, kadife ve deri ile süslenmiş, düz ve renkli eyerlerin bulunduğu bir alandan geçiyoruz.

Bakırcılar çarşısında, içi boş metallere vurulan küçük çekiçlerin durmak bilmeyen bir tıkırtısı duyuluyor. Kuyumcular, geniş ve loş bir binanın içinde sessizce atölyelerinde oturuyor ya da minyatür fırınlarının başında altın ve gümüş telkari yapıyorlar. Marangozlar, çıplak ayaklarını neredeyse parmakları kadar ustaca işlerinde kullanıyorlar; ve ileride boyacılar, uzun mavi pamuk şeritlerini pencerelerinden ve balkonlarından sarkıtıyorlar. Aşağıda, Büyük Cami yolunda, kitapçılar bir arada duruyor: görünüşe göre sayıları giderek azalıyor, çünkü eskiden onlara ait olan otuz kırk dükkandan sadece yarım düzine kadarı edebiyata sadık kalmış: geri kalanı kırmızı ve sarı terliklerle dolu. Şam, okumaktan çok aylaklık etmeye veya dans etmeye daha meyilli. Şehrazat ve Alaaddin'in neşeli, güler yüzlü, rahat Doğu'suna aitmiş gibi görünüyor, sert mistiklerin ve fanatik kadercilerin kasvetli ve içine kapanık Doğu'suna değil.

Yine de, bu komedi maskesinin altında, hayatın trajik tarafına ait tutkuların ve olasılıkların gizli varlığını hissediyoruz ya da hissettiğimizi hayal ediyoruz. Çok uzun zaman önce değil, 1860'taki büyük katliamda, iki gün içinde beş bin Hristiyan ateş, kurşun ve bıçakla öldürüldü; sokaklar kanla doldu; kiliseler cesetlerle doldu; yüzlerce Hristiyan kadın Müslüman haremlerine sürüklendi; sadece cesur Abdülkader, korkusuz Cezayirli gazilerden oluşan muhafızlarıyla, kan sarhoşu kalabalık ile çaresiz kurbanların arasına atlayarak bu katliamı durdurmayı başardı.

Bu, büyük bir şehrin gördüğü modern zamanların son toplu suikastıydı ve refah içinde yaşayan, zevk düşkünü, kaygısız Şam bunu tamamen unutmuş gibi görünüyor. Yine de, üç yüz bin kişilik nüfusu arasında, kaplan çılgınlığı yeniden serbest kalırsa tehlikeli malzeme oluşturabilecek kadar vahşi Kürt çobanları, çölün vahşi Bedevileri, deve sürücüler, çobanlar, güçlü dilenciler ve evsizler hâlâ mevcut. Neşeli bir şehir her zaman güvenli bir şehir değildir. Ben ve eşim, öğlen vakti, Osmanlı Bankası'nın yanındaki bir sokakta, bizden elli metre kadar uzakta bir adamın bıçaklanarak öldürüldüğünü gördük.

Adalet, iyilikseverlik, hoşgörü ve karşılıklı saygı insanların kalplerine yerleşene kadar hiçbir şey güvende değildir. Şam'da bu içsel değişimin ne kadar ilerlediğini kimse söyleyemez. Ancak Türk hükümetindeki gerçek reformlar, zekanın yayılması ve öz çıkarın aydınlanması, telgrafların, demiryollarının ve buharlı gemilerin yarattığı Paris, Berlin ve Londra'ya komşuluk duygusu, her şeyden önce misyoner hastanelerinin ve okullarının faydalı çalışmaları ve tüm inançların içinde devam eden insancillaştırma süreci sayesinde bir ilerleme kaydedildiğinden, dikkatli bir gözlemci şüphe duyamaz. Korkarım ki insanlar çeşitli nedenlerle, özel ve kamusal olarak

birbirlerini öldürmeye devam edecekler. Ama Tanrıya şükür ki, din adına bunun sık sık, hatta belki de bir daha asla yapılması olası değil!

Görülen ve kısmen anlaşılan şeylerin karışımı, hafızamda karmaşık bir netlikle işlenmiş desenler bıraktı: pazarda satılmak üzere vahşi doğadan gelen devasa deve sürüleri; yüzlerce küçük çocuğun, güzel ve neşeli yüzleriyle, masalarında öğretmenler gibi oturan ressamın çizdiği desenleri çekiçleyip, törpüleyip, kestiği kakma ahşap ve işleme pirinç atölyeleri; sıralar halinde mermer sütunları ve parlak renkli halılarla kaplı zeminleri olan devasa camiler ve bazen iki yüz kişilik sıralar halinde, önlerinde bir önderle, Mekke'ye doğru topluca diz çöken adamlar; dışarıdan çıplak badanalı duvarlar gösteren, ancak içeride zengin çiniler ve değerli mermerlerle süslenmiş görkemli odalarda, çiçek açan portakal ağaçlarının kokusu ve şırıldayan çeşmelerin melodik sesiyle dolu kemerli avlulara bakan, yabancıyı meyve, kahve ve tatlılarla ağırlayan pahalı özel evlerin iç mekanları; Müslüman savaşçıların ve azizlerin türbeleri—Selahaddin, Sultan Beybars, Şeyh Arslân, filozof İbn-i Arabi; artık sessizliğe bürünmüş büyük savaşçılar ve nihayet huzura kavuşmuş huzursuz düşünürler; gül çalılıklarıyla dolu, berrak ve hızlı akan derelerin geçtiği halk bahçeleri; ağaçların gölgesinde veya küçük büfelerde dedikodu yapan kadın grupları; zeytin rengi yüzlerini ve uyuşuk gözlerini tamamen örtmeyen hafif peçeli Müslümanlar; başları açık, ağır kehribar kolyeler takmış, kulaklarının arkasında çiçekler, yumuşak ve çeşitli tonlarda ipek elbiseler giymiş Hristiyanlar ve Yahudi kadınlar; nehir kenarındaki kafeler; ciddi ve önemli Türklerin saatlerce kırmızı kadife divanlarda oturup ardı ardına sigara içtiği veya sürekli nargile içtiği yerler. Şam'ın bu hatıra resimlerinden üçünü seçiyorum.

Ben ve eşim, ikinci namazı vaktinde, Emeviler Camii'nden Gelin Minaresi'ne doğru çıkıyoruz. Karanlıkta, aşınmış spiral basamaklardan yukarı çıkarken, çok yukarıdan, müezzinlerin tiz, uzun ve son derece hüzünlü ezgilerini duyuyoruz; müminleri namaza çağırıyorlar.

" Allahü ekber! Allahü ekber! Allah büyüktür! Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın peygamberidir! Namaza gelin! "

Hüzünlü ezgiler şehrin üzerinden gökyüzünün dört bir yanına doğru yükseliyor ve titreyerek sessizliğe bürünüyor. Merdivenlerin loşluğundan, minarenin tepesini çevreleyen balkonun göz kamaştırıcı ışığına çıkıyoruz. Birkaç an için çok az şey görebiliyoruz; ancak ilk şaşkınlık geçince, Şam'ın tüm cazibesinin ve harikalarının ayaklarımızın altında serildiğinin farkına varıyoruz.

Şehrin oval kütlesi, eski fildişinden oyulmuş, hafifçe pembeye çalan bir heykel gibi, devasa bir malakit masa üzerinde duruyor. Gür, sonsuz, derin ve güzel yeşil korular ve bahçeler, altmış mil uzunluğunda bir alanı kaplıyor. Bunun ötesinde, en keskin tezatla, çıplak, açık kahverengi dağlar yükseliyor; vahşi, inatçı, ıssız; batıda, karla kaplı Hermon'un heybetli kütlesi; doğuda, alçak tepeler ve çölün uykulu puslu havası. Bu düz çatılı, beyaz kubbeli ve uzun siyah kemerli çarşıların altında üç yüz bin insan toplanmış durumda. Ve orada, yıkık dökük modern binaların arasından yarı yarıya görünen ve bir çarşının yuvarlak sundurması tarafından kısmen gizlenmiş, harap olmuş, gururlu ve boyun eğmez bir Roma zafer takının yıkık tepesi duruyor.

Bir saat sonra, caminin güney duvarına bitişik inşa edilmiş marangozlar çarşısının düz çatılarına doğru uzun, sallanan bir merdivenden tırmanıyoruz. Çatılarda yürüyoruz ve caminin eski güney kapısını buluyoruz; şimdi duvarlarla doldurulmuş ve üzerinde durduğumuz dükkanlar tarafından neredeyse tamamen gizlenmiş durumda. Sadece çelenklerle zengin bir şekilde oyulmuş saçak görünür durumda. Diz çökerek, cami Hristiyan kilisesi iken oyulmuş, büyük harflerle yazılmış Yunanca yazıyı okuyoruz. Aşağıdaki mermer sütunlar arasında eğilen, diz çöken ve ellerini Mekke'ye doğru uzatan Müslümanlar bu yazıdan habersizler. Şam'ı ziyaret eden Hristiyanların bile çok azı bunu kendi gözleriyle görmüştür, çünkü bulmak ve okumak zordur. Ama orada hâlâ varlığını sürdürüyor ve bekliyor, dünyanın en cesur yazısı: " *Ey Mesih, senin krallığın bütün çağların krallığıdır ve senin egemenliğin bütün nesiller boyunca sürer.* "

Bu anlamlı ve unutulmuş taştan, hafızam Edinburgh Tıp Misyonu Hastanesine yöneliyor. Güller, çan çiçekleri, zambaklar, menekşeler, bezelye çiçekleri ve yeni açmış çileklerle dolu güzel bahçeyi görüyorum. Düzenli ve tertipli dispansere sürekli akın eden yoksul insanları; lekesiz yataklarıyla tatlı, temiz koğuşları; ameliyathanenin merhametli dürüstlüğünü ve eksiksizliğini; kırık bacağıyla topallayarak diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak için dolaşan büyük İskoç doktorun sabırlı, neşeli, güçlü ve iyileştirici tavrını görüyorum. Pazar akşamı doktorun odasında bir saat boyunca ciddi, dostane, umutlu ve mutlu bir sohbet için toplanan küçük hemşire ve doktor grubunu görüyorum. Ve orada, Abana'nın derelerinin mırıltısı arasında ve Doğu'nun karmaşık ve parıldayan gizemine yakın bir yerde, basit bir ilahinin müziğini duyuyorum:

"Ey Rabbimiz ve insanlığın Babası,
Aptalca davranışlarımızı bağışlayın!

Bizi doğru zihnimizle yeniden giydir,
Daha saf yaşamlar içinde hizmetini bul,
Daha derin bir saygı ve övgüyle.
"Ey Celile'de Şabat dinlenmesi!"
Ey yukarıdaki tepelerin sakinliği,
İsa'nın seninle paylaşmak için diz çöktüğü yer
Sonsuzluğun sessizliği
Sevgiyle yorumlandı!
"Sessizliğin durgun çığlarını bırak,
Tüm çabalarımız sona erene kadar;
Ruhlarımızdaki gerginliği ve stresi al,
Ve düzenli hayatlarımızı itiraf etsin.
Senin huzurunun güzelliği."

İçindekiler

[DIŞ MEKAN](#)

[KUTSAL TOPRAKLAR](#)

[HENRY VAN DYKE](#)

[NEW YORK](#)

[ÖNSÖZ](#)

[İÇİNDEKİLER](#)

[RESİMLER](#)

[GEZGİNLERİN SEVİNCİ](#)

[DAVET](#)

[II. SİNEMA FİLMLERİ](#)

[III RANDEVU](#)

[UZAK YOLUN BİR MEZMURU](#)

[II. KUDÜS'E ÇIKIŞ](#)

["SHARON'IN SAYINLARI"](#)

[II "TEPELERİN GÜCÜ"](#)

[KARŞILAMA ÇADIRININ MEZMURU](#)

[III SİYON KAPILARI](#)

[Bir tepenin üzerine kurulmuş bir şehir.](#)

[II. ZEYTİN BAĞÇESİNDEKİ KAMP](#)

[III. KUDÜS SOKAKLARINDA](#)

[BÜYÜK ŞEHİRLERİN MEZMURU](#)

[IV MİZPA VE ZEYTİN DAĞI](#)

[I. SAMUEL'İN HÜKÜM KÜRSÜSÜ](#)

[II. İSA'NIN SEVDİĞİ TEPE](#)

[III. GETSEMANE BAĞÇESİ](#)

[TESLİMİYETİN MEZMURU](#)

[V. BEYTLEM VE HEBRON'A BİR GEZİ](#)

[BEYTLAHİM](#)

[II HEBRON'A GİDEN YOLDA](#)

[III. İBRAHİM'İN ÇADIR ALANI](#)

[DOST AĞAÇLARIN MEZMURU](#)

[VI. TAPINAK VE MEZAR](#)

[1. KAYA KUBBE](#)

[II GOLGOTA](#)

[GÖRÜNMEYEN SUNAKIN BİR MEZMURU](#)

[VII. YERİKO VE ÜRDÜN](#)

["JERİCHO'YA İNİYORUM"](#)

[II İYİ SAMARİTAN YOLU](#)

[III "ÜRDÜN ÜZERİNDEN GEÇİŞ"](#)

[NEHİRLERİN MEZMURU](#)

[VIII. JERASH'A YOLCULUK](#)

GİLEAD ÜLKESİNDEN GEÇTİM
II. JABOK DERESİ ÜZERİNDE
III. GERASA HARABELERİ
HARABELER ARASINDA BİR MEZMUR
IX. SAMARYA DAĞLARI
JORDAN FERRY
II. EFRAM DAĞI VE YAKUP KUYUSU
III NABLUS VE SEBASTE
IV. DOTHAN VE SAMARİTANIN İYİLİĞİ
YARDIMCILARIN MEZMURU
X GALİLE VE GÖL
I. ESDRAYON OVASI
II. KENDİ NAZARET ŞEHİRİ
III. GALİLE'NİN KANANA ŞEHRİNDE BİR DÜĞÜN
IV TİBERYA
GÖLLE İLGİLİ ANILAR
İYİ ÖĞRETMENİN MEZMURU
XI. ÜRDÜN PINARLARI
NAFTALI'NIN TEPELİK BÖLGESİ
II. MEROM SULARI
III. ÜRDÜN'ÜN YÜKSELİŞİ
IV. SEZARYEN FİLİPİ
BİR YABANCININ MEZMURU
XII. ŞAM YOLU
DRUSELER ÜLKESİNDEN GEÇTİM
II. RÂSHEİY VE AMERİKANİZMİ
III. KÜLÜBNAN ANTİSİ VE ABANA NEHRİ
IV. KÜÇÜK BİR NEHRİN YARATTIĞI ŞEHİR